

ARHIVA SOMEȘANĂ

REVISTĂ ISTORICĂ-CULTURALĂ

C U P R I N S U L :

Virgil Șotropa : <i>Din zilele de sbucium ale anilor 1848—1849</i>	Pag. 1
Francisc Ulrich : <i>O excursiune la minele de aur din munții metaliferi ai Ardealului</i>	16
Vasile Bichigean : <i>Un capitol din lupta Românilor someșeni cu Sașii din Bistrița</i>	31
Iulian Marțian : <i>Acte și documente</i>	58
<i>Contribuții la viața și activitatea lui George Coșbuc</i>	74
<i>Comunicări :</i>	
Ioan Crișan : <i>Amintiri despre Axentie Severu.</i> Aurel Mureșianu : <i>Doouă scrisori ale vicarului Macedon Pop către Iacob Mureșianu.</i> I. Corbu : <i>Cetățele.</i> Pamfil Grapini : <i>Zimbrul în munții rodneni</i>	85
<i>Bibliografie</i>	93

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Redacția, administrația și direcția revistei:

„ARHIVA SOMEȘANĂ” Năsăud, liceul Gh. Coșbuc

Năsăud 1926

Din zilele de sbucium ale anilor 1848-1849

VIRGIL ȘOTROPA

În continuarea celor publicate în Nr. 3 al acestei reviste sub titlul „Pagini memorabile din 1848”, accentuez încă o dată, că după a doua adunare a grănicerilor năsăudeni ținută în 13 și 14 Septembrie 1848 au pornit în ținutul nostru mișcările și pregătirile mai vii și agitate de apărare și atac împotriva rebelilor maghiari, despre cari se știa acum cu siguranță, că vor încerca să invadeze teritoriul regimentului. Aceștia se înfuriară la primirea știrii că atât din propria inițiativă cât și la îndrumările primite din Viena și Sibiu, locotenent-colonelul *Urban* lua toate măsurile ca să preîntâmpine orice intenție dușmănoasă a revoluționarilor, și după putință să colaboreze din acest colț de țară cu celelalte puține trupe ardeleni rămase credincioase casei domnitoare. Pășirea rezolută a energicului și ambițiosului comandant avu un efect uimitor și impunător. Maghiarii observau cu spaimă că în spatele lor se ridică deodată un protivnic de care vor trebui să țină seamă, iar Românii din Nordul Ardealului privind cu încredere și cu mare nădejde la acțiunea pornită din granița someșană, veneau cu quiumu la Năsăud să jure credință împăratului.

În nește adnotări la istoria regimentului nostru, publicate în „Transilvania” Nr. 1 din 1876, privitor la acest fapt remarcabil se spune că veneau Românii cu zilele întregi din depărtări, cu merindele lor, la Năsăud, și aci puneau jurământul pe steag înaintea cvartirului gărzii, în fața lui Urban, a auditorului (judecătorului militar) și a adiutantului; iar după primirea unei confirmări plecau îndărăt acasă. Ca la 1100 dintre aceștia însă, tineri și voinici, la rugarea lor au fost înrolați și încvartirați prin Năsăud, Salva și Rebrîșoara unde, fără de-a lua soldă ci trăind cu merinde proprie de-acasă, au primit instrucție militară dela subofițeri bătrâni, iar mai târziu au luat parte la luptele contra rebelilor.

La cele ce se petreceau atunci în Năsăud aflăm interesante reflexiuni în broșura „Der Winterfeldzug des Revolutionskrieges in Siebenbürgen in den Jahren 1848 und 1849, von einem österreichischen Veteranen.” Autorul anonim — care, cum am aflat, a fost generalul conte *Ioan Nobili*, șeful statului major al trupelor de sub comanda principelui Windisch-Graetz — privitor la hotărârile din Septembrie ale grănicerilor noștri precum și la măsurile luate de Urban între altele zice :

Dacă autoritatea militară supremă din țară ar fi dat ascultare hotărârilor dela Năsăud, sau cel puțin ar fi făcut demersul corespunzător spre a întări trupa (regimentul năsăudean), — deoarece fără de nici-o îndelungă se putea prevedea ce are să urmeze după întâmplările cari desveleau limpede înalta trădare și poftele de separație ale ministerului maghiar; — atunci corpul de armată ardelean s'ar fi aflat cu totul în altă situație în momentul când rebelii pășiră la luptă fățișă, și Transilvania ar avea o altă istorie. Poporațiunea ardeleană credincioasă, Sașii și Românii, salută cu entuziasm acel act, și nu mai puțin trupele brave care în amintitul protocol vedeau realizată declarația de mult dorită. Numele lui Urban la fiecare ocazie era rostit cu însuflețire. Mai mult ca 40.000 Români alergară din toate ținuturile la Năsăud spre a depune în mâinile locotenent-colonelului Urban jurământul de credință către împăratul și domnitorul legal, și se îmbiau să fie acceptați la serviciu cu arma spre a putea lupta pentru apărarea monarhiei. În fața întâmplărilor din Năsăud, care devenise pentru Ardeal o a doua Croație, partidul revoluționar stetea cu totul consternat. Nici un ziar maghiar nu cuteza să publice ceva în chestie, căci în protocolul grănicerilor era încontestabil expus registrul păcatelor ministerului maghiar și al partidului său. Baronul Vay (comisarul ministerului maghiar) adresă comandei generale (Sibiu) o notă fulminantă, în care li ordină să forțeze pe Urban la ascultare față de ministerul maghiar, ceea ce comanda generală — promise să impli-

nească. Mai târziu baronul Vay dăte ordin de arestare împotriva lui Urban, iar camera deputaților și ziarul maghiar „Ellenör“ merseră și mai departe, publicând un premiu pentru capul aceuia.

Dar iată ce ne spune despre întâmplările acelor zile căpitanul-auditor *Iosif Šotel (Schott)* în scrisorile rămase după el:

Când în 1848 revoluția se întinse din Ungaria și asupra Ardealului, iar funcționarii comitatensi rebeli recrutau tineretul român spre ași augmenta armata, îndată la început cercul regimentului H român grănicer a devenit teatrul unor deosebite întâmplări. În fiecare zi și oră curgeau comunele din cele mai îndepărtate părți ale țerii spre a-și manifesta credința către domnitor prin jurământ pe steagul împărătesc, și a-și pune tineretul la dispoziția armatei imperiale. Atunci subsemnatul se supuse cu cea mai mare grabă ordinului locotenent-colonelului Urban ca să intervin la recrutări și la luarea jurământului la steag. Cam o mie comune ardeleni au fost jurate în modul acesta pe steagul imperial în prezența subsemnatului în timp de câteva luni, și fiecare comună a primit o confirmare. Toate acestea le-am împlinit lucrând chiar și noaptea; și fără de-a încredința lucrările auditorului mai tânăr, locotenentului Rosenbaum. Confirmările despre jurământul depus, semnate de maiorul Clococean, de adiutantul regimentului locotenent Domide și de subsemnatul, provezute cu sigilul regimentului și înmănat comunelor, la întoarcerea sătenilor acasă în cele mai multe cazuri le-au fost luate de către ofițarii comitatensi ori alte persoane influente. Mulți dintre purtătorii confirmărilor au fost mustrăți și chiar pedepsiți cu moarte, satele lor, ca de pildă Borsă din comitatul vecin al Maramureșului, au fost incendiate, iar membri comisiunii, cari au semnat certificatele, au fost încărcăți cu tot felul de insulte și amenințări, declarați ca trădători de patrie și însemnați de către partidul maghiar pe lista acelor cari aveau să-i simfă răsbunarea. Cu toate că subsemnatul în calitate de auditor nu aveau datorința să intervin la depunerea jurământului din partea grupurilor de țărani cari alergau încoace din toate ținuturile; totuși cu impresia morală ce obișnuște să facă prezența auditorului la un act atât de sărbătoresc, mai cu seamă la poporul românesc, am conturat în mod esențial pentru de-a sprijini acțiunea plină de izbândă a locotenent-colonelului Urban. Pe grănicerii cari priveau cu oarecare îngrijorare năvala jumătății de țară în sediul ștabului lor, și știau că are să-i urmeze războiul Maghiarilor, i-am convins despre legalitatea și despre necesitatea inevitabilă a actului solemn. În caz dacă eram prins, sigur n'aveam să mă aștept la o soartă plăcută.

Tot privitor la acest act, adiutantul-locotenent *Pantilimon Domide* într'un raport adresat comandii generale din Sibiu zice următoarele:

Când în anul 1848 învălmășeala în Ardeal și-a ajuns culmea și funcționarii comitatensi rebeli recrutau tineretul român spre a-și augmenta armata, comitatele provinciale din cele mai depărtate ținuturi zăuștice și în fiecare oră

4

curgeau spre Năsăud pentru de a-și manifesta credința către casa domnitoare prin jurământ pe steag. Atunci locotenent-colonelul Urban a instituit o comisie compusă alternativ din maiorii Clococean și Hatfaludi, apoi căpitanul-auditor Șotel și subsemnatul în calitate de adiutant al regimentului, în fața cărora comunele depuneau jurământ pe stindardul împărătesc, apoi li-se extrăda o confirmare semnată de auditor și provezută cu sigilul regimentului. Circulând aceste confirmări prin jumătate țara, membri comisiei au fost notați de partidul maghiar, și în caz dacă erau prinși, — ceéace pe atunci ușor era posibil, — aveau să se aștepte sigur la rea soartă.

Intr'aceea Urban trimitea în toate părțile detașamente de grăniceri și voluntari pentru apărarea Românilor din ținuturile învecinate încălcate de gărzile maghiare, așa la Borșa în Maramureș, la Cătălina în Dobâca ș. a., iar în Bistrița stetea în garnizoană o companie sub comanda căpitanului *Teodor Arsentl.* Cam pe la mijlocul lui Septemvrie însuși Urban fu necesitat să plece cu batalionul II, concentrat în Năsăud, spre Mocod, de unde amenințând pe colonelul maghiar Carol Dobay ieșit cu trupele sale din Cluj spre Dej contra Românilor, îi sili să se retragă. Iar după ce la începutul lui Octomvrie se ridică și organizează de căpitanul *Wilhelm Binder* și locotenentul *Ioan Păsărar* al treilea batalion grănicer, îndată în 10 Octomvrie Urban primi ordinul să plece pentru ocuparea și apărarea Reghinului săsesc, amenințat de hordele săcuesti ale faimosului *Berzenczey.*

Expediția precum și amănuntele luptelor ce urmează în șir aparțin istoriei militare, deci nu pot intra în cadrul celor expuse aci. E necesar să se menționeze numai faptele mai importante cum și dispozițiile pe cari Urban afla cu cale să le ia pentru apărarea teritorului regimentului nostru, care evacuat aproape complet de trupe era acum din toate laturile amenințat de rebelii maghiari.

Înainte de plecare spre Reghin Urban prădete comanda districtului militar locotenent-colonelului pensionar *Francisc Reiningger* atașându-i ca adiutant pe locotenentul *Pantilimon Domide.* Totodată făcu următoarele dispoziții: Pe căpitanul pensionar *Ioan Mihailaș* îl trimise cu o companie de rezervă la Mocod spre-a întâmpina un eventual atac dinspre Dej și Cluj; iar pe sublocotenentul pensionar *Grigore Mihailaș*, la Coci și Șintereag spre-a observa drumul către Bistrița. La Lăpuș dispuse pe sublocotenentul

pensionar *Atanasie Moș-Dâmbul* să stea față împotriva rebelilor *Alexandru Teleki* și *Nicolae Katona* cari cu gărzile lor amenințau dinspre *Baia-Mare*. În fine pe locotenentul *George Peicici*, întors dela batalionul I aflător încă în *Ungaria*, îl trimise cu un pluton la *Romuli* ca să observe mișcările revoluționarilor în *Maramureș*.

Aceasta era situația generală în regiment, când iată ce i-se raportează în 25 Octombrie din *Năsăud* „*Gazetei Transilvaniei*” despre întâmplări din imediata apropiere a teritoriului grăniceresc:

Groful *Corniș* care a fost maior, iar acum se află în pensie, poftit fiind în zilele trecute de către dregătorii comitatului, a luat în *Dej* vr'o 200 gardiști maghiari cu sine, și sub pretext că apără pe proprietari de potențiile (atrocitățile) țărănilor, umblă cu ei prădând și aprinzând din sat în sat. În *Dobrje*, din cauza că sătenii prădară curtea și pe vr'o câțiva îi aduseră legați aici, numitul grof cu volintirii săi aprinse vr'o 7 case și după ce răpi mai multe vite și tirăni (schingiu) pe oameni în modul cel mai barbar, mai pe urmă comandă și foc asupra lor. Furia cea mare la atâta maliție îi aduse, cât și cărțile bisericesti și evanghelia română o făcură bucăți. Militarii noștri dela al 3-lea batalion ce se află staționat în *Mocod*, aproape de *Dej*, auzind de toate acestea, vr'o 80 sau 90 sub conducerea sublocotenentului *Mihailaș* au pornit în contra lor cu cuget de a-i dezarma. Ajungând la *Beclean*, militarii noștri încunjurară satul și așiră pe *Maghiari* și pe conducătorul lor a depune armele și a-se da priniși. Și așa în 24 Octombrie au fost conduși, împreună cu un car plin de puști, săbi și pistoale, cu mare triumf la *Năsăud* unde se află până astăzi așestați. E de însemnat că unii din *Maghiari*, eroi cum se numesc d-lor, umpluseră pușcile de-a îndăratele, adică întâi glonțul de plumb și pe urmă praful de pușcă. Ai fi putut tot pușca. Cu mare nevoie le pot curăți militarii noștri. Aci îmi vine în minte un vers din marșul lui *Horia*, unde zice: „Domnii de spaima cea mare, se aruncă toți călare, vor să scape la loc larg, cu caii legați de gard.”

Colonelul *Urban* se află de 2 săptămâni la *Reghin*, unde cu gloata merg satele cari aici juraseră credință împăratului, și din cari a și asentat până acum 2 regimente.

Mai mulți că o sută mii au jurat aici în *Năsăud*; veni'au dela *Șimleu* și dela județul *Sălmarului*.

În acurt se așteaptă o lovire hotăritoare între ai noștri și *Săcui*.

Sosind către mijlocul lui *Noemvrie* din *Romuli* știre că dinspre *Maramureș* înaintează spre *Șetref* trupe dușmane, locotenent-colonelul *Reininger* ordonă ca toți grănicerii bătrâni aflători acasă să gătească întru întâmpinarea lor. Imediat plecă o trupă mică în frunte cu căpitanii pensionari *Ioan Mihailaș* și *Mihail Gallavici*, cu locotenenții *Anton Reichel* și *Iosif Georgița*, și lângă *Romuli*

fi bătut și respinse pe volintirii maghiari comandați de maiorul Peterfi.

Tot în acel timp Urban își isprăvisese misiunea la Reghin și — după ce cu ajutorul generalului austriac Gedeon rebelii fură bătuți la Târgu-Mureș — primi ordin de la generalul Puchner să plece împreună cu celelalte trupe împărătești la Cluj. Îndată după ocuparea Clujului însă fu nevoit să facă cu trupele sale de pe linia Dej—Cluj o diversiune spre Baia-Mare împotriva rebelilor cari intenționau să-l atace în coaste, și s'o apuce apoi spre Năsăud și Bistrița. După ce îi înfrânse și împrăstie și pe aceștia, Urban publică o proclamație care în rezumat conținea următoarele:

În situația sa el n'are dreptul să emită proclamații, dar se simte îndatorat ca cu trupele împărătești ce-i sunt subordonate să pună capăt războiului civil, domniei teroriste a rebelilor maghiari, deprădărilor și despozițiilor. După ce a bătut pe dușmani, conducătorii fricoși ai acestora: Katona și Teleki au apucat la fugă cu țiitoarele lor, lăsându-și turma singură, iar pe bolnavi în mâinile grănicerilor cari i-au îngrijit frățește. Rebelii în fuga torcomiseră incendieri și omoruri, spânzurând 32 Români; dimpotrivă el, Urban, intrând în Dej, unde și femeile turbate pușcau din ferestre hoștește asupra trupelor împărătești, a cruțat orașul de foc și pradare. S'au aflat scrisori de ale funcționarilor maghiari, în care se ordonă sub pedeapsă cu moarte să fie prinși toți Românii cari au jurat în Năsăud credința monarhului. În sfârșit după ce Urban somează satele rebelle să nu se împotrivescă, să ridice steag alb, să se supună poruncilor și legilor marțiale și să predea armele, incheie cu declarația că *pentru fiecare Român, care va fi spânzurat ori torturat din pricina că și-a manifestat credința către împăratul, el va spânzura câte doi Maghiari*; iar pe Români îi avertizează să nu maltrateze și omorâ pe prizonieri, și să respecte ordinele primite.

Multe știri alarmante despre încercări de atac și amenințări de tot felul țineau în continuă agitație populația districtului nostru, mai cu seamă după ce și detașamente din al treilea batalion nou format trebuia să plece în diverse direcții. Astfel în cursul lunii Decembrie, afară de populația rurală, în Năsăud nu se aflau în permanență decât numai câțiva soldați cari făceau serviciu la gardă și prin cancelarii, apoi funcționarii regimentului, învățătorii și elevii școlii militare și câțiva ofițeri sedentari ori pensionari. Deci nu e mirare că familiile ofițerilor și soldaților depărtați precum și populația civilă a districtului trăiau zile agitate și pline de griji.

Iată ce ne mai spune amintitul auditor Şotel despre cele ce se petreceau atunci în Năsăud :

Dupăce locotenent-colonelul Urban plecă din sediul ştabului, unde rămase comandant locotenent-colonelul pensionar bolniăvicios Reininger, în urma răscoalei pornite în cercul regimentului de către poporul român care în toate daraverile sale căuta aci sfat şi scut, subsemnatul am fost asaltat din toate laturile cu plângeri şi reclamaţii. Căci ţăranii cari puneau înrământul în Năsăud şi astfel denegau ascultarea faţă cu superiorii lor din comitate, pribeau numai judecătoria regimentului ca for competent judiciar. Deci întruçat tmi permiteau circumstanţele, trebuia să rezolv singur toate plânsorile, căci locotenentul-auditor, Rosenbaum plecase cu Urban, şi întreagă cancelaria, adică funcţionarii ca subofiţeri se alăturară la acela. Mai departe în fiecare oră erau aduşi de miliţieni numeroşi prizonieri politici faţă cu cari, în lipsa oricărei îndrumări, era de observat precauţie înţeleaptă şi mare atenţie. De bună voie am luat asupra-mi povara neobişnuită, şi unde numai mi-se da prilej, încurajam pe Români la perseverenţă şi supunere faţă cu domnitorul lor. Apoi cu ocazia alarmelor la repeţita apropiere a duşmanului nu eram cel din urmă care se prezenta pentru eventuala apărare a localităţii goliţe cu totul de miliţie, şi chiar am provezut cu propriile arme pe câţiva tineri destoinici, cu cari însumi m'am alăturat la ceilalţi apărători. Mai mult, am primit cu bucurie propoziţia unor comune ca în fruntea lor să sprijinesc pe Urban în Bistriţa; dar efectuarea acestei intenţii, precum şi a planului conceput de mine şi de maiorul Betzmann de-a intra în acţiune pe propria răspundere cu o trupă de puşcaşi voluntiri ai regimentului adunaţi spre acest scop, a fost interzisă în modul cel mai strict, pe motiv de serviciu, de către locotenent-colonelul Reininger.

Spre sfârşitul lui Decembrie fiind necesitate trupele împărăteşti să se retragă dinaintea numărului covârşitor al rebelilor, Urban — care într'aceea fu numit colonel — plecă din ţinutul Clujului spre Bistriţa; iar căpitanului Binder — care cu partea cea mai mare a batalionului III nou format îl însoţise în expediţiile spre Baia-Mare şi Cluj — îi ordonă să apere la Mocod intrarea în teritoriul regimentului. Urmărit de coloana comandată de colonelul rebel Ritzko, în 28 Decembrie Urban sosi în Bistriţa; iar în 29, însoţit numai de câţiva ofiţeri, plecă la Năsăud spre a se convinge despre stările de aci, şi dupăce dete unele ordine, întoarse iarăş la Bistriţa. Cum se vede însă Urban prevedea ce are să urmeze, căci în 30 familia lui încă plecă din Năsăud, chiar când se semnala că trupele grănicere aflătoare la Mocod, Piatra şi Chiuză sunt ameninţate de duşmani,

La aceste vești îngrijitoare în Năsăud se iscă o mare spaimă. În 31 Decembrie dimineața, cum spune locotenentul Domide în memoriul său, se anunțară la raportul regimentului: vicarul Macedon Pop, învățătorul Moise Panga, maiorii pensionari Vasile Velican și Ehrenreich Betzmann, locotenentul dela contabilitate Ignaț Gergely, sublocotenenții pensionari Ioan Anton și Grigore Mihailas, și furierul Vasile Născuț. Aceștia rugară pe locotenent-colonelul Reininger să permită să se rechiziționeze 100 care din satele săsești Dumitra, Cepan și Terpiu, ca la caz dacă dușmanii ar năvăli în localitate, familiile intelectualilor precum și banii regimentului, obiectele de valoare de prin magazii și cancelarii, arhivele, proviziile și alte lucruri prețioase să poată fi de vreme transportate în siguranță la Bucovina. Atunci bătrânul și bolnăviciosul comandant interimar le răspunse mâniaș să n'aibă frică, deoarece trecătoarea dela Piatra—Mocod este o fortăreață invincibilă, și să nu facă multă vorbă, prin cecece numai se neliniștesc spiritele.

Dar se întâmplă altfel de cum credea și nădăjduia naivul comandant. În 1 și 2 Ianuarie 1849 rebelii conduși de Ritzko înaintară de către Beclean și atacară pe grăniceri, cari după o luptă dârză de opt ore au fost nevoiți să se retragă, maicuseamă din lipsa de muniții. În 2 Ianuarie îndată după masă grupurile de grăniceri în retragere sosiră în Năsăud, de unde acum toți locuitorii cu mic cu mare se refugiau care încotro. Martori oculari spun că era un vălmășag îngrozitor. Grănicerii istoviți de lupte și marșuri treceau în cete răsfețe prin localitate, și alături cu ei plecau care încărcate cu soțiile și copiii ofițerilor și altor intelectuali, cari abia apucau să-și ia și ducă cu sine lucrurile cele mai necesare. Nefiind însă care suficiente, mulți o apucară pe jos, pe un ger cumplic, peste dealuri și pe drumul ce duce pe Someș în sus. Intre fugari erau și sârmanii elevi ai institutului militar, învățătorii, furierii și mulți alți funcționari ai regimentului. Ofițerii batalionului urmărit, între cari căpitanii Binder, Păsărar și Carol Kohl, sublocotenentul Silvestru Tomi, medicul regimentului Guido Nagy ș. a., steteră până spre seară în Năsăud, iar atunci auzind că rebelii se apropie de localitate — dupăce luară cu sine cassa regimentului și unele scrisori mai importante — împreună cu pu-

țiați ofițeri aflători încă de mai înainte în Năsăud, pleacă către Ilva mică spre a trece munții și a-se alătura la trupa lui Urban care se retrăgea din Bistrița către Bucovina. În Năsăud, afară de câțiva săteni, nu rămaseră decât ofițerii bolnavi și bătrâni: locotenent-colonelul Reininger, maiorul Hatfaludi și furierul Hoesler.

În 2 Ianuarie 1849 seara honvezii în frunte cu căpitanul baron Banffy intrară în Năsăud, și deoarece din partea comandai interimare a regimentului nostru nu se luaseră măsuri preventive, căzu în mâinile rebelilor tot ce nu se transportase la timp din magazii și cancelarii. Așa între altele lăsate pradă multele și prețioasele acte și documente grănicerești din arhiva regimentului, aceste mai apoi au fost total distruse, încât nu mai pot fi întocuite și reconstituite niciodată. Fiind aproape întreaga populație, intelectuală și economi, refugiată, honvezii intrară cu forța în case, spărgând uși și ferestre spre a-se adăposti și a căuta alimente.

După două zile rebelii pleacă spre Bistrița, iar locuitorii din Năsăud și satele vecine, fiind un frig îngrozitor, întoarseră iarăș pe la casele lor. Intoarseră familiile ofițerilor, subofițerilor și funcționarilor, apoi — cu excepția celor ce se alăturară la coloana căpitanului Binder plecată spre Bucovina — și unii ofițeri mai bătrâni ca maiorii Clococean, Velican și Adam Wurzer, locotenentul Gergely și sublocotenentul Anton. Tot atunci se înapoiară: vicarul Macedon Pop, învățătorul Panga și capelanul militar Ștefan Wiski, care împreună cu măestrul de construcții Ioan Goldschmidt se ascunsese într'o pădure din apropiere.

După câteva zile din nou veni din Bistrița o trupă de honvezi, tot sub comanda căpitanului Banffy, și se așază stabil în garnizoana Năsăud trimițând și pe sate grupuri mai mici de insurgenți.

La început honvezii se purtau omenos față cu locuitorii români, și cu excepția unelor singuratiche încercări de violență apoi a supărătoarelor rechiziționări forțate, părea că doresc să câștige încrederea populațiunii. Mai ales ofițerii lor se arătau gentili și prevenitori. Ca pildă următorul caz: Murind în 22 Ianuarie în Năsăud octogenarul maior grănicer Adam Wurzer din pricina răcelii acute atrase cu prilejul fugii din 2 Ianuarie, corpul ofițerilor maghiari imediat se prezintă la familia decedatului și-și exprimă

cândoleanța la trecerea din viață a luptătorului din războaiele cu Napoleon, iar la înmormântare îi dăde toate onorurile militare. Încă un exemplu: În Năsăud sta și familia maiorului Leon Pop care în fruntea batalionului I grăniceresc plecase în 1848 la Ungaria. La știrea că rebelii se apropie, soția și fiicele maiorului împachetară în două lăzi rufării și alte obiecte mai prețioase și le trimiseră la Zagra, în credința că acolo vor fi în siguranță la prietena lor, soția sublocotenentului Atanasie Moș-Dâmbul. Intrând însă în Zagra un detașament de rebeli, trimis anume să-l prindă pe acel brav ofițer român, duse cu sine la Lăpuș atât pe soția ofițerului cât și lăzile amintite. Auzind familia maiorului Pop despre cele întâmplate, una dintre fiicele sale cu numele Matilda, împreună cu o mătușă a ei, merse la Bistrița și denunță colonelului Ritzko întreg incidentul. Acesta imediat le dăde femeilor un pașaport de liber parcurs, le puse la dispoziție o trăsură și ordonă unui ofițer să le însoțească la Lăpuș și să le predea lăzile. Acolo ele nunumai își recăpătară lăzile, ci le și succese să libereze din prinsoare pe prietena lor, soția lui Moș-Dâmbul.

Dar să vedem acum în extract câteva ordine publicate poporațiunii din graniță de către comandantii rebelilor.

În 14 Ianuarie colonelul Ritzko din Bistrița lasă să se publice o „proclamație” cu acest conținut:

Împotriva libertății sancționate prin legile cari unesc ca pe frați egal îndreptățiți toate națiunile și semințiile din Ungaria și Transilvania, a pornit prin intrigi revolta poporului românesc care tinde nunumai la nimicirea nobilimii ci a întregii națiuni maghiare, cum dovedesc jafurile, omorurile și incendierile comise în țară. Armata maghiară a venit să îmblânzească acest orbit și temerar popor, să pedepsească pe răsvrățiții blestemați, și după risipirea dușmanului a cuprins districtul Bistrița-Năsăud. Marinimia maghiară s'a dovedit și deastădată, căci brava armată maghiară n'a voit să răsplătească răul cu rău, ci a alungat numai pe dușmanul armat, iar pe oamenii nearmați și nevinovați i-a cruțat. Năsăudul, cuibul tuturor crimelor și răutăților, precum și satele cari nu s'au împotrivit, au rămas cruțate, și chiar și vinovaților li-se garantează siguranța personală, dacă vor regreta faptele comise și vor întoarce la calea legală. Dar ca marinimia maghiară să nu fie nesocotită, așa până la restabilirea ordinii și liniștii în țară se impun următoarele:

1. Toți locuitorii districtului sunt supuși legilor marțiale.
2. Armele de orice fel au să fie predate în timp de 24 ore autorităților locale și transportate la Bistrița.

3. Localitatea care face cauză comună cu dușmanul, va fi devastată fără îndurare.

4. Celce va trada intenție rea față cu statul maghiar, va fi tratat conform legilor marțiale.

5. Funcționarii publici au să-și continue cu fidelitate și punctualitate activitatea, căci la caz contrar vor fi destituiți și pedepsiți.

În 15 Ianuarie căpitanul baron Banffy adresează din Năsăud satelor „regimentului II valah grăniceresc desființat” următorul ordin:

Dupăce prin vitejia armatei maghiară granița militară este desființată, deci fiecare cetățean poate gusta deplina libertate constituțională eluțată de această nobilă națiune; să se publice locuitorilor să-și aducă în fiecare Joie vitel și obiectele de comerț spre vânzare. Să nu cuteze însă nimeni să se depărteze din district fără de pașaport, căci va fi privit ca trădător de patrie și va fi pedepsit conform legilor marțiale. Națiunea maghiară nu intenționează să asuprească și să trateze despotic pe locuitori, ci le întinde mână frățească ca în viitor toți să fie părtași la libertatea câștigată. Preoțimea să îndrumeze pe poporeni să revină dela aberația de până acum și să nu-și părăsească moșia; iar ceice s'au depărtat și în timp de 4 zile nu vor întoarce acasă, vor fi priviți ca trădători de patrie și li-se vor distruge casele. Deci ar fi bine ca prin prezența lor să-și câștige încrederea națiunii maghiare, cu care să colaboreze cu plăcere.

Tot căpitanul Bánffy ordonă în 17 Ianuarie acestea:

1. Fiecărui locuitor i-se impune sub grea pedeapsă să denunțe celei mai apropiate autorități militare pe oricare dușman al națiunii maghiare.

2. Să se predea toate armele; iar celce va mai cuteza să ia armă'n mână, va avea să poarte consecințele. Dacă locuitorii vor fi credincioși, atunci vor fi recunoscuți ca cetățeni maghiari, și satelor li-se va ierta pedeapsa de 100.000 fl. ce li-s'a impus.

3. În termen de 4 zile au să ~~există~~: Comuna Zagra pe sublocotenentul Dâmbu, Telciu pe subloc. Miron și comuna Năsăud pe subloc. Mihailaș; dimpotrivă aceste comune vor fi aprinse și prefăcute în pământ.

4. Neapartenând până acum țara locuitorilor ci împăratului, să se publice că în viitor pământul nu mai este împărțesc, ci, eluțat de națiunea maghiară, trebuie privit ca adevărată proprietate pentru care n'au să se mai predea robote, servicii militare și contribuții. Deci cetățenii pot să dispună liber de proprietatea lor, cu singura condiție să se supună legilor maghiare și să se poarte cinstit. Maghiarul nu luptă pentru suprimarea ci pentru susținerea libertății tuturor popoarelor locuitorilor în Ungaria și Transilvania, fărăosebire de religie. Preoții și învățătorii în trei Dumineci consecutive să împărțesească poporului acest ordin.

În sfârșit căpitanul rebel Bauer publică satelor din districtul Bistrița și din Valea Someșului următoarele porunci:

Armata maghiară a venit să nimicească puterea militară care a încercat să lupte împotriva libertății constituționale. După ce dușmanul a fost alungat din acest ținut al despotismului militar, comanda armatei maghiare împărtașește și ordonă acestea :

1. Fiecărui locuitor i-se garantează libertatea și siguranța personală, deci cei depărtați dela casele lor să întoarcă în cel mai scurt timp, căci altfel vor fi priviți ca complici ai dușmanului și averile lor vor fi confiscate.

2. În termen de 4 zile să fie extrădate toate armele, căci dimpotivă detentorii acelor precum și fruntașii satelor respective vor fi tratați conform legilor marțiale.

3. După ce Sașii au sprijinit armata împărătească la combaterea libertății milenare a patriei, la răpiri, omoruri, la ațîțarea războiului civil și anti-național, și au provezut pe dușmani cu bani, arme și alimente; de aceea districtul Bistriții și Năsăudului au să plătească ca pedeapsă în termen de 12 zile 200.000 fl. Apoi ambele districte au să furnizeze armatei maghiare 30 care cu câte 4 cai înfrâuați.

4. Pentru ținutul Bistriții și pentru fostul district militar al Năsăudului sunt numiți comisari cu putere discreționară și nelimitată : Ioan Kontz, Samuil Peck' și Ioan Weisz, cari vor îngriji de administrarea ținutului și alimentarea armatei maghiare.

5. Se impune tuturor dregătorilor și meseriașilor să-și continue activitatea.

6. Prisonierii politici vor fi eliberați, iar ceice vor continua să se opună vor fi priviți ca prizonieri rebeli.

7. Fiecare preot fără osebire de religie ori națiune are să publice acest ordin de opt ori poporului.

8. Dregătorii jurisdicțiilor sub grea pedeapsă au să prindă pe toți instigatorii.

9. Fiecare cetățean e îndatorat să primească biletele băncii maghiare garantate în valoare nominală.

10. Contribuțiile obișnuite vor fi administrate comisiei guverniale.

11. Fiind desființată miliția grăniceră, toți soldații grăniceri au să depună armele în termen de 4 zile.

12. Toate ordinele publicate în numele guvernului militar austriac sunt ilegale, și ceice ascultă de ele vor fi supuși legilor marțiale.

În timpul acela Urban se retrase cu armata sa în Bucovina și stătu acolo până în 5 Februarie, când întreprinse un atac izbitor contra rebelilor aflători în Borgo-Mureșeni. După ce atacul succese și avu un rezultat uimitor, generalul *Malkowsky* comandantul trupelor împărătești din Bucovina îi dete lui Urban ajutor, încât iarăș putu intra în 13 Februarie prin pasul Bârgăului în Ardeal, iar Maghiarii înspăimântați se retraseră atât din ținutul Bistriții

cât și din al Năsăudului spre Dej. Ajungând în Iad, Urban detașă un batalion de infanterie și 15 călăreți la Năsăudul evacuat de însurgenți, iar în 15 Februarie, în fruntea unei companii de cordonași și a unui escadron de dragoni, el însuși făcu un marș de recunoaștere până la Năsăud, vizită aci familiile ofițerilor, le împărți ajutoare în bani, mângăie pe toți și după ce dispuse compania de cordonași la Mocod, întoarse iarăș la Iad.

În 17 Februarie Urban trecu peste Bistrița și spijinit de coloana pe care o trimisese la Năsăud, atacă trupele dușmane la Crainimăt și Măgheruș, le bătu complet, puse mâna pe multă pradă și făcu mulți prizonieri. Între aceștia era și comandantul rebelilor colonelul Ritzko, care fiind greu rănit după două zile a și murit și a fost înmormântat în Bistrița.

Trupele dușmane se retraseră peste Dej la Cluj, iar Urban se postă în Bistrița de unde detașă o companie la Năsăud. În Bistrița rămase el până în 25 Februarie când, atacat de trupe maghiare pornite dinspe Târgu-Mureș, la ordinul lui Malkowsky trebui să se retragă la Borgo-Joseni. Aci se alăturară la el și deșamentele din Năsăud și Valea Someșului; și după ce mai susținu o luptă aprigă la Borgoprund, Urban iarăș fu nevoit să treacă în Bucovina.

Astfel rebelii din nou ocupară Năsăudul, din care acum mai mulți, între ei și vicarul Macedon Pop, se refugiară la Bucovina. Conform cercetărilor și rapoartelor făcute mai târziu la ordinul guvernului austriac, pe teritoriul regimentului grăniceresc, ocupat de rândul acesta în întregime de Maghiari, au stat până în vara anului 1849 între alții: în Năsăud un batalion de însurgenți în frunte cu maiorul Ladislau Șandor și locotenentul Ștefan Miskolczy, mai târziu cu căpitanul Salansky; în Telciu un detașament mai mic cu locotenentul Francisc Pötyo; în Rodna alt detașament cu locotenentul Iosif, Pál. Bistrița precum și comunele din jurul ei încă fură toate ocupate de trupe maghiare.

Deastădată însă rebelii nu mai erau atât de blânzi și prevenitori; dar mai ales după ce s'au convins că nu pot scoate de pe comune sumele de bani impuse ca pedeapsă și nici armele nu li-se extrădau de către grăniceri, începură a-se purta brutal și nemilos față cu poporul. Jăfuiau satele, devastau case și mai-

tratau pe locuitori. In mai multe sate românești de pe Someș, din Bârgae și „după târg” au fost omorâți oameni cari li-se împotriveau ori despre cari presupuneau că agită într'ascuns contra lor. Așa între alții, târși la Cluj au fost împușcați acolo parohul *Mihail Pop* și primarul *Ioan Moldovan* din Nușfalău.

Atunci au fost devastate în Năsăud casa vicarială și edificiile militare, între cari locuința colonelului unde azi se află administrația fondurilor grănicerești, și locuința căpitanului, azi școala de fete. N'au fost cruțate nici bisericile, din cari s'au cărat toate obiectele de valoare. Capelanul militar Ștefan Wisky în raportul său din 27 Noemvrie 1849 adresat comandai regimentului nostru spune, că biserica romano-catolică din Năsăud a fost complet golită răpindu-i-se toate podoabele, sculele, hainele și nefiind cruțată de distrugere nici măcar icoana Sfântului Nepomuc, patronul bisericii. In biserică își ascuseră soțiile ofițerilor grăniceri diverse obiecte și scrisori cari toate au fost furate ori nimicite.

Culmea la toate s'a pus însă în 23 Martie 1849 cu *incendiarea și nimicirea institutului militar*, care de mult le era rebeșilor spin în ochi. Nu era permis să mai existe școală din care să iasă atâți cărturari și mai ales ofițeri români; ba chiar și după revoluție reclădirea institutului a fost zădărnicită și împiedecată pe toate căile. Cu acel prilej *au ars toate actele și documentele privitoare la viața și trecutul grănicerilor someșeni*, o pierdere incalculabilă și ireparabilă pentru posteritate.

Detășamente de insurgenți cutrierau neîncetat satele ținutului nostru, rechiziționau fără milă, dețineau pe cei suspecti; cu un cuvânt poporațiunea mereu trăia în frică și cutremur. In noaptea din 30 spre 31 Martie o companie de honvezi condusă de căpitanul Schick și trimisă anume din Năsăud la Maieru, deținu acolo pe fiul popii, pe teologul absolvent Alexandru Șotropa și pe cumnatul acestuia învățătorul Florian Porcius, îi legă în fiare și a doua zi, împreună cu alți prizonieri: învățătorii Avacom Anca și Iacob Moisil, și cu primarul din Șanț, îi escortă la Năsăud. De aci, cu excepția primarului lăsat liber, ei fură duși la Cluj și internități în Fellegvár, unde au stat tot timpul până la intrarea în țară a armatelor rusești și austriace.

Stările aceste de groază și nesiguranță durară până la mijlocul lunii Iunie, când generalul conte *Alexandru Nicolaevici Lüders*, comandantul trupelor rusești aflate în Moldova și Muntenia, primi ordinul ca împreună cu trupele austriace din Bucovina să între în Ardeal împotriva revoluționarilor maghiari. Oștile rusești ale generalului *Grotenhjelm* și cele austriace sub comanda lui Urban porniră atunci din Bucovina spre pasul Tihuții; iar trupa generalului rusesc *Pawlof*, dirijată de locotenentul Pantilimon Domide, trecu peste Cucureasa în Valea Someșului și ajunse în 21 Iunie în Rodna. Brigada lui Pawlof dete de inimi între Ilva mică și Feldru unde în 22 Iunie începu bătăia la Valea Tăutului și continuă până la podul dela Nepos.

Insurgenții maghiari în retragere aprinseră comunele *Feldru*, *Rebrișoara* și *Năsăudul*. Atunci a ars dela așa numitul „pod al vicarului” în jos întreg satul Năsăud împreună cu biserica.

Pawlof a urmărit în 23 pe insurgenți până la Mocod, de unde a întors iarăși la Ilva mică; iar de aci, după ce dispuse un detașament de soldați austriaci la Anieș lângă Maieru, în 27 trecu la Borgo-Rus și se alătură la celelalte trupe ruso-austriace de sub comanda lui *Grotenhjelm*. Aci începură apoi luptele cu generalul rebel Bem, lupte cari durară până în 10 Iulie când fu recupată Bistrița.

Nevoit să se retragă, Bem fu urmărit pas de pas spre Sud până la Reghin, de unde *Grotenhjelm* întoarse iarăși la Bistrița; iar în 11 August, la ordinul generalului *Lüders*, înaintă spre Cluj, și curățind întreg drumul de insurgenți, în 14 August brigada generalului *Pawlof*, în frunte cu colonelul Urban, intră în Cluj.

În sfârșit după ce dușmanii fură alungați și din Nordul Ardealului, dela Baia-Mare trupele aliate ruso-austriace întoarseră la Dej, și aci despărțindu-se plecară cu toții acasă, fiind acum și așa finit războiul civil în întreaga țară.

O excursiune la minele de aur din munții metaliferi ai Ardealului

FRANCISC ULRICH

Notă. Dl. Dr. Francisc Ulrich, asistent la universitatea cehă din Praga, a ținut la societatea de mineralogie și geologie ceho-slovacă o conferință despre munții metaliferi ardeleni, în care și-a expus experiențele făcute cu prilejul excursiunii sale din 1923. Punându-ne la dispoziție interesantul și instructivul său studiu, cu plăcere îl publicăm aci în traducere românească făcută de Francisc Cabicar elev de cl. VIII a liceului nostru din Năsăud.

Dir. „Arh. som.“

Bogățiile minerale ale României-Mari, astfel precum această țară s'a înfăptuit după furtuna războiului mondial, prezintă o situație cât se poate de favorabilă, iar resursele de cari dispune — respective ar putea să dispună — economia națională românească, sunt mai multe.

De cea mai mare importanță între izvoarele de bogăție este *petrolul* a cărui exploatare, cutoatecă nu este prea intensă, totuș ocupă locul al șaselea în șirul exploatărilor mondiale ale acestui product atât de însemnat. Un șir considerabil de terenuri productive este situat la panta arcului Carpaților în județele Prahova, Dâmbovița, Buzău, Bacău; și păduri întregi de sonde și puțuri productive dau nunumai cantități enorme de petrol brut, ci și foarte multe gaze bogate în *metan* cari ar putea fi utilizate ca

combustibil și pentru luminat, în prezent însă se pierd în aer ne-luate în seamă. Zăcămintele de metan și mai mari până la 99% puritate posedă România în Transilvania, al căror complex se evaluează la minimum de 100 miliarde metri cubi. Despre importanța acestui fapt își va putea da seamă oricine, având în vedere caloricele ce le conține un metru cub de metan care echivalează cu cele ale unui kilogram și jumătate de cărbune de piatră de cea mai bună calitate, fără de a lua în considerare energia pe care gazul metan o poate desvolta prin expansiunea lui de 20—40 atmosfere în urma împrejurării că el se găsește sub presiune. Zăcămintele de *cărbune* ale României nu sunt mari, dar ele totuși se pot estima la 1—1,5 miliarde tone, calitatea cărbunelui însă este inferioară. Zăcămintele de *sare* din România prezintă, de asemenea cantități enorme, fie cele de la Rona, Șugătag, Dej, Praid și alte localități în Transilvania, ori dela întreg șirul de localități situate la panta exterioară a arcului carpatin, în vechiul regat sau Bucovina.

Ce privește zăcămintele *metalelor*, cari sunt maicuseamă de aur, argint, cupru, plumb, antimoniu, bismut, arsen, fier, mangan, aluminiu, zinc, crom, molibden, mercur, cadmiu, sulf, selen, telur și urme de platină în aluminiu, acestea se găsesc cu deosebire în Ardeal, iar numai puține în Dobrogea și la panta de Sud a al-pilor transilvaneni. Toate aceste zăcămintele se pot grupa în câteva regiuni metalogenetice caracteristice:

1. Regiunea de Nord, care cuprinde județele Satul-Mare, Maramures, Năsăud și Someș cu localitățile de exploatare miniere: Baia-Mare, Baia-Sprie, Băiuț și Capnic cu zăcămintele de pirită și filoane de aur, argint, cupru, plumb, zinc și mangan.

2. Regiunea munților Bihorului este a doua regiune metalogenetică bine determinată cu zăcămintele bogate în aluminiu.

3. A treia regiune cuprinde județele Hunedoara și Caraș-Severin, situate între Mureș și Dunăre, unde este concentrată aproape întreaga industrie românească a producției fierului, și adevărat la Ghelar, unde zăcămintele sunt în pături metasomatice, și la Oravița și Reșița unde se găsesc în pături de chromit.

4. A patra regiune este în fine regiunea *Munților-Apuseni* în care se produce *aurul* și căreia îi atribuim o deosebită importanță.

Sub numirea de Munții-Apuseni sau munții metaliferi ai Ardealului se înțelege massivul munților situat între râul Mureș la Sud și râul Arieș la Nord. Partea din Vest a regiunii acesteia o împarte râul Crișul-Alb în două părți, dintre cari cea din Nord se ramifică înspre Vest în așa numitul masiv al Codrului, iar cea din Sud se continuă în munții numiți ai Zărandului.

Precum se știe, vestitul nostru montanist *Francisc Posepny*, a delimitat încă pe la anul 1868 regiunea munților auriferi ardeleni cuprinzându-o în triunghiul Hălmeag (în valea Crișului-Alb), Ofenbaia (în valea Arieșului) și Săcărâmbul (în marginea văii Mureșului).

Dar unele filoane aurifere de importanță cad în afară de limitele acestui triunghi, ba chiar și în afară de limitele patruunghiului propus de specialistul Szabo, care patruunghiul cuprinde și prea multe terenuri sterpe. Pentru aceea este mai acceptabilă propunerea lui C. Pap de a cuprinde teritoarele aurifere ale Ardealului în un patruunghi neregulat, al cărui creștet îl formează la Nord Ofenbaia, la Est Zlatna, la Sud Săcărâmbul și în Vest Căracii.

În limitele acestui patruunghi localitatea cea mai potrivită pentru o vizită este orașul *Turda*. Acest nou centru industrial al Ardealului, modern datorește uimitoarea sa dezvoltare gazelor subterane ce sunt conduse în oraș pe țevi dela o distanță de 77 km., din satul Sărmășei, unde s'au descoperit înainte cu 15 ani. O minunăție priveliște ne înfățișează miile de flăcări cari țignesc noaptea din conductele lor, cu deosebire în fabrica de ciment din acel oraș.

De aci luăm apoi trenul care pe valea Arieșului, a râului al cărui nisip poartă aur, duce în sus spre munți cu iuțea caracteristică căilor ferate românești, care nu întrece cu mult pe cea a melcului. Totuș sceneria minunăție, care ne acompaniază în cursul acestei pierderi de vreme de ambe laturile liniei ferate, ne compensează cu prisosință. Roci de filit, calcar și bancuri sedimentare uriașe de diferite vârste, între paleozoică și terțiară, se în schimbă pe unele locuri cu roci de proveniență eruptivă precum de porfirite-augit, care formează esența munților Trăscăului.

Dar iată-ne ajunși în gara *Ofenbaia* numită și *Baia-de-Arieș*.

Imprejurimea cea mai apropiată spre Nord și spre Sud dela această localitate minieră este formată din roci sedimentare puțin alterate și amestecate pe unele locuri cu calcar. Despre acest complex, care se extinde mai intens înspre Nord de munții metaliferi în Munții-Apuseni, și înspre Sud în Póiana-Rusca, se credea mai înainte că ar fi cristalin; dar în prezent se interpretează din punct de vedere stratigrafic ca un paleozoic mai vechiu. Din punctul de vedere al petrografiei aceste zăcăminte sunt formate în majoritatea lor din filit. O injecție însemnată de roci cristaline, cari formează fundamentul întregii regiuni aurifere a munților metaliferi, o putem observa pentru exemplu în capătul din Nord al părăului Cioara. Aceste pături de minerale cunoscute în literatură, sunt bogate prin însăș geneza lor legată de erupția andeziților și a dacitilor cari au perforat vechiul strat cristalin. Astfel în dacitii, cari în parte sunt propilitizați, sunt multe filoane subțiri de cuarț, cari conțin maicuseamă aur, fier curat ori aliat în teluride, cu deosebire în silvanit (telurid de aur și argint), nagyagit (telurid de aur, plumb și antimoniu în foițe subțiri), mülleritul mai prețios, (tellurid de aur și argint, poate identic cu krenneritul); apoi pirită, marcasit, halcopirită, arsenopirită, tetraedrit și o mulțime de alte săruri sulfuroase. În literatura de specialitate găsim filoanele formației de aur în câmpul numit Francisca, de auro-telurit în Vincenti, iar de telur în câmpul Barbara. Dar această împărțire nu are la bazele ei nici un temei științific, ci ea este făcută după riglă, fără de vre-o dovadă genetică. Nici nu este posibil să se stabilească limite fixe pentru singuraticile formațiuni, fiindcă aceste trec unele în altele. În afară de aceste fitoane cari uneori sunt adunate în mănunchiuri (Stöcke) mai sunt foarte interesante zăcămintele metasomatice cari s'au format în urma contactului andesitului respective al dacitului cu rocile calcaroase din filiti. În interiorul minei au fost deschise câte-vă mănunchiuri de aceste, formate din roci sulfuroase, maicuseamă din pirită, galenit și sfalerit cari prezintă unul dintre cele mai frumoase exemple de metasomatoză ce am văzut vreodată. În literatură sunt descrise sub numirea de „Kiesstock” și „Der alte Stock”, iar mănunchiul ce este deschis în prezent se numește „Nicolae”. Metasomatoza calcarului o putem observa în acest loc chiar la suprafața solului, și ea a

provenit în urma dialogitului și a rodonitului, prezentând ceva neobișnuit de frumos, cudeosebire în zăcămintele de pe valea pârâului Ambru descoperite în timpul din urmă.

Am vizitat zăcămintele necunoscute în literatura de specialitate cari sunt situate pe țărmurele drept al pârâului Cioara, în Sud de Brezești, cari sunt proprietatea învățătorului Erös. Timpul de înflorire a minelor de aci a fost pe la anii 60—70 ai secolului trecut, când se lucra intens și se producea mult pe liniile mănunchiurilor menționate. Dela acel timp încoace se scotea numai în intervale telurid din aceste mine, până cu câți-va ani înainte de războiu când ele au fost părăsire cu desăvârșire. Acum după războiu se încep din nou lucrările în minele dela Ofenbaia. Astfel în anul trecut au început unele lucrări domnii Boila și Maniu foști miniștri, dar aceste nu au caracterul de economie națională în situația în care le-am găsit când le-am vizitat în anul trecut. Nu este eschis că filoanele să se continue în adâncime, fiind proviziile de sulf destul de promițătoare, dar bogăția și durata lor nu este prin nimic garantată în urma caracterului metasomatic al zăcămintului. Aranjamentul tehnic al acestei întreprinderi însă este de compătimit: transportul în mină se face cu forță manuală și tot cu forță manuală se face și extragerea la suprafață. Nici o singură pompă mânăta cu forță mecanică. Transportul în parlea în care se lucrează, se face pe telegi, iar instalația aci este tot atât de primitivă; nici o cădere de apă nu este utilizată cum s'ar cuveni, iar separarea materialului prim care este pirită, sfalerit și galenit, se face în mod anevoios. De altfel stabilimentul, ar putea fi de valoare, fiind teren, și forța de apă a întreg Arieșului la dispoziție. Imprejurimile acestor mine oferă o priveliște de toată frumuseță, cu deosebire seria conurilor de andezit a căror studiu încă nu este încheiat, cutoatecă acestea au preocupat pe mai mulți specialiști ca Cotta, Fellenberg, Grimm, Posepny, Doelter, Weisz, Semper și alții.

Din Ofenbaia plecăm cu trenul și ajungem în curund la *Abrud și Roșia-montană*. Cine ar crede că în Abrud se găsește aur, este în rătăcire, fiindcă aci se găsește numai direcțiunea minieră, devremece localitățile în cari se produce aurul toate sunt îndepărtate de Abrud la câți-va kmetri. Aceste sunt Roșia-montană

Buciumul, Corabia-Vulcoi și Vârful-Botez. Ce privește originea filoanelor aurifere din aceste localități, ea este la fel ca și la zăcămintele din Ofenbaia, adică ele sunt în strictă legătură cu erupțiile vulcanice cari au dat nașterea și înfățișarea acestor munți precum și celor din țara noastră numiți: Slovenske Rudoliori și Ceske Stredohori.

Cea mai importantă localitate minieră este Roșia-montană, un mic orașel locuit mai cu seamă de Români, situat dealungul Văii-Roșii numită astfel pentru culoarea caracteristică care provine în urma materialului de $Fe(OH)_2$ suspendat în apa ei. Aci găsim diferite tipuri de andezit și de dacit a căror raporturi până în prezent încă nu sunt cu desăvârșire cunoscute cu toate lucrările unor specialiști ca Semper, Palfy, Ferencz ș. a. Mai găsim însă aci și două specii de roci cari lipsesc în Ofenbaia, dar se găsesc în alte părți ale munților metaliferi, iar vârsta acestora se crede că este din miocen. Apoi se mai găsesc aci și conglomerate, cari după stratigrafie aparțin cretei sau eocenului de jos.

Filoanele aurifere se găsesc numai în daciți ci și în ambele roci sedimentare menționate mai sus, și mai cu seamă în așa numitul „sediment local”. Ele sunt foarte bogate. Două vârfuri proeminente situate pe partea dinspre Sud a Văii-Roșii numite Cârnicul și Boiul, având aproape acelaș aspect cu pantele lor brăzdate de nenumărate excavații și movile, sunt bine cunoscute în literatură. Cu deosebire vârful Boiul, având o mulțime de găuri la suprafață astupate în parte, pare că ar fi ruina unei cetăți, și poartă la locuitori numele de „Cetate”. Această îngrămădire de stânci de culoare albă, provenită din descompunerea acidului sulfuric care se liberează din pirită, răspândește o lumină intensă asupra împrejurimii și ne face impresia că avem a face cu o solfatară. Vârful numit al Vulturului, situat înspre Nord de vale încă prezintă urme de lucrări intense la suprafață, și este format din sedimente locale. În privința mineralelor Roșia-montană nu este prea bogată. Aurul este aci totuș bine cunoscut. Uneori se găsește în formă de cristale minunate cari împreună formează un schelet, o sârmă ori un sistem de solzișori, așezate pe dacit ori pe sediment local. Cristalele au uneori mai mult aur la suprafață, iar agregatele singuratece sunt mici. Dar în vremuri mai vechi se

găseau, precum spune Fellenberg, piese de aur curat, până la 3 kg. în pond. Culoarea acestui aur este galbină-deschisă fiindcă aurul este aliat cu argint astfel că din zece părți 6—7 sunt numai aur curat, de vreme ce restul este argint. Paralel cu aurul se găsește cu deosebire pirită și cuarț cristalizat, apoi unii carbonați precum calciu și dialogit. În aceste zăcămintele cel mai bogat a fost filonul numit „de argint” care conținea tetraedrit, halcopirită și o pirită foarte frumos cristalizată; în prezent însă acest filon este abandonat cu totul. Dintre mineralele mai însemnate care se găsesc în aceste filoane menționăm marcasitul, sfaleritul, arsenopirita, gălenitul, pirhotinul, berthieritul, băritul, alabandinul, rhodinitul, adularul și vivianitul. Diminuarea cantității de aur s'a constatat aci cu deosebire în întreprinderile statului.

Exploatarea miniere în Roșia-montană își au origina din vremuri preistorice. Filoanele aurifere din această localitate au fost cunoscute fără îndoială și Dacilor, și după ce ei au fost subjugăți de Romani, cultura minelor de aur a luat un avânt considerabil, pe care ni-l înfățișează rămășițele din acele timpuri. Raporturile minelor din această localitate au început să fie cunoscute mai amănunțit abia de la anul 1850, când statul austriac a început exploatarea lor. Înspre finea anului 1860 a studiat regiunea Văii-Roșie genialul nostru montanist Francisc Posepny a cărui amintire și în prezent mai trăiește pe aceste plaiuri, ba am găsit la directoratul minier din Abrud chiar și o hartă desenată de mână acestui întemeietor genial al studiilor moderne despre sedimente. În prezent regiunea această auriferă aparține statului, dar numai în adâncime; de vreme ce la suprafață lucrează o serie de societăți particulare și proprietari mici în baze cu totul primitive. Ei transportă piatră auriferă în saci mici, încarcați pe cai, la șteampurile primitive de car și sunt în apa Văii-Roșie câte-va sute. În vremuri mai vechi însă pietrele aurifere se vindeau pe piața Abrudului astfel precum se extrageau din mine. Prelucrarea materialului brut în acele șteampuri, ale căror săgeți sunt în prezent în totdeauna potcovite cu fier, este prea puțin economică, fiindcă risipa de aur ce se face ajunge chiar până la 60%. Dealtcum aurul pierdut în șteampuri se regăsește prin spălarea nisipului, o lucrare caracteristică în această regiune care atât după Humbold cât și după

Herodot prezintă începutul culturii. De altă parte statul nici în acest caz nu s'a validat de bun econom, precum nu s'a validat nici în alte întreprinderi. Astfel deși aranjamentul tehnic pe care statul român posedă în Roșia este foarte modern și dispune în gura Roșiei de trei motoare, unul de 250 iar alte două de câte 150 HP., totuși aceste nu prea sunt în funcțiune regulată. Așa cu ocazia vizitei mele lucra numai un sigur motor de 150 HP. afirmativ din pricina că nu slătea la dispoziție cocsul necesar.

În împrejurimile Abrudului se mai găsesc filoane aurifere bogate în *Bucium* cari în prezent sunt în exploatarea a două societăți românești. (Abrahami și societatea Arama.) Origina acestor filoane este identică cu a celor din Roșia. Aproape date uitării sunt minele situate pe dealurile înalte Vulcoi-Corabia și Botez unde s'a găsit mai întâi hesitul Ag₂ Te.

Din Abrud am întreprins și o excursie mai mică la c. 20 km. înspre Est pe „Detunata goală” care împreună cu „Detunata flocoasă” sunt singurele formații de bazalt caracterizat prin coloanele provenite din agenți externi. De pe culmile aceste priveliștea extraordinară asupra părții celei mai mari a munților metaliferi ne răsplătește pentru dificultățile ce le-am îndurat urcând până la acel loc.

Dela Abrud am plecat apoi spre alt centru minier: spre *Brad*, și mărturisesc că în urma celor văzute la Ofenbaia și la Roșia nu mă așteptam la mai mult. Cu atât mai mare mi-a fost pe urmă surprinderea. Calea dela Abrud la Brad este de 40 km. deci destul de lungă pentru a-o parcurge pedestru ca mine, dar sceneria minunată ce mi-se oferea mă făcu să uit de povoaara raniței grele ce o purtam în spate. La început este un urcuș ce duce dealungul unei văi strâmte, iar după vre-o două ore ajungând sub culmea Vulcanului, care este cel mai înalt munte în grupul munților metaliferi din Ardeal, vedem în depărtare șerpuiind râurile Mureșul și Crișul-alb. Omul rămâne uimit de priveliștea ce prezintă marea diverselor culmi de dealuri înclinate domol înspre valea largă a Crișului-alb, și pare că noi puteri îl inspiră. Drumul ce duce în vale este pe linie de serpentină care se poate scurta cu mare economie de timp, și astfel ajungem mai îngrabă în vale unde putem admira trecutul zbuciumat al rocilor din acea situație.

Locul rocilor sedimentare vedem că este cuprins aci de rocele eruptive, și adică mai întâi de melafir și porfir, cari încă pe la 1860 au format subiectul cunoscutei lucrări a lui Tschermak. Apoi intervin feliturile andezite pe cari le urmărim trecând prin mai multe sate românești până ajungem la Brad. Bradul poate fi considerat ca o insulă minieră cultivată, înfiptă în marea lipsită de cultură a economiei miniere românești din prezent. De altfel aci ne găsim în un complex de mine de aur. Centrul acestui complex îl formează Valea-morii, Ruda-Barza și Musarii situați la vre-o 5 km. în Sudest de Brad. Acestui complex îi mai aparține de altcum și Stănița, Băița și Hățăgani. Proprietarii acestor teritorii înainte și în timpul duratei războiului au fost Germanii, căror trebuie să le atribuim meritul de a fi ridicat numele locuri la înălțimea din prezent. Sunt acum trei ani de când aceste întreprinderi s'au naționalizat și astăzi formează proprietatea societății anonime „Mica 12 Apostoli“.

Ce privește rocele, precum am spus, grupul Valea-morii, Ruda-Barza și Musarii își au origina în erupțiile andezitelor și ale dacitelor. Unor erupții mai vechi le aparțin: porfirul amfibolic și melafirul. După Palfy seria ar fi următoarea: andezii piroxen-amfibolici, andezii amfibolici și în fine dacii. Intre sedimente se găsesc conglomerate de origină marină, așezate de Posepny în treapta equitană (adică în oligocenul superior) iar după cercetările mai nouă ale lui Inkey, Primics, Ferenczi și Pálffy, în mediteranul inferior. La aceste se mai adaugă un conglomerat cretaceu carpatin. Filoanele metalice, cari sunt foarte multe, iarăș sunt de origină curat tectonică, și se găsesc printre cele mai feliturite roci ale acestei împrejurimi. Conținutul lor în metale este independent de roca în care se află, fiindcă el a fost ridicat din adâncime de izvoarele termale și depozitat la acele locuri. Totuș andezii au o influență evidentă asupra conținutului în metale a filoanelor, fiind constatat că în acest mediu el este mai abundent; de altă parte andezii sunt mai săraci în minerale.

Partea dinspre Sud a regiunii prezintă o variație cu mult mai bogată, însă mai săracă în aur. În general aurul se găsește sub două împrejurări diferite și adică: ori ca aur liber, ori legat de pirite. Aurul liber se găsește în cantitate mai mare decât cel

legat și mai adese se prezintă în cuarț, apoi în diferiți carbonați de dialogit, calcar și în barit. Uneori aurul liber nu este legat de vre'un alt material ci pare a fi crescut, având forme de -sârme, muschiu, solzișori și altele. Origina primară a aurului crescut în cuarț nu o putem constata.

Zăcămintele dela minele *Musari* prezintă unul dintre cele mai frumoase exemple de migrațiune secundară a pietrii metalice în urma activității apelor cari formează zona cementată, și în aceste mine se produc trei pătrimi din exploatația totală a regiunii acesteia.

Despre migrațiunile masselor mari avem în aceste părți ca mărturii un număr însemnat de pseudomorfoze, pentru exemplu pseudomorfoza cuarțului în urmă influenței carbonaților. Astfel și aurul a fost extras din unele teritorii și îngrămădit apoi în altele în o măsură și formă neobișnuită. Astfel a putut urma că în un singur loc s'a găsit întâmplător o cantitate de aproape 60 kg. aur curat. De altcui se găsesc și în prezent mai adese ori cantități mai mari de aur pur. Am fost chiar și eu mărturie, cu ocazia acestei prime vizite în acea regiune, cum un miner a descoperit cu o singură lovitură de ciocan o cantitate compactă și strălucitoare de 30 gr. din acest scump metal. Dar în toate cazurile când s'a găsit aur liber în cantități mai mari s'a observat că existența acestuia este legată de pirită și pare a sta sub influința ei, încât s'ar putea vorbi despre o condensare catalitică a aurului cu pirită când aceste elemente se găsesc în stare disolută.

Nu mai puțin este influențată cantitatea de aur și de încrucișarea a două filoane. Astfel s'a găsit cea mai considerabilă cantitate de aur liber de care avem cunoștință în aceasta regiune la încrucișarea filoanelor Clara și Corfini. Acest fapt ni-l dovedește dealfel o serie, întregă de exemple; totuș depozitul nu se găsește întocmai la încrucișare ci la oarecare distanță de ea.

În general raporturile tectonice în aceasta regiune sunt complexe și nu le putem înțelege decât după o practică mai îndelungată. Paralel cu filoane subțiri ca o foaie de hârtie, găsim altele în grosime de câțiva decimetri, așa numitele mănunchiuri, o aglomerație de filoane orientate în toate direcțiile. În afară de aur s'au mai constatat aci uneori zăcămintele de telur și de argint (Ag_2Sb

Se pirargirit, $Ag_2As S_2$ pronstit 5 Ag_2S . Sb_2S 3 stefanit) apoi de pirită și marcasit, halcopirit, galenit, sfalerit (gemeni), tetradimit și antimonit. Dintre mineralele sterpe se găsesc cuarț, barit și carbonat, maicuseamă, dialogit și cuarțit în cristale foarte frumoase precum și dolomit, îndeosebi în perimorfose pe cuarț.

Extragerea aurului în aceste regiuni datează din vremuri foarte vechi și prima mențiune o găsim la Herodot în descrierea expediției regelui Persilor Darios împotriva Schiților dela anul 513 înainte de Christos, unde se spune că poporul Agatirșilor care locuia în Ardealul de astăzi purta podoabe de aur. Cu vre-o șase secole în urmă Romanii cuceritori ai Daciei au continuat și ei extragerea aurului în aceste regiuni, unde au rămas până în prezent multe urme ale operilor lor alături de o serie de procuratori și subprocuratori ale căror nume ni s'au conservat în inscripții. Dar înflorirea adevărată a industriei aurului în această regiune a început abia cu 17 secole în urmă pe la anul 1884 când societățile miniere Ruda și 12 Apostoli fondate de către baronii Toldalagi și Zeyk la anul 1791 au trecut în proprietatea societății germane „Hartkortsche Bergwerke und chemische Fabriken zu Schwelm und Hartkorten, Aktien Gesellschaft zu Gotha.“ Această cupriada a început numai minele Ruda și Barza, iar la anul 1889 au fost achiziționate și minele din Valea-Morii și Valea-Arsului. Tot în anul acesta a cumpărat societatea germană numită „Industriegesellschaft Geislingen“ dela mai mulți proprietari mici minele dela Musari și Dealul-Feții. În sfârșit, la anul 1899 aceste două societăți germane s'au unit formând o singură societate care în continuarea activității a realizat câștiguri importante, și încă cu mai mulți ani înainte de războiul mondial a ajuns să fie cea mai considerabilă și cea mai perfect amenajată mină de aur de pe continent.

E drept că raporturile sub cari s'a dezvoltat această industrie au fost în adevăr ideale. Deoparte apa abundentă a Crișului la dispoziție, iar de altă în imediata apropiere de Brad minele proprii de cărbuni la Tebea. Cât de favorabile au fost raporturile de exploatare înainte de război, se evidențiază din faptul că s'a putut admite spre prelucrare și atare material brut care nu avea un conținut de aur mai mare ca 4 grami de tonă, de vreme ce până la anu

1910 pietrele cu un conținut de 10 grami la tonă erau aruncate în apa Crișului ca netrebnice! Exploatarea sistematică se face numai începând din timpul mai nou, dar în acest scop este în uz singur numai procedeul de amalgamare, în urma defectelor căruia doi grami la tonă trec în apa Crișului și se pierd. Pe timpul vizitei mele aci se introducea procedeul cu cianidă. Inginerul Fărcaș găsisse un nou demers pentru spălarea piritei, iar alte proiecte mai erau în curs de executare.

În afară de menționatul complex principal, „Mica“ mai posedă și alte mine mai îndepărtate. Primul loc între aceste îl ocupă minele dela satul Stănița unde societatea „Albini“ a extras în anul trecut cantitatea de 1851 tone de piatră auriferă în valoare de c. un milion lei. Urmează apoi Caianelul, Hărăganul și Băița, cari sunt situate la Sud de Brad, de vreme ce Stănița este dinspre Nord. În Băița filoanele metalice ies la iveală în melafir în o măsură mai mare ca ori unde, ceea ce constituie un fapt de un deosebit interes. Origina vulcanică a filoanelor acestor nu poate fi trasă la îndoială; dovadă rocile de dacit, despre cari se credea mai de mult că sunt porfir de cuarț. Aceste filoane în urma caracteristicii lor aparțin speciei auro-argenteare; dovadă galenitul, halcôpirita, pirita și marcasitul cari stau aici în primul rând. Rocile sterpe sunt reprezentate pe acest teritoriu mai cu seamă de cuarț, apoi carbonați romboedrici, calcar, dolomit și dialogit.

Ca și în celelalte localități astfel și în Băița minieritul este de origine foarte veche. Epoca de înflorire a acestor mine a fost în secolul trecut și a durat 10 ani. Atunci s'a descoperit aci un mănunchiu mare de filoane metalifere (Suhajda, Kreutzschlaeger, Carol și Ema) din care s'au extras numai până la anul 1898 dela o adâncime de 70 m. 500 kg. metal cu conținut de 60% în aur. Dar încă înainte de eruperea războiului mondial și cudeosebire în cursul războiului au decăzut aceste mine, fiind exploatare de proprietari mai mici, cari le-au jăfuit.

În prezent „Mica“ continuă la acest loc lucrările de restaurare, cari o să mai dureze până se va aranja din nou situația minelor, fiind de luptat cu mai multe dificultăți, între cari lipsa de apă și insuficiența comunicațiilor sunt cele mai mari.

În minele dela Caianel și Hârjeganî situația este asemănătoare cu cea din Băița.

Din Băița m'am îndreptat apoi înspre răsărit la *Săcărâmb*, țința proximă a călătoriei mele. Am plecat pe jos dimineața și după un marș de o zi de vară întregă am sosit seara în această localitate care prezintă ceea ce am văzut eu mai pitoresc în România. Pe pantele dealurilor de dacit și andezit înclinate înspre valea largă a Murășului se văd căsuțele albe răzlete și unele biserică, iar dinspre Sud orizontul îl încheie siluetele romantice ale Părângului și ale Rătezatului.

Dela aceasta localitate este cunoscut profilul lui Inkey, care ne prezintă ca strat de bază filiiți pe care zace asimetric un medietan, și ambele aceste două unități stratigrafice sunt străbătute de o enormă erupție de dacit care poartă filoanele metalifere. Filoanele de aci în majoritate duc în direcția, dela Nord la Sud, sunt abia de câți-va cm. de groase și numai foarte rar ajung grosimea de un metru; în lungime însă duc până la 1,000 m. Tot în mediul în care duc filoanele mai sunt unele crăpături mai vechi decât acelea și umplute cu așa-numitul „Glauch“.

În aceste zăcămintе aurul și argintul curat este neobișnuit, iar minereurile principale ce se găsesc aici sunt: nagyagitul ($Au_2 Pb_{10} Sb^2 Te_3 S_{15}$) silvanitul și creneritul, ambele modificări diforme ($Au Ag Te_2$), și pelzitul ($Ag Au$)₂ Te. Minereurile sulfurice Mn S, Pbs, ZnS, tetraedrit, pirhotin, pirita și halcopiritul formează legătura cu celelalte filoane aurifere ale munților metalici ardeleni. În afară de aceste minerale menționate s'au mai găsit aci cantități destul de considerabile de antimon, arsen pur, apoi iordanit $Pb_4 As_2 S_7$, eucairit ($Ag Cu$)₂ Se, și în fine minerale de importanță secundară ca sulf, valentinit, smithsonit, hemimorfilit, farmacolit, melanterit, pirolusit, aragonit și mai multe altele.

Localitatea aceasta minieră, atât de vestită în vremuri mai vechi, în prezent ne face impresia că ar fi în agonie. Proprietarul minelor este satul, care lucrează aici foarte puțin și nici nu face vreo investiție pentru de a ridica industria acestei localități. În cursul anului trecut s'au extras de aci în total 83 q. de minereu bogat în metale nobile.

Din Săcărâmb am parcurs apoi pe jos calea obositoare la Zlatna. Minele de aur cari se găsesc în împrejurimile acestui centru minier, precum cele dela Porcurea, cunoscute prin cristalele de mare frumusețe ale piritei, Breaza, Trâmpoiele și mai multe altele sunt părăsite în prezent, ori se găsesc în o mare decadență. O singură mină din această împrejurime și adevărată cea dela Trâmpoiele-Techereu se găsește în funcțiune, dar din aceasta nu se extrage decât pirită care, precum se spune, conține și o mică cantitate de aur.

În Zlatna mai este și un furnal, proprietatea statului, a cărui funcționare însă nu se deosebește întru nimic de celelalte furnale cari au trecut în proprietatea statului român. În cursul anului trecut s'au extras aci c. 28 kg. aur, 70 kg. argint, 1272 kg. cupru și 303 q. plumb. Mai este în această localitate și o școală în care se învață meseria de-a tăia și lustrui pietri. Aci se întrebuintează cu deosebire aragonit din zăcământul ce se găsește la satul Corond de lângă Praid, și este proprietatea unui ceh a domnului Knop. Constat, de încheiere, că în Zlatna există și o gară care ne pune în contact cu lumea civilizată.

Precum rezultă din cele premergătoare, industria minieră din munții metaliferi ai Ardealului trece printr'o mare criză, la bazele căreia stă în prima linie criza generală economică, în afară de aceasta însă mai sunt și alfe cauze cari au contribuit la stările din prezent. Zăcămintele de minereieri cari conțin metale nobile sunt foarte multe, valoroase și frumoase, și noi ne-am bucura mult dacă și republica noastră ar poseda atari zăcăminte. Dar dușmanii acestei industrii în Ardeal sunt mulțimea de proprietari mici și mijusculi precum și lipsa de capital fără de care o mină nu va putea să înflorească nici odată. O altă piedecă pentru dezvoltarea industriei miniere în Ardeal este lipsa de personal tehnic instruit la înălțimea cerințelor moderne. România nu posedă nici până în prezent vre-o școală superioară de montanistică, și puținii ingineri de mine de cari dispune și-au făcut studiile în școli străine. Inginerul Filipescu ne spune în o statistică recentă privitor la nivelul de cultură al muncitorilor din regiunile petrolifere, că numărul analfabeților între aceștia se ridică la 41%. În munții metaliferi din Ardeal în funcțiile de conducere se găsesc aproape

exclusiv Neromâni precum : Germani, Unguri și un număr aprecia-
bil de Slovaci. Economia rea, jaful zăcămintelor și maicuseamă
prelucrarea primitivă a minereurilor împreună cu risipa metale-
lor nobile, sunt în prezent ca și în trecut ranele mineritului în
Ardeal. Dealtfel nu mai există în lume o regiune auriferă care cu
toate exploatăriile de mii de ani ar putea fi atât de mult promiță-
toare pentru întreprinderi mari și bine conduse ca aceea a munți-
lor apuseni. În asemănare cu raporturile de la noi sunt două de-
osebiri esențiale și adecă : forța manuală este efitină, dar efitinătatea
are ca urmare calitatea inferioară a lucrului, fiind acești mineri
de profesiune agricultori. Al doilea mașinele, incomparabil de
efitine la noi, aci sunt enorm de scumpe.

Ce privește interesele republicei noastre în România, după
părerea mea, aceste sunt de mare importanță, fiindcă industrializa-
rea României chiar și numai în măsura necesității se va face
foarte târziu, și țara rămâne deocamdată un mare exportator de
materii prime și un mare importator de fabricate industriale. În
ce privește viitorul nostru care trebuie să se orienteze înspre bo-
gățiile minerale din Rusia de Sud, Caucaz și Ural, importanța
României în urma situației sale geografice este evidentă. De altă
parte chiar industria minieră ar fi cea mai favorabilă acțiune
pentru o cooperare cu acest regat vecin. Înțeleg plasarea surplus-
ului nostru de ingineri de mine în România. Și cred că ar fi
bine primiți, fiindcă noi avem multe simpatii în această țară, ba
chiar și prieteni ca d-nii ingineri Balasinovici și Andrea, cari ne
agreed.

În definitiv noi am putea să inițiem chiar și întreprinderi
miniere proprii în România, dar pentru de-a ajunge la vre-un
resultat în această privință este necesar să cunoaștem mai întâiu
raporturile speciale de acolo și să ne știm acomoda lor.

Incheiând raportul meu nu pot trece cu vederea existența
unei întreprinderi miniere cehe care se găsește în Dealul-Fetii,
lângă Brad, aproape de Musari, și este condusă de Dl Hrușca.
Din nefericire acestei bune întreprinderi îi lipsește un aranjament
tehnic corespunzător.

Un capitol din lupta Românilor someșeni cu Sașii din Bistrița

VASILE BICHIGEAN

O serie de documente aflătoare în vechea arhivă a Bistriței mărturisesc despre nesfârșitele lupte, pe care le-au purtat Români din Valea Someșului împotriva samavolniciei și abuzurilor Sașilor din acest oraș. Dintre aceste documente scoase la iveală de D-l Virgil Șotropa, comunicăm mai la vale câteva, cari ne vorbesc despre un epizod mai important ce a precedat militarizarea graniței.

I.

Locuitorii români ai fostului district năsăudean, ne mai putând suferi dările și sarcinile grele impuse de magistratul bistrițan, precum și șicanele acestuia, au fost nevoiți și în anul 1757, ca de atâtea ori mai înainte, să apeleze pentru sprijin și apărare la Curtea împărătească din Viena.

Memoriul, dus cu mari jertfe și oboșeli de deputați de ai Românilor noștri la Viena și înmănat Împărătesei Maria Terezia, redactat în l. latină și tradus aci în românește, este următorul:

Maiestate, prea îndurătoare și binevoitoare stăpână,

1.) Am venit, în aceste vremuri și după o călătorie atât de îndelungată, cu rugăminți la tronul Maiestății Voastre nu din vina proprie, ci siliți de abuzurile Sașilor din Bistrița, pe cari i-a cuprins o așa de mare îndrăzneală de a ne hărțui, ba chiar de a ne izgoîni, încât nu mai iau în samă nici drepturile divine, nici ale noastre; *deși noi suntem în acest district, în care locuim, cu mult mai vechi decât dânșii, ba districtul exista cu două sute de ani și ceva mai bine înaintea orașului Bistrița.* Atât strămoșii noștri, cât și noi am servit Maiestății Voastre, împreună cu alți libertini (oameni liberi) de aceeași soartă cași noi, din vremuri foarte îndepărtate cu deplină credință și ni-am îndeplinit datoria cu lealitate.

2. Dar de vre'o cinci ani încoace nu știm cu ce gând și cu ce drept (probabil însă ca să-și formuleze un nou titlu de drept) Sașii au început pe ascuns să dea târcoale în jurul nostru, oameni simpli din fire, și să ne prindă în căpcană.

3. Mai întâiu ni-au spus cu blândeță, că cetatea lor are multă datorie, deci să binevoim să contribuim și noi cu ceva la plățirea aceleia, anume să dea fiecare dintre noi barăm un crucer de fiecare snop s'au de fiecare florin, plătit ca dare de cap, a două:

4. fiecare tată de familie să planteze în saful său atâtea vlăstare de plută, câți copii are și

5. a treia, să ieșim la vânătoare²⁾ din fiecare sat, pentru a ne câștiga grația și recunoștința orășenilor. Toate aceste îndatoriri și încă multe altele le-am făcut prima dată cu dragă voie, deoparte fiindcă nu ni s'au părut lucruri grele și n'am bănuț că vor ră-

1) Punem numerii arabi, deși nu se află în textul memoriului, pentru a putea găsi mai ușor pasagiile, la care se referă răspunsul magistratului din Bistrița, care e redactat pe puncte.

2) Vânătoare ordonată de magistrat în folosul orășenilor.

mâne și în viitor, de altă parte pentru a păstra buna înțelegere între noi și totodată pentru a dovedi legăturile de prietenie, ce le avem cu vecinii. Ce s'a întâmplat însă ?

6. Când mai înainte, din porunca Majestății Voastre s'a făcut recensământul locuitorilor, orașul Bistrița încă și-a făcut o însemnare despre noi și toate ale noastre. Acum nu se mulțumesc cu un crucer de snop, ci pretind a zecea parte (dijmă) și

7. Cer să împădurim locurile fără de arbori din apropierea satelor, și să transportăm în oraș lemnele din pădurile existente. Ne interzic să mergem la vânătoare¹⁾, zicând că munții, pădurile, văile, câmpiile și toate sunt ale lor. În felul acesta astăzi suntem siliți cu drept cuvânt să le dăm din toate a zecea parte, să le cedăm tot ce avem ori să ni le răscumpărăm cu bani grei. Altcum țipă și vin pe capul nostru, susținând, că întreg ținutul este al lor.

8. Ce e dreptul mai ieșim la vânat, dar nu ca înainte. De silă ies sate întregi, aleargă și asudă toată ziua cutreerând pădurile ca și copoi. Dacă însă bieții săteni nu aduc vreun cerb sau mistreț, atunci judele din oraș încasează din fiecare sat de o astfel de fiară un florin și în aceeaș proporție cer bani și pentru celelalte fiare. Dacă însă, din cauza multelor ocupațiuni ce le avem, nu putem ieși totdeauna când le vine lor la socoteală, atunci ne prind, ne bat fără milă, ne ard cu fierul roșu și ne chinuesc.

9. Când funcționarii „conscriptorii” au fost pela noi, ne-au spus: că suntem datori să plătim ca impozit fiscal un florin de fiecare păreche de boi, de cai, precum și după trei vaci, ba Sașii ne mai cer de fiecare bou 57 cruceri, de cal tot atât, iar de vacă 30 cruceri.

10. Nemulțumiți cu atâta au adăogat la fiecare florin 9 cruceri, pe cari ni-i store cu cele mai îndârjite execuțiuni.

11. Nesățioși, acum de curând au mai adăogat la fiecare florin câte 7 cruceri, pe cari îi adună cu altfel de execuțiuni; ne prind, ne leagă, ne duc la închisoare, unde ne țin închiși după cum e cazul, ne așează pe calul de tortură în toate satele, ne leagă pietrii la picioare, *dojenindu-ne, blestemându-ne, ghion-*

¹⁾ Vânătoare în folosul sătenilor români.

tindu-ne și lovindu-ne cu mâinile și cu picioarele, până când plătim banii împuși.

12. Insus Iohann Klein, care acum se mândrește a fi inspectorul districtului nostru, a venit cu executori soldați și cu panduri din oraș, ne-a adunat într'un loc, ne-a legat cobză și ne-a strâns așa de tare, încât dacă n'ar fi venit alții dintre cei ce se minunau de astfel de chinuri și ne compătimiau, să plătească cei 7 cruceri în locul nostru, dedeam ortul popii în scurtă vreme. Dacă îi întrebăm pentru ce o fac aceasta, ne răspund că pentruca să plătim cei 9 și apoi cei 7 cruceri, cu cari suntem datori.

13. Orașenii iau dela noi, sub titlu că scot darea regală, atâta cât vreau și cât le putem da, fără a ne lăsa pentru suma plătită vre-o ehitanță sau vre-o altă dovadă. Când, numărând banii obsearvă, că suma încasată face mai mult decât cea fixată, atunci vin comisarii și ne arată ceva dovezi de plată numite țincușe sau răvașe, pe cari însă nu ni le dau, până când nu plătim de fiecare câte un potronic. Dacă câte un om mai sărac sau vre-o femeie sărmană, care își câștigă pâinea cu torsul, nu poate plăti potronicul cerut, nu se sfiesc și nu li e rușine să-i lege cot la cot și să-i țină așa legați până plătesc. Numai atunci, dupăce am primit aceste dovezi dela ei, începem să înțelegem și să observăm, că am plătit mai mult decât cu cât datoram. Dacă îndrăsnim să-i rugăm să ne restituie cece am dat mai mult, ne rād în față și își bat joc de noi, zicând, că ne *va plăti regina*.

14. Când am ales dintre noi șase bătrâni, pe cari i-am trimis cu un memoriu la magistrat, ca să-l întrebe pentru ce ne tratează astfel și de ce ne iau atâta, nu numai că nu i-au ascultat, ba i-au deținut și i-au dus în prinsoare, zicându-le: „Invățați minte, să cinstiți magistratul, să-i dați cece cere, să ascultați și să vă cunoașteți stăpânii.” Au mai prins apoi pe alții, cari s'au dus să ceară informațiuni dela directorul provincial, i-au prins și pe aceia cari n'au voit să plătească cei 7 cruceri. Toamna într'o zi de târg au închis porțile orașului și au prins 370 de oameni, cari n'au scăpat din închisoare pânăce n'au plătit amintiții șapte cruceri și până când n'au luat și vite dela unii din satele, din cari erau oamenii prinși. Unui oarecare Macavei a Popii din Mocod i-au luat boii, pe cari i-a avut și pe cari și azi îi țin

sechestrați, fiindcă a refuzat să plătească 7 cruceri. Ba l-au mai și prins pentru această și l-au tras în cercetare disciplinară. Au prins și pe aceia, cari au apelat la guvernul regesc, pe cei ce au cerut ajutorul cancelaristilor¹⁾ și ne-au prins aproape și pe noi toți; așa încât mulți bărbați, femei și tineri, îngroziți de atâtea șicanări și speriați au fost siliți să-și părăsească casele, să fugă departe și să stea ascunși întreagă vara, până când au început să piară cei ce rămăseseră acasă, spre marea pagubă a vistieriei Majestății Tale. Un delegat cu numele Dănilă Gutsch a străbătut satele, strigând că, dacă nu vom plăti ceea ce cere orașul, vom *peri cu toții, ne vor bate cu vergile ca pe locuitorii din Bănat*. Astfel au adunat dela noi întâi câte 9, apoi câte 7 cruceri; din unele sate până la suma de 300, din altele până la 169 florini 38 cruceri, și iarăș din altele până la 136 florini și așa mai departe.

15. Aceste toate au fost, Prea grațioasă Mamă, pregătire la ceea ce ne spunea înaintea recensemântului Iohann Klein, care ne sfătua limpede, ca în fața funcționarilor „conscriptori“ să *ne declarăm supuși, iobagi*, fiindcă atunci nu vom plăti impozit mare. Aceasta o susține și acum, zicând: „Dacă voi, Valahilor, nu veți vrea, ce vrea și magistratul, nu veți da ce el vă cere și nu vă veți supune în toate, *pe unul îl voi spânzura pe această colină, pe altul pe cealaltă*“. Și ne ocăra cașicum toți am fi fost supușii lui și cașicând el ne-ar fi scăpat copiii din mâinile Tătarilor. Mai spunea, că putem să-i aducem care întregi de documente, el nu va da nimic pe ele, căci lui nu-i poruncește nici guvernul regesc, nici ordonanțele primite, nici comisarul regesc; singurul lui stăpân e regina. Dela aceasta să aducem scrisoare, dacă vrem să scăpăm din mâinile lor. Dar chiar dacă vom aduce scrisoare de aci, totuși va trebui mereu să le plătim dare, fiindcă ei au privilegiu, și să vrem numai ce vreau ei; și anume să dăm un florin de moșie ori să ne ducem dracului, căci ei au locuitori în locul nostru. Altcum vom păți cum au pățit cei din Bănat.

16. Bunii noștri vecini au și confirmat spusele cu fapte. Acum de curând au dus în oraș din toate satele pe primarii și

¹⁾ Funcționari trimiși de tabla regală pentru cercetarea situației Someșenilor.

bătrânii noștri, zicând că magistratul are să le spună ceva. Îndată ce au ajuns acolo, primarul orașului le-a zis: „Pentruce refuzați să plătiți ceea ce vi se cere? Mă uit numai la ce mă uit, căci altcum imediat l-aș spânzura pe unul din voi în mijlocul pieței.” Apoi îndată schimbă tonul și începu să țipe. Porunci să închidă porțile orașului, să pregătească armele. Se adunară mulți și din satele săsești învecinate și.

17. Porniră spre district 300 de bărbați înarmați fiecare cu câte trei puști. În vremea aceasta oamenii noștri erau deținuți în oraș. Când tinerii și femeile noastre văzură ceata înarmată venind spre ei, se speriară și țipând de spaimă se adunară fiecare la vecinul său. Atunci Sașii înarmați (ei ar putea spune pentruce) au dispărut. După trei zile bătrânii prinși au fost lăsați acasă. La plecare primarul orașului li-a zis: „Voi, Țiganilor tălhari, trebuie să plătiți ceea ce vi se cere; dacă nu plătiți florini după moșiile voastre, puteți pleca, căci *vom afla noi locuitorii în locul vostru*. Să știți, că am toată puterea asupra voastră: pe unii vă voi gătui, pe alții vă voi trage în țepă. Atunci în sfârșit veți ști să ascultați.”

18. De câte ori vine la noi vreun Sas și zice că vine în numele lui Klein sau este trimis de magistrat, imediat trebuie să plătim 12 cruceri drept cheltueli de întreținere, cu toate că și trimisului și cailor le dăm, cât numai doresc. Ba mai dăm și păzitorilor trei potronici pe zi pentru traiu. Districtul nostru nu scapă niciodată de executorii, cari își bagă caii în odăile noastre de dormit și nu se duc până nu le plătim cei 7 cruceri ceruți de atâtea ori.

19. Mai ies prin sate și învățători, numiți „Schuller”, cari după datina strămoșască primesc dela fiecare sat pentru oboseala lor câte un florin; ba unii oameni trebuie să le plătească singuri câte trei mariași.¹⁾ Ce cheltueli avem, când vin delegați, anume trimiși ori mai marii cetății, cari prelângă întreținere ne cer și alte dări când sub un titlu, când sub altul! În fiecare an ies comisari orășenești pentru stabilirea impozitului fiscal. Cu această ocaziune primesc din fiecare sat un florin. Nu mult după aceea vin tot acești comisari să adune impozitul și atunci primesc dela sate

¹⁾ Monedă întrebuințată pe vremuri în Ungaria. Moneda valora 15, apoi 17 cruceri.

24, 30 ba chiar și 41. cruceri și aceasta se întâmplă de alâtea ori de câte ori vin în sate. Pelângă aceasta fiecare dintre noi mai dă pe an o găină, 10 oue și un sfert de unt de vacă.

În primăvară a venit părcălabul Daniel Gütsch și a luat de fiecare oaie, berbece și mea câte un potronic, de mioară o jumătate de potronic, de turmă șase cruceri și un miel care-i mai frumos ori, dacă era sătul de miei, câte 30 cruceri de miel. Chiar și unii panduri ai săi au căpătat de turmă câte 6 cruceri. Acest Dănilă a venit din nou lipsit de bani și a cerut de fiecare turmă 30 cruceri și 3 fonji de brânză, zicând că acestea le adună pentru primarul orașului.

20. Dacă nu dăm chezășie, că vom plăti cele cerute, vine Iohann Klein și ne oprește să facem apel în vre-o chestiune oarecare la magistratul orașului, pânăce nu-i punem în mână trei mariași; căci — zice el — numai el singur ne poate face dreptate. Dacă plătești ulterior altuia, acesta anulează fapta celui dintâi, fiindcă legea îi favorizează pe aceia, cari pot plăti totdeauna și tuturor. Cel ce îndrăznește să facă apel e prins, bătut și jefuit încât nu-i mai vine poftă să apeleze; ba unii sunt siliți să dea zăloage și să se oblige că nu vor merge să se plângă, ci se vor împăca cu soarta. Ceeace mulți o și fac, numai să scape.

21. Au dispus mai departe, ca locuitorii din district să nu aibă nici un fel de beaură proprie, să nu fabrice beuturi spirtoase și să nu-și petreacă, decât numai în crășmele înființate de ei. Cu toate că după căldări și vasele de fabricat rachiu plătim cât după un bou, totuș Klein ni-a oprit să le mai folosim. Mai întâi, pelângă impozitul fiscal, ni-a luat de fiecare căldare câte un florin sub pretextul că ne va permite să ne folosim de ele interimal. Dar întorcându-se peste câteva zile ne-a luat vasele și le-a dus la el acasă, unde le-a ținut multă vreme. În sfârșit i-a dat unuia singur dreptul să facă de toate și să ia în arândă rachiu și berea. Tot el a împărțit prin district câteva lăni luate dela noi, cerând cu sila de fiecare lână 7 potronici (cu adevărat lână de aur). Dacă cineva nu voia să primească lâna, atunci pandurul atâta-l scutura, până scotea banii.

22. Tot acest Klein i-a silit pe locuitorii din Sângeorz să ducă trunchii buni de scândură până la ferestrele aşezate pe teritoriul lor.

23. A mai luat apoi anumiți bani dela locuitorii din Gherla pentru grinzile și cornii unei biserici. Toate aceste lucruri a trebuit să le ducem noi cu carele și animalele noastre. Și când sdrobiți de muncă ne-am întors acasă și am cerut să nr se plătească o anumită sumă pe zi, ne-a plătit cu vorbele: „Ați făcut numai ceea ce trebuia să faceți, cărați-vă la lucrurile voastre.“

24. Cu trei ani înainte de aceasta ni-au adus la cunoștință, că fiecare dintre noi are să plătească un florin. Neștiind pentru ce și cu ce drept cer acești bani, n'am voit să-i plătim în ziua fixată. Șașii acum ne cer trei florini și

25. pelângă aceasta o anumită sumă de bani restanță pe mai mulți ani, pe care o numesc „porție“ și despre care afirmă că acum mai întâi au aflat-o în registre. Aceste sume le cer fără întârziere, deși noi ne aducem aminte, că totdeauna am plătit atâta, cât ni s'a cerut în numele regelui.

26. Nimeni nu știe cât de grozave sunt faptele Șașilor, pe cari fapte plini de cutremur îndrăznim să le amintim în genunchi Maiestății Voastre, ce urmări fatale au pentru noi și cât de dure-roase și jalnice ne par nouă. Mai întâi ne aduc cu sila în oraș pe noi și pe copiii noștri; aci ne împart pela case unde lucrăm din greu multă vreme fără a ni se plăti ceva ori fără a avea barăm nădejdea că ni se va da ceva.

27. A doua: ne silesc să ducem lemnele și alt material necesar clădirii edificiilor din oraș, precum și să ajutăm la construirea acestor clădiri. În special au fost constrânși bieții Români să zidească casa fratelui lui Iohann Klein, care n'a plătit decât zidurilor și lemnaților.

28. A treia: ne ocupă locurile arătoare și fânașele, pe cari le-au pregătit strămoșii noștri prin lăzuirea pădurilor și a tufișelor. Ceea ce ne doare și mai mult e, că cultivă aceste locuri cu ajutorul nostru și cu banii luați dela noi. Dacă nu îndeplinim aceste lucrări, executorii lor ne biciuesc zicându-ne: „Pentru ce nu împliniți măsura lucrărilor voastre?“ Daunele, pe cari ei le presupun că rezultă din neglijența noastră, le scot dela noi tot în bani.

A patra : s'au îngrijit prin „juzii domnești“¹⁾ cari conduc lucrările, cu „alodiiile“ lor să fie tăiate în toate satele noastre din moșiile noastre, ceea ce au și ajuns cu toate reclamările și protestările noastre. A cincea : ne-au luat dreptul de pescuit, și în general toate drepturile ; încetul cu încetul pretind dela noi să le lucrăm anumite zile pe săptămână, cași niște supuși ai lor, *deși ne-am născut liberi și nici când n'am fost robi.*

29. La strigătul nostru de durere s'a pornit delegatul Maies-tății Voastre contele Gavrilă Bethlen și a venit din Sibiiu la fața locului. Cu toate că acesta, după ce i-am povestit îndurerări cele întâmplare, le-a interzis Sașilor de a ne mai trata astfel, totuș nu încetează de a continua indirect abuzurile începute și de a ne urmări. Ba încă de când a venit Inaltul Comisar suntem și mai loviți de soartă, silindu-ne și constrângându-ne să facem alătea lucrări, încât nu mai avem timpul să-i slujim lui Dumnezeu după datina strămoșilor noștri. Căci sosesc în sate chiar înaintea sărbătorilor și ne pun să lucrăm și să vânăm în folosul lor. În felul acesta ni se zădărnicește orice sărbătoare ori zi liberă. Cu un cuvânt : azi facem și îndeplinim lucrări, cum nu se pomenește să fi făcut vreodată. Pedeapsa lui Dumnezeu peste capetele noastre !

30. În toamnă au prins 17 oameni de ai noștri în Dej în zi de târg și i-au dus legați în închisoare în Olpret, cari oameni până azi unii putrezesc acolo, alții în Sibiiu, alții în Bistrița. Părinții schimbă locul cu fiii lor și invers și mor, după ce ajung acasă de abia suflând. Unul dintre ai noștri, după ce multă vreme fusese maltratată în închisoare, a plecat spre casă pe jos la Botezul Domnului. Cuprins de frig și chinuit de foame, ajuns acasă muri.

Astfel Sașii ocrotiți de împrejurări progresează, iar noi, păcătoșii de noi, dăm îndărăpt. Nu ni-a mai rămas nimic, decât bietele suflete. Bunurile ce ni le-am câștigat mai înainte, cu sudoare cruntă ; munții, pădurile, văile, livezile și câmpiile, cari de când își aduc aminte oamenii au fost ale noastre și le-am stăpânit în pace, acum ni se iau, ni le jefuesc ; iar oamenii ne sunt prăpădiți. Ba ne iau și rodul muncii noastre, și buruienile de leac de pe ogoare și zarzavaturile din grădină.

¹⁾ Români întrebuințați în contra Românilor.

31. Așa stau lucrurile, Prea Grațioasă Doamnă, ceea ce putem dovedi cu nenumărați martori, pe cari îi avem gata oricând și pe ce putem jura cu sufletul liniștit. Noi știm că acest pământ, pe care locuim, este cu adevărat pământ regesc, proprietate numai a Măiestății Voastre, iar bunurile de aci sunt ale Coroanei. Acest pământ îl posedăm atât Sașii cât și Românii în temeiul dreptului de uzufruct, și ambele popoare ne bucurăm de acest drept din grația regească. Pentru aceasta am și dat, după putință, bucuros soldații ceruși dela noi în acest timp și jurăm că vom da mereu. Dar Sașii știu ce-au dat?

Neliniștiți și turburați de cele înșirate mai sus, venim cu supunere înaintea tribunalului suprem al Maiestății Voastre și în genunchi Vă rugăm și Vă implorăm, ca cu îndurarea și dreptatea înăscută, să Vă milostiviți, a ne scăpa de toate aceste șicane ale Sașilor, cari vreau să ne scoată din pământul strămosesc; cercetând cu ochiul binevoitor de Mamă și cunoscând cu adevărat și cu toată siguranța starea noastră de oameni liberi, să Vă îndurați a ne apăra cu sceptrul Maiestății Voastre și a ne mântui de încercările îndrăznețe ale Sașilor, de execuțiunile nedrepte, de șicanările necuvenite, de jugul acesta atât de mizerabil, de pretinsa jurisdicțiune asupra noastră, de pofta lor de domnie, de tirănia și prinsoarea lor, ca astfel și noi, alături de ceilalți contribuenți credincioși, să rămânem în locuințele noastre strămoșești gata oricând de serviciu Maiestății Vostre.

Ai Maiestății Voastre

umiliți, veșnic credincioși și pururea
supuși servitori

Locuitori al celor douăzeci și trei sate
din ținutul Bistriței, Transilvania.

II.

Cancelaria aulică din Viena a trimis acest memoriu guvernului transilvan din Sibiiu, însoțit de următorul ordin împărătesc :

Noi Maria Terezia etc. Vă trimitem rugămintea, în care se cuprind punctele de plângere a celor 23 sate din districtul nostru bistrițan, cu îndrumarea, ca — ascultând și partida învinovățită — să Ne trimiteți un raport sincer și amănunțit despre cele aflate și totodată să vă îngrijiți, ca *petiționarii să fie scutiți de orice violență, să nu fie turburați pentru apelul făcut la Noi, nici să nu fie molestați în nici un chip cu execuțiuni oprite prin ordinele Noastre binevoitoare.* Dat în orașul nostru Viena din Austria în 13 Aprilie 1758 în anul al 18-lea al domniei noastre.

ss. Maria Theresia.

ss. Gavrilă conte de Bethlen
cancelar aulic transilvan în Viena.

La poruncă :

ss. Wolfgang Cserei.

III.

Atât memoriul, cât și ordinul însoțitor au fost retrimise magistratului orașului Bistrița cu următoarea adresă a guvernului din Transilvania :

„Prudentes ac Circumspecti, Nobis Benevoli“.¹⁾ Salutare și bucurare de cât mai mare grație cesaro-regească. Vă comunicăm în copie rescripțiul Maiestății Sale dimpreună cu anexa sa și totodată vă invităm cu toată seriozitatea, ca luând act de plânsorile cuprinse în memoriu să trimiteți cât mai neîntârziat Guvernului regesc un raport sincer și nepărtinitor. Făcând astfel, Maiestatea

¹⁾ Acesta era titlul cetățenilor și al funcționarilor lor.

Sa Vă va rămânea și pe viitor binevoitoare. Dela Guvernul regesc al Principatului Transilvaniei, Sibiiu la 6 Mai 1758.

ss. Sigismund Anton Sztoika baron de Sala.

ss. Samuel de Bruckenthal.

IV.

Magistratul din Bistrița, luând în discuțiune memoriul celor 23 comune românești, a răspuns punct cu punct, în următorul chip, în l. maghiară; răspuns cât se poate de șubred și slab argumentat:

„Excellentissime și Illustrissime Domnule Conte Guvernator, Inalt Guvern regesc al Transilvaniei, Prea prețuiților Domni și Patroni ai noștri.

Cu adâncă venerațiune am primit în 24 Mai ordinul de data 6 Mai al Inaltului Guvern, dimpreună cu copia Inaltului Rescript al Maiestății Sale Reginei și a murdarului memoriu înaintat Maiestății Sale fals și cu atâta îndrăzneală în numele a 23 sate românești. Ne-am năzuit încă atunci, ca — conform poruncii Excelenței Tale — să trimitem informațiunile cerute, însă am fost împiedecați prin incendiul¹⁾ păgubitor ce a dat fără veste peste noi. Din acest motiv, în umilita noastră „remonstrație“ din 6 Iulie am cerut cu supunere, ca — luând în considerare greutățile mari în cari ne aflăm — să binevoiți a ne mai da răgaz pentru a putea răspunde mai pe larg.

Ieri am primit, din partea Excelenței Voastre, un nou ordiu cu data de 25 August. Cu toate că și acum ne apasă aceleași greutăți, despre cari am amintit în „remonstrația“ de mai înainte, și cu toate că nu am putut încă aduna și pune în ordine documentele necesare pentru informațiunea cerută și pentru combaterea memoriului plin de date false al Valahilor nerușinați, totuș dorind să satisfacem cu toată supunerea și conștiințiozitatea acelu ordin,

¹⁾ Focul, care a distrus o mare parte din Bistrița.

cât ne permite starea de azi vrednică de plâns, ne-am apucat de lucru și am cetit și discutat punct cu punct memoriul murdar al Valahilor noștri, memoriu redactat cu atâta îndrăsneală. Informațiunile și reflexiunile noastre referitor la singuraticile acuze ne luăm voie a le comunica în următoarele:

1. În punctul întâi al memoriului lor se desvinovășesc, cași când nu ei ar fi cauza drumului făcut fără nici un motiv. Ne acuză pe noi că suntem vinovați de cele întâmplare, susținând chiar în acest punct, că ei și districtul lor sunt mai vechi decât orașul nostru.

Dar din mai multe rapoarte înaintate Înaltului Guvern cu ocaziunea diferitelor zarve și rezistențe dovedite de Valahi, rezultă că n'au dreptate. În Februarie 1755, când am făcut raport despre răscoala lor cu ocaziunea impunerii dărilor, a venit atât Escelența Sa contele Gavril Bethlen cancelar aulic și comisar regesc pleni-potențiar, cât și delegatul Escelenței Voastre, cari — după cum credem — s'au convins, că noi n'am dat nici o ansă la această răzvrătire, ci ea a fost numai o faptă deosebit de îndrăsneață a Valahilor ori o mișcare pornită din îndemnul răuvoitor al altora.

Tot astfel din umilele noastre rapoarte făcute în 30 Martie, 15 Aprilie și 2 Iunie 1757, din memoriile înaintate în 7 Iulie, 19 Octomvrie și în o anumită zi a lunii Septemvrie 1757 cu ocaziunea Dietei trecute, din investigațiunea făcută cu atâta bunăvoință de Escelența Voastră, din raportul înaintat, la porunca Escelenței Voastre, de delegații comitatelor învecinate și mai ales din raportul făcut de comisiunea, care a lucrat aci sub prezidiul Escelenței Sale contelui consilier Ladislau Teleki, precum și din informațiunile ce urmează rezultă, că: nu abuzurile Sașilor din Bistrița, ci obrăznicia nerușinată și îndrăzneată a Valahilor din district, disprețuirea încăpăținată a prețioaselor deciziuni ale Înaltului Guvern regesc, și — pelângă formarea unei opinii păgubitoare orășenilor sași, și înafara de îngâmfarea Românilor din district — mai ales sfatul veninos și otrăvitor al alcătuitorului memoriului i-a îndemnat să facă acea cale lungă și să prezinte Maiestății Sale acuzațiunea ilegală și nedreaptă.

Tot astfel, nu știm din ce motiv, redactorul memoriului a amintit atât de nesocotit, că districtul în care locuiesc Valahii a

existat înaintea oraşului cu două sute şi mai mulţi ani. Această aserţiune nici nu vrem să o combatem, fiindcă ştim bine că Ungaria şi Ardealul au existat înainte de ce s'ar fi clădit Viena şi cu toate acestea Măritul nostru Guvern atârnă de acest oraş. Am dovedit însă cu delegatul nostru, trimis la porunca Escelenţei Voastre în Sibiiu în 27 Iunie 1757, că noi am ajuns în posesiunea veşnică a acestui district încă în anul 1475 din dărnicia regelui Matia de pie memorie, care ni l-a dat să-l posedăm pentru totdeauna fără a avea cineva dreptul să ni-l contesteze.

2. Şi în acest punct se vede veninul redactorului, cuprins în termenii neruşinaţi şi otrăvitori. E sigur că aceşti petiţionari simpli şi inculţi n'au putut să ştie, ba nici cu gândul să gândească, cum n'am putut şti nici noi cu cinci ani înainte de aceasta, cum va fi azi stabilirea impozitelor în întreagă ţara şi cari vor fi dispoziţiunile „Comisiunii Seebergiene.“ Dacă însă aşa s'a decis, acum trebuie să îndeplinim poruncile date. Se poate face orice anchetă, căci noi suntem liniştiţi, că n'am făcut nimic împotriva dispoziţiunilor luate.

3. Crucerul impus pe un an despre care e vorba s'a încassat nu numai dela Valahi, ci şi dela Saşii din Bistriţa şi din împrejurime, nu după bunul plac, ci conform dispoziţiunilor „comisiunii seebergiene“ după o argumentare şi convingere potrivită.

4. Şi acest lucru (plantarea de arbori) încă a fost prevăzut pentru acel an în dispoziţiunile comisiunii amintite.

5. Tot între poruncile date de această comisiune a fost şi această: fiindcă lupii fac pretutindeni mari stricăciuni, satele sunt îndatorate să pornească întru urmărirea şi vânarea lor şi să prezinte la casa oraşului, pelângă urmările legale, în fiecare an câte trei piei. Deci nu pentru „a câştiga graţia şi recunoştinţa cetăţenilor“, cum scrie acel redactor mizerabil, care nu s'a ruşinat să atace atât de obraznic şi neghiob, puţinii magistraţi ce-i avem înaintea prietenilor şi vecinilor ţăranilor cari sunt sub jurisdicţiunea noastră. Nimeni nu poate dovedi că cineva ar fi fost pedepsit pentru neîmplinirea acestei dispoziţiuni. Totul a fost numai un îndemn pentru alungarea fiarelor amintite.

6. Că învinuirea adusă în punctul acesta încă nu e adevărată şi că au plătit dijmă şi înainte de „conscriptie“, apare din

rapoartele înaintate în 3, 4, 5 și 6 August 1757 comisiunii, care a lucrat aci, tocmai în această chestiune, sub prezidiul Escelenței Sale D-lui consilier conte Ladislau Teleki, precum și din uzul continuu. Aceasta nu numai am dovedi-o cu documentul de anchetă semnat de 78 martori streini vrednici de încredere, ci au recunoscut-o înșiși Valahii mai bătrâni din district, cari Valahii nu au consimțit, în fața comisiunii amintite, cu cei răzvrățiți. Nădăjdăuim că On. Comisiunea V'a referat despre toate acestea.

7. Plantarea arborilor, cum am amintit și la punctul 4, a trebuit să o îndeplinim în acel an în conformitate cu porunca Inclitei comisiuni. La clădirea de case, cvartire, edificii și poduri orășenești, precum și la fierberea salitrului și la căratul de lemne trebuincioase la alte lucrări de rând au fost totdeauna și sunt și astăzi obligați. Dacă redactorul s'ar fi gândit la acestea și la altele de acest fel, n'ar fi pricinuit atâta oboseală, neliniște și cheltuele bieților țărani inculți, n'ar fi molestat pe Maiestatea Sa și pe Escelența Voastră cu acel memoriu; în urmare nici nouă, cari ne aflăm în o situație așa de grea, nu ni-ar fi cauzat atâta lucru, nici orășenilor nu le-ar fi dat ansă la turburare, nici înșiși Valahilor la atâtea urmări neplăcute. De altcum la aceasta chestiune am răspuns și la punctele 1 și 6, pentru aceasta n'am voit să Vă molestăm din nou cu repețirea aceluiași lucruri (redactorul memoriului toate le confundă una cu alta.)

8. La aceste acuze am răspuns la punctul 5. Afară de aceasta nu pot să dovedescă nici barăm cu un caz cele spuse în memoriu.

9. Și această plânsoare a fost anchetată de Comisiunea, care a fost aci sub prezidiul Escelenței Sale contelui consilier Ladislau Teleki. Comisiunea, confruntând livretele de impozite, precum și răvașele date contribuenților, au găsit că toate aceste acuze sunt fără temei. Credem, că acest lucru Vi s'a raportat și Escelenței Voastre; în urmare și din acest raport va apare netemeinicia plânsorii lor.

10. Fiindcă și în privința acuzei cuprinse în acest punct am înaintat apel deja la comisiunea telekiană, care — credem — V'a făcut raport și Dvoastră, astfel n'am voit să Vă molestăm din nou. Nu credem, că ni se va putea dovedi, că s'au adunat impozitele

cu o așa grozavă severitate, cum amintește cu atâta obrăznicie redactorul memoriului. Inșiși oamenii nu susțin și nu au susținut aceasta, ci s'au luat numai după stilul înveninat al acestui scrib.

11. Adunarea impozitului, și a celor 7 cruceri, cari ca interese de întârziere pot fi adunați de autoritățile noastre în baza unei concesiuni a Maiestății Sale, nici odată nu se întâmplă fără amenințări. Dela autorități încă se cere uneori această incassare cu amenințarea, că își vor pierde onoarea și slujba; astfel nu e de mirare dacă ici-colea Valahii au fost amenințați de slujbași. În acest caz comisarii și executorii trimiși de percepfori n'au făcut decât ce li s'a poruncit. Dar că ar fi tratat cu dâșii atât de tiran, cum se amintește în memoriu, nu o vor putea dovedi. Ne ținem însă de datorie omagială, ca să contribuim cu toate mijloacele la conservarea tezaurului viu al Maiestății Sale și în acest scop nu admitem nici-o abatere, ceeace, dacă nu putem dovedi cu altceva, dovedim cu faptul că atât locuitorii din ținutul săsesc, cât și din cel valah progresează tot mai mult an de an, ba chiar zi de zi. Încât pentru plata, în fondul de interese, a celor 7 cruceri, aceștia îi plătesc Sașii din oraș și din sate; ținutul valah însă refuză să-i plătească chiar și după porunca dată de Escelența Voastră. Astfel ceeace se adună dela contribuenții noștri sași din oraș și din jur, neformând fond suficient pentru acoperirea intereselor curente în un an, ne temem că creditorii noștri vor înainta plânsoare în această chestiune la Escelența Voastră. Pentru aceea Vă rugăm, Escelență, binevoii a comunica din nou Valahilor cutezători porunca de mai înainte.

12. Dacă studiem punctul acesta, rezultă și aci ceeace am dovedit mai sus, că alcătuitoarul memoriului a scris, la cererea corifeului, mizerabilului pârâș Macavei, mai mult decât a cerut și a dorit acesta ori decât i-a spus. Ioan Klein amintit în acest punct nici nu mai e inspectorul acelu district, pentrucă ales fiind primar încă în anul 1756,¹ în Februarie 1757 a fost introdus în slujbă. Deci e adevărat ceeace am spus mai înainte, că acest scrib a scris tot ce i-a venit în vârful penișei sale murdare și nerușinate. Amintitul Ioan Klein, primarul de azi, când a fost inspectorul districtului, a mers din încredințarea noastră la Valahii refractari, ca să încerce cum ar putea incassa dela ei mai cu binele

fondul intereselor, căci și noi eram constrânși de creditorii noștri să le plătim camețile. Dar și atunci nu a prins pe alții, decât numai pe acel corifeu blestemat, Macavei din Mocod, care a umblat acum prin Viena, totdeauna a fost instigatorul principal al zarvelor și care și atunci a îndemnat poporul la nesupunere. Legat l-a trimis pentru îndreptare la noi. Că ar mai fi prins și pe alții, despre cari amintește acel memoriu, nu vor putea dovedi nici cu un martor.

13. Cât se încassează dela ei, o dovedesc registrele de dări, cercetate de comisiunea telekiană amintită la punctul 9. Intreagă această acuză s'a dovedit inexactă. Incât pentru plățirea răvașelor introduse în primul an cu ocaziunea impunerii dărilor, țărani n'au vrut ori n'au putut să-și facă răvașele prevăzute în acest an. Astfel, nevoiți fiind să le facem cu un măsur, au plătit măsurului prețul cuvenit. De atunci încoace mulți ani n'au plătit nimic. Nici acum însă nu se îngrijesc de răvașele necesare și dacă li se cer, nu le dau, ba chiar le aruncă. Cu un cuvânt e greu să-i aduci la ordine și disciplină. Celelalte acuze aduse în acest punct sunt false.

14. Și din punctul acesta se vede răutatea atât a învinuitorilor cât și a redactorului memoriului, fiind-că scriu și se plâng de lucruri, cari nu le pot dovedi. E drept, că unii au fost închiși, dar nu — dupăcum se amintește în memoriu — fiindcă au mers să se plângă la directorul fiscal, ci fiindcă n'au plătit cu ce datorau. Ba încă unii dintre ei obraznici și mănioși au îndrăznit să ne spună în față că ei nu vor plăti, ceea ce plătesc Sașii, fiindcă nu se simt obligați la aceasta. Pentru aceasta au meritat să se ia față de dânșii dispozițiuni de corectare și subordonare. Au fost prinși, nu, cum amintesc fals, la un bălciu mai mare, ci la târgul săptămânal ținut în fiecare Marți și n'au fost prinși așa de mulți, câți se spune în memoriu. Vestitului șef și corifeu principal Macavei i s'au luat ce e drept șase boi, dar am fost necesități să o facem aceasta din motivul, ca să avem ceva garanție din partea lui, căci -- de câte ori era vorba să fie închis și anume odată din porunca Escelenței Voastre în Sibiiu, altă dată la noi — totdeauna fugia și se ascundea. Dacă pe acesta și pe alți doi sau trei complici nu-i vom prinde, și Escelența Voastră încă veți dis-

pune așa, atunci Vă putem asigura că acești oameni de nimic au să pricinuiască multe neazuri atât locuitorilor din oraș cât și țăranilor din district, fiindcă — continuindu-și opera lor rea și îndrăsneală — dau și ei sfaturi rele și sprijinesc și pe cei ce îndeamnă la rău pe țăranii din district, ceea ce mulți au recunoscut și o recunosc. De altcum întreagă acuza din acest punct e falsă și netemeinică.

15. La punctul acesta primarul Ioan Klein răspunde în chipul următor: Primește ancheta cu privire la acuzele cuprinse în acest punct, — deși toate sunt false și inexacte. Alcătuitorul memoriului de bună seamă le-a scris numai din pasiune privată și nu la dorința pârâșilor. Toți câți îl cunosc pot mărturisi că el a primit cu supunerea cuvenită poruncile autorităților superioare și le-a și implinit cât numai i-a stat în putință; ori cât nu-i convine aceasta redactorului. Dorește să se facă anchetă cât de severă, căci atunci se va dovedi antipatia ce există între ei și redactorul memoriului. Astfel de cuvinte absurde n'au putut să audă dela el nici redactorul, nici acuzatorii.

16 și 17. Și în aceste două puncte suntem invinovați fără nici un sistem și pe nedreptul nu întru atâta de Valahii jălbași, cât mai mult de scribul nerușinat. Dacă veți ceti acest punct, veți vedea că și aci, întocmai ca la punctul 5, amestecă totul într'o oală: oamenii de sub jurisdicțiunea noastră cu vecinii noștri și cu alte lucruri, cari nu numai n'au fost, dar chiar și jălbarii au recunoscut că ei n'au cerut să se scrie în jalba lor. În special nu e adevărat că magistratul Bistriței a trimis în district 300 oameni înarmați și un călău. Aceasta au retractat-o înșiși jălbarii, cum pot dovedi doi martori dezinteresați din județul Dobâca: Gavrilă Székely și Ștefan Fogarasi, a căror mărturisire am anexat-o la „remonstrația” noastră înaintată D-voastre cu data de 6 Iulie.

Am trimis ce e drept în satul cel mai depărtat din partea de jos a ținutului nostru, în Mocod, câțiva oameni, ca să prindă pe niște indivizi turburători, despre ce V'am făcut raport detaliat în 30 Martie 1757. Cu toate acestea Vă mai amintim și aci pe scurt, cum s'au întâmplat lucrurile:

În Martie 1757 primarul din Mocod a voit să îmblătească dijma, ce era în îngrijirea lui. Dar câțiva locuitori din această co-

mună, la sfatul unui instigator, s'au răsculat, au luat dela primar dijma adunată, au îmblătit-o și au închis-o în biserică. Venindu-ne la cunoștință aceasta, am dispus ca comisariul Andrei Gottschick, cu un servitor și cu doi slobodnici să meargă în Mocod și să aducă legați pe autorii acestei fapte, ca astfel îndreptându-se și învățați la subordinațiune să servească ca pildă și altora, de a nu mai încerca atari acte temerare. Comisarul s'a și dus în satul amintit și pe șase dintre făptuitorii i-a legat. Când a dat să iasă din comună, Mocodenii au tăbărit asupra lui cu femeile și cu copiii, l-au atacat cu băte și cu pari, au aruncat după el cu pietrii, trei prinzând calul de frâu l-au bătut și pe comisar și pe cal, și pe indivizii legați i-au eliberat. Dacă n'ar fi avut cal bun să se salveze, poate că l-ar fi și omorât.

Făcându-ni-se raport despre această fărădelege, ca acei indivizi răufăcători să nu rămână fără pedeapsă și astfel să prindă și alții curaj să facă atari fapte, am trimis doi comisari de ai noștri: pe Dănilă Gutsch și Ioan Lang dimpreună cu 120 oameni din Bistrița și din satele săsești. Aceștia au mers înarmați numai ca să bage groază în delincenți. Pe aceștia i-am trimis să aducă în liniște legați pe autorii faptelor, dupăcum am arătat deja în raportul trimis Dvoastre. Dar spre surprinderea noastră, Valahii presimțind intențiunea noastră, au adunat în Mocod o mulțime de oameni din șapte sate ale județului nostru și din trei ale județului Dobăca. Acești oameni înarmați cu puști, cu furci de fier, cu lănci și cu pari s'au opus și n'au primit pe delegații noștri, cari s'au înapoiat în liniște, fără sgomot și cu mâna goală.

Acesta e cazul, pentru care am aflat cu cale să trimitem în satul Mocod oameni înarmați, dar nu în timpul, despre care aminteste memoriul, nici în număr așa de mare și nu în contra districțului. Nu e adevărat nici aceea, ce susține atât de exagerat redactorul memoriului, că am trimis și un călău și că au plecat cu mare zarvă. Poftescă oricine să facă cercetare și se va convinge, că toate sunt minciuni, cum au recunoscut și Valahii jălbari, și scornituri de ale redactorului.

18. Aceste jalbe au mai fost aduse și înaintea Înaltului Guvern și a comisiunii telekiane și nu s'a putut dovedi adevăratețarea lor. Deci nu meritau să molesteze cu ele pe Excelența Voastră și

mai ales să meargă în Dej să se plângă. Căci dacă s'ar plânge împotriva oricăruia dintre subordinații noștri ori ne-ar aduce cazuri palpabile, pe acel slujbaş nu l-am lăsa fără pedeapsa cuvenită. Dar din jalba aceasta nu se vede, că ar fi recurs vreodată la noi pentru a le face dreptate, ci se plâng în general și fără nici un temei.

19. Ca și acuzele din punctul 18 și acelea dela punctul acesta au fost înaintate comisiunii telekiane și s'au dovedit de asemenea fără nici o bază solidă, despre ce s'a făcut raport și Esceleței Voastre. Cei 7 cruceri repartizați ca impozit și în fondul intereselor au fost înțroduși prin oamenii noștri (pe cari în memoriu îi numesc Schuller) în registrele satelor; această dispozițiune s'a comunicat în sate și li s'au făcut cunoscute comisiunile de încasare, precum și cheltuielile de întreținere a acestor comisiuni. Aceste cheltuieli nu fac atâta, cât amintesc în memoriu. Făcând cercetare am constatat, că numai în satele mai mari, unde comisiunile au mai mult de lucru, se urcă cheltuielile la un florin, celelalte câte patru și cinci dacă cheltuiiau un florin. Ba în unele sate mai mici, în cari își terminau lucrările mai repede, nu făceau nici o cheltuială. Cine să fie acei ortaci din Bistrița amintiți în memoriu, nu știm, deci nici nu le putem justifica faptele.

20. Cei trei mariași amintiți în acest punct, nu sunt altceva decât plata pentru apel, cari bani conform tradiției din timpurile vechi îi depunea apelantul la judele, la care apela pentru revizuirea sentinței aduse. De altcum nici spusele din acest punct nu sunt adevărate, nici nu se pot dovedi.

21. Toate afirmațiunile din acest punct nu sunt adevărate. Am dorit numai să introducem cărciumăritul cerut de dispozițiunile comisiunii regești seebergiene. Nu e adevărat, că ar fi plătit după căldările, în cari fierb rachiul, cât și după un bou, ceace putem dovedi cu registrele de dare, nici că pelângă aceasta ar mai fi plătit pentru căldări ceva și în particular.

Lâna a fost venitul de pe munți al orașului și nu al vreunui particular, venit pe care îl dădeau sătenii în baza unei invoeli între dânșii. Deci pe nedreptul ne învinovățesc pe noi, pe inspectorul de atunci și pe primarii noștri de astăzi, cari în viața lor

n'au avut nici o oate, că acest venit ar fi fost al lor ori l-ar fi stors cu silă dela ei.

22. În urma poruncii date de comisiunea seebergiană am dispus căratul trunchiilor de brad buni pentru scânduri, dar nu pe sama pomenitului Ioan Klein ori a altui particular, ci pe sama oraşului. La început au şi adus vreo câţiva, dar apoi îndată au refuzat cu îndârjire această îndatorire şi au neglijat şi acest ordin caşi pe celelalte.

23. E adevărat, că au cărat pe bani grinzi şi corni pe sama bisericii din Gherla, dar şi aceea e adevărat că comisarul a dat banii primarilor din sate, ca să le plătească acelora, cari au lucrat lemnele şi le-au transportat în comuna amintită. Aceşti primari sunt de vină, că unor cărauşi li s'a reţinut cota cuvenită. Şi în neorânduiala de azi e greu să-i disciplinezi pe primari.

24. În temeiul dispoziţiunii comisiunii seebergiene oraşul a tăiaţ atât în satele din districtul săsesc cât şi românesc, din locurile arătoare şi din fânaţe anumite parcele pentru „fondul economic alodial.“ La început timp de doi ani sătenii au şi cultivat aceste locuri, cum a dat Dumnezeu. Mai târziu însă venind, în baza hotărîrii comisiunii amintite, juzii crăeşti din Mediaş şi Norcih: Matia Czoppelt şi Mihail Bruckenthal, precum şi Ioan Honnamon, în faţa acestora primarii din ţinutul săsesc, estimând lucrarea acestor locuri, au promis că fiecare individ, drept preţ de rescumpărare a acestei munci, va da sau 3 mierţe (baniţe) de grâu şi o mierţă de ovăs sau un florin unguresc, dupăcum vor dori oamenii. Acesta e florinul, despre care se vorbeşte în memoriu la respectivul punct. Această sumă o plătesc de atunci încoace, ca scutire de cultivarea pământului alodial, toţi locuitorii din ţinutul săsesc, iar dintre cele 23 comune valahe Nuşfalăul şi Sântioana. Tot astfel plătesc şi dijma fără nici o controversă. Celelalte 21 comune¹⁾ au refuzat să plătească, îndemnaţi şi acum de îndrăzneţul şi de nime temătorul Macăvei a Popii, precum şi de alţi rău sfătuitori. Ungurii şi Saşii din aceste 21 comune, precum şi cei din Rodna, nu consimt cu Valahii, ci declară că sunt gata să asculte şi să îndeplinească toate hotărârile noastre.

¹⁾ Comune cari se solidarizau cu Românii din Valea Rodnei.

Memoriul n'a fost înaintat în numele acestor 23 comune. Fiindcă locuitorii din cele 21 comune amintite, în curs de trei ani, nici nu au lucrat puținele locuri alodiale, nici n'au plătit prețul de răscumpărare al acestei munci, în suma de un florin, astfel am fost nevoiți să cerem dela ei suma de pe trei ani expirați, adică trei florini, pretențiune pe care și ei o cunosc destul de bine și pe care așa ar fi trebuit să o amintească în memoriu.

Din fondul rezultat din acest venit plătim pe slujbașii, cari servesc fără salariu. În urmărire dacă nu aflăm expedientul potrivit pentru încasarea acestor bani, atunci slujbașii menționați rămân fără plată, cu toate că își îndeplinesc serviciul; ceea ce nu se poate admite.

25. Că atât între Sași cât și între Valahi sunt mulți restanțieri din anii de mai înainte, o putem dovedi cu registrele și socotelele de dare. Nu s'a cerut nimic dela ei, decât numai sumele cu cari datorează. Deci și acuza privitor la aceasta este neîntemeiată. Noi le iertăm bucuros sumele restante, dacă și Maiestatea Sa anulează toate restanțele noastre pentru cassa de războin până la anul 1754.

26. Câtă ură înfocată are împotriva noastră alcătuitorul zurbagiu al memoriului, se vede și din acest punct, unde în numele țărănilor de sub jurisdicțiunea noastră numește fărădelegi ale Sașilor faptele ce ni le impută nouă pe nedreptul. Cu toate că cu mulți ani înainte de aceasta era în uz aci și în alte comune, ca magistraților să li se dea o parte din salariu în natură, în munca prestată de locuitori, azi, când salariile sunt fixate și nu se mai face muncă gratuită, petiționarii nu mai dau muncitori, cel mult dacă dau pentru economia comună a orașului. Dacă cineva a întrebuițat fără știrea noastră astfel de muncitori, a făcut-o în mod particular; în urmărire nu era nevoie ca redactorul memoriului să lungească ca babele vorbele înveninate.

27. Lemnele necesare pentru zidirea și repararea clădirilor, cvartirelor și podurilor orașului, precum și muncitorii trebuincioși măestrilor era obiceiul să-i dea locuitorii din ținutul Bistriței și din district. Astfel locuitorii din ținutul săsesc aduceau lemnul de ștejar și cer, iar cei din ținutul valah lemnul de brad, care este la ei în mare cantitate. Acum însă Valahii încăpăținați nu recunosc

nici această îndatorire și nu aduc nimic spre marea pagubă a orașului. Nu e adevărat, ce se mai spune în acest punct, că Valahii ar fi clădit casa lui Dănilă Klein, fiindcă înainte de ce ar fi contribuit aceștia chiar și cu muncă de un crucer, casa era bună de locuit și și locuia în ea amintitul Dănilă Klein cu servitorii săi și alți locuitori. Având orașul nevoie de o parte a acestei case, a declarat-o cvartir public, și la restaurarea acestei părți au contribuit și jălbarii cu munca lor conform uzului de până acum. Pentru această muncă orașul nu era dator să plătească nimic muncitorilor, numai măestrilor.

28. Nici cu acestea nu dovedesc nimic, decât că s'au constituit, conform dispozițiilor comisiunii seebergiene, juri dominali sau economici, cari să aibă grijă de puțina noastră economie și dijmă. La muncă și acum îi folosim pe Valahi după uzul vechiu. Nu-i adevărat însă că au fost constrânși la muncă de câteva zile pe săptămână. Cu privire la celelalte acuze, aduse cu atâta nerușinare și dezordine în acest punct, am răspuns deja la punctul 24. În urmare nu credem că e necesar să Vă mai molestăm încă odată.

29. E adevărat, că la începutul impunerii dărilor Valahii din district au început, la sfatul cuiva, să se agite și să se neliniștească atât de mult, încât am fost nevoiți să facem raport, cum am amintit la punctul 1, atât Escelenței Voastre, cât și Escelenței Sale Domnului Cancelar aulic și comisar regesc plenipotențiar, care pe atunci era în Sibiu. În urma acestui raport al nostru și nu a tângușurilor Valahilor jălbari (cum se amintește fals în memoriu) însuș Escelența Sa s'a ostenit până la noi, iar Escelența Voastră ați trimis ca delegat pe Domnul secretar gubernial Samoilă Bruckenthal, cari împreună cu comandantul conte Ferraris au făcut cercetare. Credem, că nici atunci nu s'a dovedit că suntem vinovați, căci altcum n'am fi rămas fără admonestare, nici nu s'a interzis, cum spune memoriul, să mai presteze ceea ce ce datorau. Dimpotrivă li s'a comunicat, că au să îndeplinească tot ceea ce li s'a poruncit cu noile ordonanțe, până când Maiestatea Sa nu va dispune altfel. Aceasta se vede din procesul verbal al Escelenței Sale și de sigur și Domnul Secretar gubernial V'a făcut raport despre aceasta. Cu toate acestea redactorul memoriului a îndrăznit să ridice acuze atât de grave și să prezinte Maiestății Sale un me-

moriu atât de confuz despre lucruri, pe cari nu le-a înțeles. Toate învinuirile din acest punct sunt deci inexactități și minciuni sfruntate.

30. Mai mult ne mirăm de încăpăținarea acestui redactor, evidențiată în acest punct. El, care în punctul 2 al memoriului îi numește pe Valahi neciopliți, neștiutori și proști, iar pe sine se consideră cuminte, deși știe bine, că Valahii au fost prinși atât în Sibiu, cât și în Dej din porunca Escelenței Voastre, totuș trece cu vederea toate aceste admonestări binevoitoare, îndemnurile date pe diferite căi și în felurite chipuri, precum și avertismentele, cari neurmăle aveau să aducă pedeapsă severă. Răzvrăitorii și corifeii nemulțumiți cu câteva rezoluțiuni binevoitoare ale Escelenței Voastre au provocat nesupunere în district. Că unii dintre ei au murit în Viena și nu acasă, nu suntem noi de vină. Să și-o atribuie agitațiilor lor nesăbuite ori sfaturilor acelui impostor, care nemulțumit cu rezoluțiunea părintească a Escelenței Voastre, i-a îndemnat să plece la Viena, pentru a incomoda pe Maiestatea Sa.

31. Deși și la învinuirile aduse în acest punct și la termenii inurbați ai redactorului am putea răspunde multe, totuș nu vrem să Vă mai incomodăm. Nu vom întrelăsa însă să grăbim la timpul său libertatea Valahilor noștri îndrăzneți (libertate, pe care ei își iau obrăznicia să o asemene cu libertatea noastră și să se atingă de ea cu termeni murdari și necuviincioși). Nu ți e rușine să mai amintească în acest punct, că au dat de bună voie soldații impuși și repartizați în proporția numerică. Numai noi și acei, cari au de executat poruncile date, știu cu câtă greutate și cu câte piedeci putem să scoatem soldați dela ei și dela alții. Cu toate că cu agitațiile lor îndrăznețe și cu încercările lor temerare cauzează atât Escelenței Voastre, cât și nouă mult lucru și oboseală, totuș sunt lăsați în pace și nerușinați deneagă cecece datorează dela început și cecece prestează fără nici o contradicere și alți locuitori din ținutul nostru.¹ Aceasta cu adevărat ne doare foarte mult.

*

La aceste informațiuni și la acest raport, alăturăm din nou remonstrația noastră din 6 Iulie a. c. împreună cu anexele sale.

Pelângă aceasta ne rugăm cu supunere, să binevoiți a lua la suflet și a curma încercările temerare ale Valahilor noștri în-

crezuți în curajul lor bleșemat, precum și pagubele orașului ce rezultă din aceste încercări, în special a vă convinge:

1. Câtă zarvă și tumult au făcut cu ocaziunea impunerii de dare, începute din porunca Maiestății Sale la 4 Maiu 1754/5.

2. Ce preț au pus pe admoneslările făcute lor de cancelarul aulic, comisarul regesc plenipotențiar contele Gavrilă Bethlen și delegatul Escelenței Voastre, cari toți s'au ostenit până la noi, precum și pe rezoluțiunea Domnului Cancelar.

3. Cum au eludat dispozițiunile comisiunii instituite de Maiestatea Sa, din națiunea săsească din Ardeal.

4. Ce animozități și încercări temerare au pornit împotriva noastră. În Mocod mai întâi și apoi și în alte locuri au luat cu putere dijma dela primării noștri, au îmblătit-o și au închis-o în biserică.

5. Când autorii principali ai acestui act de silnicie au fost prinși de delegatul nostru trimis în Mocod și am voit să-i aducem în oraș, au atacat pe delegat, erau cât pe aci să-l omoare și au eliberat pe cei prinși.

6. Când am trimis tot pentru prinderea acestor agresori și tot în Mocod oameni din oraș și din ținutul săsesc, s'au adunat în Mocod locuitorii a zece sate, s'au opus oamenilor trimiși de noi și le-au trimis vorbă, să nu se apropie, dacă mai vreau să-și vadă soția și copiii.

7. Raportând Escelenței Voastre despre aceste întâmplări, ați binevoit a delega comisiunea din județul Dobâca, care s'a și dus la ei, ca să-i avertizeze în numele Guvernului regesc și să-i îndemne la supunere. Cât au folosit aceste îndemnuri, se vede atât din raportul delegației, cât și din faptele ulterioare ale Valahilor.

8. Cu toată strădania noastră, bazată pe dispozițiunile Escelenței Voastre, Valahii au denegat predarea armelor.

9. Instigatorii amintiți mai sus, cari au provocat neascultarea, au refuzat cu îndrăzneală să se prezinte la 27 Iunie 1757, termenul fixat de Escelența Voastră. Din acest motiv.

10. În urma dispozițiunilor Escelenței Voastre a trebuit să se prezinte din cauza lor, sub prezidiul Escelenței Sale consilierului conte Ladislau Teleki, o comisiune. Dar și sfaturile binevoitoare și hotăririle acestei comisiuni n'au fost luate în seamă.

11. Și după aceasta au îndrăsnit să turbure confruntarea făcută la începutul lunii Septemvrie 1757. La aceasta ați binevoit a trimite între ei pe judele suprem din județul Dobâca, Ladislau Mara.

12. Au nesocotit hotărârile și poruncile Escelenței Voastre și mergând în Dej, la îndemnul altora, au prezentat Maiestății Sale un memoriu murdar, plin de neadevăruri sfruntate.

13. Primind dela cineva copia rescriptului obținut dela Maiestatea Sa, l-au interpretat fals, iar corifeii ce fuseseră în Dej au răzvrătit din nou poporul incult. Despre aceasta V'am făcut deja raport.

14. Acum de curând, mai în zilele trecute, s'a publicat, din partea a doi asesori delegați din județul Dobâca: Gheorghe Erdélyi și Petre Nemes, precum și din partea delegatului nostru, Valahilor neascultători porunca trimisă de Escelența Voastră. Dar și această poruncă precum și admoneștirile părintești repetite de atâtea ori au avut acelaș rezultat, cași cele de mai înainte. Dovadă raportul delegatului nostru revenit dela ei, pe care raport ne luăm îndrăzneala a-l anexa la aceste informațiuni. Porunca de data 28 Iulie privitoare la publicarea acestui ordin am primit-o în 12 August și imediat am luat măsurile necesare, ca să se execute. Dar am fost împiedecați în această intențiune a noastră prin poporul întâmplat tocmai atunci, mai apoi prin bâlcu, astfel că delegatul din partea județului Dobâca n'a putut merge înainte de 10 Septemvrie și din acest motiv a întârziat publicarea ordinului.

Mult ne-ar trebui, ca să Vă facem cunoscute faptele mizerabile ale Valahilor. Pentru aceasta nici nu voim să Vă incomodăm cu înșirarea lor. Din cele amintite se vede clar încrederea în curajul lor obraznic și acuzele false din memoriul lor.

În urmare Vă rugăm din nou cu toată supunerea și suntem încredințați că veți lua la suflet rapoartele noastre umilite, relațiunile delegaților din județul vecin și mai ales ale comisiunii de sub conducerea Escelenței Sale consilierului conté Ladislau Teleki. Vă veți convinge despre îndrăzneala acestor Valahi nesupuși, cari disconsideră toate avertismentele părintești făcute în atâtea rânduri, precum și despre paguba orașului rezultată pe urma acestei nesupunerii și veți înainta Maiestății Sale cu recomandare puternică această remonstrație a noastră dimpreună cu anexele sale.

Convinși despre nevinovăția noastră și despre îndrăzneala Valahilor noștri turburători, veți binevoi a le descoperi acestea și Majestății Sale. Astfel prin acest raport al Escelenței Voastre, nădăjduim că veți deștepta îndurarea inimei de mamă a Majestății Sale și vom ajunge să se pună capăt suferințelor noastre nedrepte, iar Valahii să-și primească pedeapsa cuvenită pentru faptele lor. Cărând cu încredere fiască și cu supunere mare sprijinul părintesc al Escelenței Voastre și al Înaltului Guvern regesc, recomandându-ne cu umilință patronajului aceluiași Guvern, și păstrând venerațiunea datorită, murim

ai Escelenței Voastre
și ai Înaltului Guvern regesc

supuși servi:
primarul și magistratul orașului
liber regesc și al ținutului
bistrițan.

Bistrița, la 18 Septemvrie 1758.

ACTE ȘI DOCUMENTE

IULIAN MARȚIAN

În colecția mea se găsesc următoarele trei documente, dintre cari pe cele dintâi două le public în textul original, iar pe al treilea în traducere românească.

I

La anul 1803 a apărut în tipografia statului din Viena în ediție românească, *ordonanța referitoare la blocul continental impus de Napoleon I*. Broșura cuprinde 6 foi nepaginate de format folio tipărite cu caractere cirile, și două xilografii de inițiale la începutul textului. Fiindcă acest imprimat nu este cuprins în „Bibliografia românească veche” și pe cât sunt informat, nici nu e publicat până în prezent, reproduc aci textul lui în întregime:

La num. 6777/1803.

NOI FRANCISC AL DOILE

din mila lui Dumnezeu alesul împărat al Romanilor, craiul Germaniei, Ungariei, Bohemiei, Galiției și Lodomeriei, arhipovățitorul Austriei, povățitorul Burgundiei, și Lotaringiei, marele povățitor al Toscaniei și celelalte.

Fiindcă noi ne-am hotărît, ca întru bătaia de acum, care s'a pornit între Frânci și între Angluși, să ținem neutralitate adecă : să nu ne mestecăm la bătaia lor, de unde urmează, cum că între noi cu amândouă potențiile care se oștesc pacea și pretenesugul necălțit stă ; Inșă spre depărtarea tuturor greutăților, aceasta de lipsă, ca despre o parte această neutralitate toți, dară mai ales acei supuși ai noștri, carii pre mare cu corăbii se neguțătoresc încâte despre a lor parte să'l fie, de altă parte ca drepturile săle, limanurile, vadurile și docurile cele de legat corăbiile care țin neutralitate să și-le poată ținea, și neguțătoria cea după legile neutralității orânduită, cu amândouă potențiile cele ce se oștesc să fie fără frică ; Deci spre acest sfârșit, ca să se încunjure toată tâlcuirea și toate poneslurile, care din neștiința sau nebăgarea în samă a acelor detorii și orânduiele se pot naște ; vestim aceste orânduiale, dintre care unele sunt întărite în făcutele între potențiile din Europa legături, și împăciuri : altele sunt întocmite după obiceiurile cele legiuite a neamurilor, după care fiește ce stat politicesc și milităresc, pre cum și toți supușii noștri, până va ținea bătaia aceasta pre mare, t:ebue să se îndrepteze.

Art. 1.

Oprim noi prin aceasta pre toți supușii noștri, și pre cei ce sunt așezați în țările noastre ori în ce treaptă vor fi, ca spre slujba nice a unei potenții dintre aceste ce se oștesc să nu se lase a se vârbuncălui, nice de bună voință să nu ia ceva slujbă cătânească, și aceasta cu amelintarea pedepselor, care în legile țărilor noastre cele de moșie sunt întărite împotriva celor ce fug din țară.

Art. 2-le.

Fieștecarele supus dintre ai noștri să se ferească a nu se împărtăși întru această bătaie, nice în gătirile ei, mai ales să se ferească a nu găti corăbii mai mici pe seama unei sau altii potenții dintre acele ce se oștesc, nice să se mestece în lucrurile lor, tocma de ar și putea cu folosul său afară de ținutul nostru a face aceasta.

Art. 3-le.

Întru acesta chip oprim noi pre toți supușii noștri, și pre cei așezați în țările noastre ca în limanurile noastre și în locurile cele de legat corăbii sau în vadurile ținutului nostru să nu îndrăznească spre folosul a vreunei potenții de aceste, a face, a întrarma, sau a vinde vre-o corabie de războiu, sau de neguțătorie supt pedeapsă de 3 mii de galbini pentru fieștecare călcare a opreliștii acesteia, din care jumătate va fi aceluia ce va da lucru în sus, iară cealaltă jumătate a fișcușului; sau întru acea întâmplare, când n'ar fi în stat de a pleti datornicul, supt asemenea pedeapsă ori trupească, ori de robie.

Art. 4-le.

Mai încolo corăbiarii din Austria se opresc, ca nici cătane nici slujitori de corăbii supt ceva nume de călători sau altmintrile să treacă la vre-o potenție de aceste, mai ales corăbiilor și a verilor, neamurilor ce se oștesc să nu-și împrumuteze numele său. Mai pe urmă nice cu un negoț să nu intre în locurile, sau în limanurile, pre care vre-o potenție dintre aceste ce se oștesc vrând a le lua le-au încunjurat, sau le-au cuprins, de vreme ce întru această întâmplare după obiceiurile cele din legile neamurilor de privilegiumul steagului celui neutralitesc, n'au ce se bucura, nice au ce aștepta dela noi ceva scuteală sau sprijineală.

Art. 5-le.

În corăbiile cele austriacești nice un ofițir, ba nici slujitorii corăbiilor să nu fie mai mulți de a treia parte din neamurile cele ce se oștesc, fiindcă altmintrileă acea corabie nu se va șocoti neutrală.

Art. 6-le.

Având bună nădejde, cumcă neguțătoria cea neutrală austriecească dela stăpânirile cele ce se oștesc după cuviință va avea respect, și cum că obicinuitele drepturi a celor ce se oștesc prin făcutele după legile neamurilor tocmele, și după împăciurile cele între sine se vor ținea; Poruncim, ca corăbiile austriacești pe mare să nu se pună împotriva cercetării, cari s'ar face ori în ce întâmplare de cătră streinele oștitoare corăbii, ci dinpotrivă toate scrisorile și documenturile prin care se arată corabia și împovărea ea a fi neutrală fără nice o greotate să le arete, dintre acele, nice una să nu arunce în mare, sau altminterile să le strice, cu mult mai puțin dintru acele viclene sau de două feluri, sau ascunse în fundul corăbii să fie.

Art. 7-le.

În cât se atinge de neguțătoria cea neutrală, și de articularele cele ce în vremea bătăii se socotesc oprite, luăm noi pre noi aceleaș legături, care dela alte potenții neutrale și anume dela Rusia, Șveția, Dania, în tocmeala sa cea mai decurând din 17 Iulie 1801, s'au făcut, și avem bună nădejde întru urmarea acestora, că stăpânirile cele ce se oștesc, cătră noi și neguțătoria supușilor noștri aceleaș socotele vor păzi și aceleaș orânduiale le vor respectălui, care numișilor, și altor stăpâniri neutrale se cuvin. Întru a cării urmare oprim noi pe toți supușii noștri corăbiari, și pre toți neguțătorii, ca nimica din marfele, sau din cele de lipsă pentru războiu, care mai în jos se vor numi, stăpânirilor celor ce se oștesc, să nu ducă: precum tunuri, mojaruri, puști, piștoale, bumbecă adecă gloanțe de cei mari, granade adecă plumbi de cei mici ce slobod flacăra, gloanțe mici, fiinte, cremeni, lunte adecă: unelte de aprins praf, pravșeletru, piatră pucioasă, lănci, sabii, sau încingători, patrantășe, șei, frâne, precum toate cele ce de obște oprite se socotesc, și dintru care în corăbiile cele neutrale nu trebuie să se afle, ci numai care spre însuși a lor lipsă sau spre apărarea corăbiilor sunt foarte de lipsă; acei supuși ai noștri cari nebăgând aceste în samă cu o neguțătorie de acest fel neslobod se vor cuprinde, afară de pedeapsa care o vor

avea dela noi, toate păgubile, și toate stricările, care lor prin confiscăția corăbiilor, prin stăpânirile cele ce se oștesc li se vor face, or trebui să le sufere.

Art. 8-le.

Iar afară de însămnatele în articolușul mai sus lucruri de lipsă spre oștire, neguțătoria cu toate alte marfe, producturi și lucruri de lipsă nice despre o potenție oștitoare nu-i mai mult hotărîță. Încât scoaterea sau ducerea acelor marfe din țările noastre cele de moșie almintrile prin legile, și orânduialele care acum sunt puse, sau de aci înainte vor urma de obște, nu ar fi oprită. Totuș cumpărările și facerile de magazinuri, și transporturile acelor de lipsă spre gătirea la războiu, și spre hrană pe sama corăbiilor și a taberilor sunt oprite, și corăbiilor care vin în limanuri de odată nu le ei slobod mai mult să încarce decât ei lipsa lor.

Mai încolo supușii noștrii, cari pe apă fac neguțătorie, vor lucra înțelepțește, dacă vor fi luători aminte la vestirile sau înștiințările de acest fel a potențiilor celor oștitoare ca să nu se bage pe sine în primejdii, și să nu-și agonisască cele neplăcute în neguțătoria lor.

Art. 9-le.

Fiindcă aceasta din sine se înțelege, ca cei neutrali corăbiari spre încunjurarea tuturor piedecelor pe mare trebuie să arate a fi corăbiile, și împovorarea lor neutrală fieștecărui din supușii noștri, carii din limanurile noastre se duc pe apă și povoara să la depărtate (fie neutrale, fie cuprinse de ostași) limanuri, vaduri, și părți a lumii vreau să-o trimită; la cea mai deapropoace ocărmuire a țării, sau la magistratul locului, cu cele de lipsă pașușuri, apoi și cu atestaturi despre vamă, cu cărți, copii cu recognationalișuri, și cu alte obicinuite documenturi a se griji trebuie, care numele a cui ieste provoara, câtă și ce fel de povoară, locul încotro merge, persoana la care se trimite, trebuie să arete; despre a căror formă, și despre modrul împărțășirii, precum despre cele de lipsă vederii înainte spre împiedecarea înșălăciunei, noi cât mai curând un osebit regulamentum vom da afară.

Art. 10-le.

Precum corăbiile austriacești (neîmpotrivindu-se bătaia de acum) nu sunt hotărâte neguțătoria sa și împrumutata târguire de către limanurile amânduror potenților care acum sunt cuprinse în bătae, în pace să-o poată și de aci în colo face; așa și corăbiile și cele de războiu, și cele de neguțătoria a potenților ce se oștesc, precum mai înainte, în toate limanurile austriacești fără zeticnire pot intra și după plăcerea sa pot sta, și pot cele stricate a-le întocmi, și celelate: încât adecă acolo se vor purta întru asemănare regulelor neutralității. Iară ca totuș să se poată ținea o asemănare desăvârșit în cătu-i pentru corăbiile cele de războiu, și împiedecările care pot să vie la mijloc să se încunjure, rânduiim, că până va ținea bătaia de acum de odată în limanurile noastre să nu poată fi mai mult de șase corăbii de războiu a fieștecării potenții oștitoare.

Art. 11-le.

Fiindcă în cele de supt stăpânirea noastră locuri de legat corăbiile, limanuri și vaduri toate, și fieștecare corabie neutrală apărare și liniște desăvârșit trebuie să aibă, nu se îngăduiește ca întru aceleași, și în depărtare cât ajunge pușcătura tunului dela țărării noastre vre-o vrăjmășie dela vre'una sau dela mai multe corăbii de războiu să se facă, de acolo ceva oștire sau pre altă corabie a-o goni să înceapă, să-o cerce să-o iae, precum despre care lucru toate deregătoriile noastre, iară mai ales comandanșii militărești în limanuri, vor avea dătorie de a lua samă.

Art. 12-le.

După aceleași a neutralității legi nu va fi slobod corăbiilor potenților, cestor ce se oștesc, în mai sus zisa depărtare înaintea vadurilor noastre cruciș curmeziș a alerga, și prin aceia a umbra în aleșul corăbiilor celor ce vin, sau se duc; cu mult mai puțin va fi slobod a se opăci în zisele limanuri și vaduri cu acel cuget, ca acolo să iasă înaintea corăbiilor ce vin, sau să poată alunga pre cele ce vor să pornească.

Art. 13-le.

Când corabii mai mici de războiu sau și de neguțetorie întrarmate dela amândouă potențiile, care se oștesc, de odată în limanurile noastre se află, și una dintru acele iară pornește; cealaltă numai după curgerea a 24 de ceasuri poate să pornească, unde se înțelege, cum că aceeaia corabie, care mai întâiu în limanuri s'au așezat, mai întâiu s'au aruncat angira, are ius întâia sau după alta a eși pre mare. Corăbiile de războiu nu sunt îndătorate la numita de 24 de ceasuri așteptare, dacă comandanșii lor, guvernatorului, sau celuiia care e mai mare în locul acela, se vor făgădui pe omenie, cum că întracea vreme nici o corabie a împotrivicilor săi nu vor goni, nice o vor turbura în hodina ei, care făgăduință pe omenie comandanșii mulțimei corăbiilor odată pentru toldeauna o vor pune; iară comandanșii unei corăbii sângure, la toată pornirea de nou trebuie să-o pună căpitanilor corăbiilor celor întrarmate de neguțetorie; iar corsarilor adecă: celor ce umblă numai apucând pornirea înainte de 24 de ceasuri numai supt bună chizășie, cum că mai sus pomenitele detoriile vor plini, să îngăduiaște.

Art. 14-le.

Așisderea corăbiilor celor de războiu nu va fi slobod într'o clipială din limanurile noastre a porni, când se va da semn despre sosirea vre'unii corăbii streine, numai așa dacă precum în articulusurile mai sus s'au hotărît comandanșii corăbiilor de războiu vor da parolă, iar corăbiile cele de neguțetorie și armaturei cuviincioasă chizășie o vor pune, cum că se vor feri de toată vrăjmășia împotriva numitelor viitoare corăbii.

Art. 15-le.

Dela această rânduială se iau afară corăbiile cele mici așa numite Tartanele, trabacole, feleupe și luntrile vânzletoare Tues zise; precum a căroro oameni și întrarmare iaste mai puțină decât decătră care să fie frică de ceva vrăjmășie și care pențracea în toată vreme pot călători.

Art. 16-le.

Bărbăluirea slujitorilor de corabie spre slujba potențiilor ce se oștesc în limanurile noastre iaste oprită, și de vor avea lipsă corăbiile lor de vre-o câți-va bărbați pentru împlinirea echipajului adevărat a oamenilor cari sunt de lipsă la corabie, va fi slobod cu adevărat să-și plinească lipsa, dară supt acea condiție, ca nice un supus de ai noștri, sau din cari s'au așezat în țările noastre, să nu berbeluiască, nici bărbați dela corăbiile neamurilor celor ce se oștesc să iae cu puterea, ci împlinirea aceea să o facă din oameni cari slobozî și din bună voia sa se vor da spre slujba aceasta.

Art. 17-le.

Cele ce ar prinde o potenție care se oștește dela cealaltă se pot duce cu adevărat în toate limanurile noastre, unde este gubernium și anume la cea din Veneția, Triest, Fiume, Zeng și din Zara, marfele acolo să le descarce, să le pune să le iae în samă, și de cumva nu sunt marfe a căroră aducere în țările noastre să fie oprită, se pot vinde și cumpăra, și se pot scoate de nou la neguțatorie; însă toate supt acea înțelegere cumcă legiuita judecată despre cădînța prinderii dela cuviinciosul scaun aceias potenții, care au prins corăbiile, se va hotări. De ar fi unele marfe, în vremea cea din mijloc supuse stricăciunii, se pot și mai curând vinde, dară totuș numai cu îndestulită chizeșie pentru prețul lor spre acea întâmplare, când s'ar judeca să se sloboadă corabia.

Art. 18-le.

Iară la întâmplarea ponosluirii, cumcă această prindere în protivnica neguțatorie s'au făcut împotriva rânduielilor în articolul la 10, 11, 12 și 13-le a acestui patenș hotărit de guvernatorii noștri, sau prezidenții guvernelor, după făcuta cercare pe scurt și fără nice o apelație mai încolo despre lucru se spune judecata afară, și dacă aieva s'ar dovedi cumcă o corabie de acestfel numai spre vătămarea legilor neutralitașului s'au prins, s'au luat, se va judeca despre partea noastră o prinsoare ca aceasta a fi nelegiuată, și după aceea stăpânului său se va întoarce înapoi.

Art. 19-le.

Potențiilor ce se oștesc nu li-se îngăduie, ca oameni de a improtivnicilor să-i ia ca robi de tabără întru ale noastre limanuri, vaduri și locuri de legat corăbiile, să-fi pue afară pre uscat, pentrucă îndată cât vor călca de acest fel de robi de tabără pământul vre'unli stăpânii neutrale și împreunate cu stăpânitorii robului, trebuie ca niște slobozi să se socotească, și toate deregătoriile noastre cele politicești și militărești întru acest respect or fi dători să-i apare și să le ajute.

Art. 20-le.

Întru urmarea tuturor acestor primite legiuri, și întru apărarea îndreptărilor, a neamurilor celor ce se oștesc, care se află în limanurile noastre și în locurile cele de legat corăbii, nu ne îndoim cumcă potențiile care se oștesc toate drepturile și orânduialele care unei potenții neutrale se cuvin și sunt îngăduite, și pentru noi le vor cunoaște și le vor avea în respect și mai ales cum că comendanșilor rândului de corabie, și a corăbiilor celor mai mici de războiu și de neguțătorie le vor da porunci, ca corăbiilor austriacești împovorate cu marfe slobode să le lase în pace, să nu le supere. Întru acele întâmplări când ar avea drepturi după rânduiială tocma în limanurile improtivnicilor, de ar fi făcute slobozi, să-i lase să treacă, mai pre urmă, și cumcă ei pre corăbiarii noștri întru toate întâmplătoarele greutăți de cătră comendanșii corăbiilor de războiu și a celor ce umblă apucând dreptate pe scurt, și fără părtinire le vor face.

Art. 21-le.

Această rânduiială a noastră în toate țările noastre cele de moșie, și mai ales în țările cele cu limanuri și cu locuri de legat corăbiile trebuie să se facă cunoscută în limba nemțască și tălie-nească, ca precum supușii noștri cei ce călătoresc pre mare și neguțătoresc, după aceasta să se îndrepteze, așa și deregătoriile cele politicești și militărești întru toate întâmplările după acele să se asemăneze, și pentru împlinirea lor să poarte grije.

Dat în cea mai întâe și de lăcuință cetatea noastră Viena la anul 1803, 7-le zile August, a împărății noastre în anul al 12-le.

FRANȚIȘC.

L. P.

Alois Grof Ougarte
crăiesc al Bohemiei și Austriei
cel mare canțelariuș.

Iosif Baron Fondermarkt.

Francișc Grof Voina.

La însa împărăteștii și Crăieștii
Mărime poruncă :

Leopold Baron Haan.

2

În a. 1271 regele Ungariei Ștefan V înaltă pe comitele Mochya împreună cu pe frații lui la rangul de servitori regali, pentru vitejia lor dovedită în războiul cu regele Bohemiei, și îi întărește în posesiunea moșiilor lor. În acest document se face unica mențiune cunoscută despre un *Ban de Crazna*.

Stephanus Dei gratia Hungarie Dalmacie Croacie Rame Serbie Gallicie Lothomerie Cumanie Bulgarieque rex Omnibus iam presentibus quam futuris presentem paginam inspecturis salutem in Omnium salvatore Ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire quod cum comes Mochya et fratres sui quorum nomina inferius exprimentur nobis et regno in diversis expeditio-nibus nostris et regni gerendas adeo strenue et laudabiliter servi-vissent ut propter hec omni bono fuissent merito refovendi guerra tamen post modum inter nos et regem Bohemorum suscitata de

sevitibus fidelibus que predictus comes Mochya et ejus fratres cum summa fidelitate impenderunt in presentia baronum nostrorum Georgii videlicet magistri Tavernicorum domine Regine consortis nostre clementissime et comitis castri ferrei Emerici bani Ponith bani comitis zaladiensis Dyonisii comitis de Marocha Alexandri quondam bani de Crazna Parabuli comitis de Themes precessoris Cumanorum quos ad defensionem confinii nostri versus Stiriam miseramus, pro ut per predictos barones nostros nobis plene constitit, quondam in memoriam futurorum presentibus duximus annotanda. Nam cum Detricus de Fredberg et Severidus dictus Cygur capitanei seu ductores exercitus ipsius regis Bohemorum, congregata ad se armorum multitudine fines regni nostri hostiliter adientes castru de Pincuafeu combusto eiusdem suburbio cepissent expugnare, comisso spolio et nonnullis de incolis terre nostre captivatis, idem comes Mochya premissis fratribus suis ad ipsum exercitum explorandum barones nostros et Cumanos sic proinde fideliter duxit contra exercitum teutonicorum memoratum, ut per virtutem hominum nostrorum idem exercitus extitit superatus, Ubi predictus Detricus captivatus nostris fuit manibus assignatus, Severidus vero per ipsum Mochyam et multi alii de ministerialibus Stirie per alios homines nostros fuerunt captivati et nonnulli in ore gladii interempti. Item cum predicti barones nostri et Cumani sub castrum Trusach ad Stiriam accessissent, et Leonardus frater predicti comitis Mochya eligendo morii potius pro nostri nominis gloria et laude natalis patrie, quam redire sine servitio laudabili Primus suburbium dicti castri suscendisset, presentibus baronibus nostris in certamine suo de balista e castro mortaliter extitit vulneratus unde homines nostri cum magna preda et triumpho victoriae redierunt, Preterea cum iidem barones nostri versus castrum Ceudguy ad Stiriam processissent, predictus comes Mochya exercitum precedens memoratum, duxit eos et reduxit de terra Stirie cum triumpho victoriae ac multa alia impendit una cum suis fratribus in exercitu qui de Frustun ad terram nostram usque Fontenfrigidam venerat laude et remuneratione satis digna. Nos igitur qui ex officio suscepti regiminis metiri debemus merita singulorum et eis juxta meritum providere, eundem comitem Mochyam, in recompensationem servitiiorum suorum hujusmodi una cum fratri-

bus suis Leonardo videlicet et Itemtro, comite Paulo Uruz filio Pouca et Martino filio Milozth ac cum terris et aliis juribus ipsorum, tam hereditariis, empticiis quam etiam acvisitis a jobagiunatu Castri-ferrei et eius jurisdictione omnino eximentes transtulimus in numerum et consortium Regalium serventium. Volentes quod tam ipsi quam ipsorum heredes de cetero illa et eadem perfruantur libertate qua alii servientes et aulici regii gratulantur. Volumus insuper quod idem comes Mochia terram Chemetey, terram Feyerviz, terram Zeek et terram Cheyne, quas tam a nobis quam a domino rege carissimo patre nostro propter meriteria servitia sua acvisivisse dinoscitur, tam ipse quam ipsius heredes eo modo habeant et possideant prout in privilegiis super collatione seu confirmatione premissarum terrarum concessis plenius continetur. •

Ut igitur hujus translationis series per nos facta robur obtineat perpetue firmitatis per quempiam processu temporum retractarum valeat aut imeritum revocari presentes concessimus litteras duplicis sigilli nostri munimine roboratas.

Datum per manus magistri Benedicti orodiensis ecclesie prepositi aule nostre vicecancellarii dilecti et fidelis nostri. Anno Domini M. CC. Septuagesime primo, $\frac{0}{x}$ kalendas martii Regni autem nostri Anno Primo.

3

Scrisoarea generalului prizonier Ioan Kemen trimisă la 6 August 1657 din castrul Tătarilor în Moldova, la adresa principelui Transilvaniei și a Dietei.

Către Măria Sa principele Transilvaniei și către toate ordinele pe cari le privește chestiunea prezentă.

Știu că bunul nostru Domn a învățat în copilărie că cea mai grea povară pământească este nerecunoștința, și având cunoștința de aceasta, după judecata oamenilor și a lui Dumnezeu, nu își va însuși o atare însușire. D-zeu, oamenii din țară -- nu cei din ceru -- și însuși Măria-Sa știe că ce servicii grele și cu câtă

dreptate am împlinit eu pe seama fericiților părinți ai Măriei-Sale, și cum am terminat cu această nefericire, dacă i-a plăcut bunului D-zeu astfel că Măria-Sa eșind din mijlocul nostru să intre în înaltul scaun, în acea străduință nu am fost ultimul instrument; și ca să nu-o apuce țara întreagă după Măria-Sa, ca să nu' l ajungă o nefericire a sorții împreună cu pe ei, am fost mai apăsător să rămân în mijlocul oștilor și atrăgând pe dușman asupra mea să mă las de bună voie perirei nimernice împreună cu ei, cu toate că după ori ce judecată omenească, ba chiar și potrivit voinței Măriei-Sale, m'aș fi putut face scăpat. Nu este nevoie să Vă scriu că acum în ce stare mă găsesc, căci omul meu care mă vede cu ochii Vă va putea spune totul, și că câtă răscumpărare în bani poftesc dela mine, care sumă întrece puterile mele și întreagă valoarea mea, părându-li-se că a căzut pe mâna lor însuși Măria-Sa în persoană, și voiesc să își verse asupra mea veninul ce l nutreau împotriva Măriei-Sale.

Din această pricină rog deci cu profund respect pe Măria-Sa, în bazele credinței mele către Măria-Sa și a patriotismului meu și al celor cari au plutit cu mine într'o corabie, să ne eliberați din trista robie cât mai îngrabă.

De vreme ce însă nu doresc și nu insist numai pentru eliberarea persoanei mele, ci doresc și ceea a mai multor bărbați cinstiți, cari se găsesc cu mine, ba chiar aș fi dispus să rămân îndărăt bucuros în groaznicele suferințe; dar aceste considerațiuni sunt motivate în situația neînsemnatei mele persoane, fie că voi rămânea aici fie că voi fi dus la Poartă, cu care ocazie aș putea să cauzez patriei și Măriei-Sale nemărginită frică, cheltuială și neliniște, dacă se va trăgăna chestiunea eliberării mele de aici, precum Măriile și Domniile-Voastre veți primi despre aceasta informație mai bună cu graiul viu.

Eu am dat dovadă și în situația în care mă găsesc că sunt credincios patriei și stăpânului meu, conformându-mă împrejurărilor actuale, dar în adevăr „periculum est in mora“ dacă Măriile-Sale și Domniile-Voastre o veți mai amâna, la ceea ce nu voi purta vina nici eu nici cei ce se găsesc cu mine înaintea lui D-zeu și a oamenilor. După mine însă aci se bucură de respect mai mare dl Francisc Korniș a cărui preț de rescumpărare încă nu s'a fixat,

dar credem că va fi mai mare decât valoarea lui, dacă D-zeu l'ar elibera prin ajutorul Mărilor- și Domniilor-Voastre, dar dacă va rămânea între ei este de temut să nu facă vre-o intrigă împotriva persoanei Măriei-Sale; va fi deci nevoie ca Măria-Sa și Domniile-Voastre să fiți cu prevedere față de Domnia-lui.

2. Asupra modalității elibărî noastre plătind prețul de răscumpărare, noi, cunoscând cheltuielile cele extraordinare ale Mărie-Sale și cu deosebire a celor cari s'au făcut în urma acordului cu Polonia, considerând că Măria-Sa acolo are legături, având aface cu creștini și nefiind bănuială că din acea parte ar putea năvăli dușmanul asupra patriei noastre, iar aci stând lucrurile dimpotrivă și pericolul fiind foarte apropiat; se cere ca neapărat înainte de toate să se cumpere grația Hanului și acelor din împrejurimea lui cu daruri, și luându-li-se apoi din mânele lor ocaziunea prin răscumpărarea noastră, cu toate că eu afirm că din averea proprie nu sunt în situație să mă răscumpăr, ei răspund că este de datorința țării să-o facă aceasta.

3. Nici eu nici dl Korniș nu vrem să ne sustragem să contribuim cu puțină avere de care dispunem în scopul mântuirii noastre, dar aceea nu este suficientă, nici de altcum în acel scop, și nu se va putea preschimba în bani gata în curând; dar Măriile-Voastre aveți posibilitatea cu nobila țară împreună! Eliberați-ne deci! Și fiindcă este loc îndestulitor, veți putea îmbunătăți situația Măriei-Sale și pe cea a țării cu nevrednicele noastre persoane și a mai multor patrioți. Apoi mai sunt și de aceia cari se găsesc în mână de Tătari ordinari, și dintre aceștia se vor putea răscumpăra mulți pe preț eștin; dar și acestora li s'au pus niari piedici, sermanilor, oprindu-i, ca până se va decide cu eliberarea noastră, să nu fie răscumpărat nimeni, nici chiar în cazul dacă ar cădea de acord cu prețul; din aceasta pricină deci este nevoie ca Măria-Sa și Domniile-Voastre să grăbiți.

4. Ce privește eliberarea acestora, noi propunem următoarea soluție: Să meargă la Măria-Sa un încredințat al Hanului, care să nu fie un om de rând, și acesta împreună cu cei ce'l vor însoți va trebui găzduit bine și provezut cu daruri. Vizirul mi-a spus că acestora să li-se dea vre-o 2000 taleri, iar aci pe seama Hanului, a vizirului și a pașalei Haznadar, fiind neapărat de lipsă,

trebuie să li se trimită daruri cinstite, iar la mâna solilor trebuie să mai fie încă daruri și bani suficienți pentruca să poată da cui compete, pe seama alor 5—6 persoane; iar darul Hanului trebuie înțeles astfel că dacă în acest scop acumă nu vor fi la dispozițiune numai vre-o 3—4 mii taleri, cu suma aceasta nu se încheie socoteala, ci se va pertracta în special asupra plății unei sume fixe de bani fără de care nu se va putea încheia târguiala.

5. Este cert că Hanul a primit poruncă dela Poartă să schimbe Voevozii în ambe țările românești și să plece apoi împotriva Ardealului, iar acolo să porceadă la fel, fiindcă nefericita noastră cădere în mânele lor le va umplea sacul, și nu se știe dacă voevózii românești vor putea să rămână pe loc. În ce privește situația Ardealului eu cred că Poarta așteaptă să primească informații despre stările de acolo, dar cei dinspre Cetatea-Albă nu prea grăbesc.

6. Cunoscând diferitele cheltuieli ale Măriei-Sale, nu pentru trebuința Măriei-Sale, ci numai pentru situația mea din prezent, dacă Măria-Sa va recerca pe voevodul muntean și pe boerii lui în privința unui împrumut, nu va fi înzădar.

7. În această situație eu sunt de părerea că Măria-Sa va trebui să convoace Dieta și să trimită soli la Poartă ca să împăciuiască stările.

8. Fiindcă mai mulți dintre prizonieri, chiar și până acum au căzut de acord în ce privește prețul de răscumpărare, și zi de zi cad mai mulți de acord, pentru ca să poată ajunge la rezultat, să aduceți la cunoștința familielor aceloră prețul de răscumpărare ce s'a hotărât, să'l plătească, deci în acest scop trebuie încredințat un bărbat anume care să încaseze, și în lași un altul care să știe înregistra în catastih prețul de răscumpărare.

Despre alte lucruri și împrejurări de aci Vă va putea informa pe Măria-Voastră și pe Domniile-Voastre omul nostru cu graiul viu. D-zeu să vă călăuzească pe Măriile-Voastre la cele bune.

Dat la 6 August în castrul tătăresc așezat în Moldova.
Anul 1657.

Kemen Ianos.

P. s.

Fiindcă situația tristă și asupritoare de aci nu permite o scrisoare specială, rog cu insistință pe Măria-Sa să-mi creadă, că așa să-mi ajute D-zeu dacă mă străduiesc întru stricăciunea Domnului meu și a patriei mele. Dar dacă veți lucra așa cu mine ca Măria-Sa și țara să plătească despăgubiri în fiecare an, iar eu să mă urăsc de năcazuri, nu voi fi de vină înaintea lumii și a lui D-zeu. Din această cauză doresc asigurare dela Măria-Sa și dela țară privitor la o răscumpărare stabilită fără știrea Tătariilor, precum mă voi putea potrivi la târguială cu ei cât mai îngrabă. Aș dori mai bucuros dela D-zeu moartea, dar nu pot prescrie Măriei-Sale. Vă rog pentru D-zeu pe Măriile-Voastre și pe Domniile-Voastre să luați cu grabă măsuri cu bună intențiune, dar în secret, și să Vă siliți să ne eliberați cât mai îngrabă împreună cu pe dl Korniş, ca să nu împiedecăm pentru mai departe eliberarea celorlalți tovarăși. Privitor la scrisoarea, care a fost un pretext, V'am' trimis vorbă.

Central Ur

Contribuții la viața și activitatea lui George Coșbuc

Notă. Dl Anton Demian, învățător dir. în comuna Hordou ne trimite 3 $\frac{1}{2}$ coale manuscris de-alui George Coșbuc, și anume poeziile: Ceas rău, Femeile din Weinsberg și Draga mamei, scrise de poet probabil la 1883, cum apare din „Tribuna“ Nr. 122 a. 1886. Dintre acestea; balada populară „*Draga mamei*“, modificată de însuș poetul în acest manuscris, cum se vede din notele marginale, copiată în 18–23 Martie 1886 și trimisă spre publicare „Tribunei“, a apărut în patru numere din lunie 1886; iar „*Ceas rău*“ a fost tipărit tot în „Tribuna“ în lunie 1888, asemenea cu modificări. A treia poezie: „*Femeile din Weinsberg*“ n'am aflat să fie publicată, deci urmează aci:

FEMEILE DIN WEINSBERG

Ați fost la Weinsberg, dragii mei?
Aici trebuie să fie
De sigur harnice femei
Și fete de-omenie!
Să știți, când eu m'oi însura,
Nevastă'n Weinsberg mi-oi căta!

Odată Conrad supărat
 Pe nobila cetate
 Adună oști și s'a gătat
 De mari isprăvuri, frate!
 Weinsberg-ul tot, încunjurând
 El dă asalt din când în când.

Dar după ce orașul sta
 Ținând împotrivire,
 El a trimis din oastea sa
 P'un om, să ducă știre:
 „Mișeilor! De-apuc la voi,
 Vă pun în furci tot doi cu doi!”

Acest avis a răsunat
 A moarte cum se cade:
 În Weinsberg toți au tremurat
 Prin case și pe străde. —
 E scumpă pâinea ce mânca,
 Dar sfatul bun mai scump era.

„O, vai de bietul Coridon!”
 Toți popii'n mănăstire
 Strig'; „Kyrie eleison!
 Noi mergem la peire!
 O vai de bietul Coridon
 Nfci vorbă macar de pardon!”

Dar când nimic nu-ți dă Mathei
 Din psalmi' ș'apocalipsă,
 Atunci viclenele femei
 Te scot din greu și lipsă,
 Că'n viclenie — retro noi! —
 Femeile's numai eroi.

Vezi! O nevestă ce de-abia
De ieri e măritată
Scorni un plan ciudat, și ea
A fost aplaudată.
Un plan, încât și astăzi bat
Din palme bărbații ne'ncetat.

Pe mez de noapte, dragii mei
Pornește-o ambasadă
De cel mai tinere femei
Cu-obraji ca de zăpadă.
S'au dus în castru', s'au rugat:
Ș'acest răspuns au căpătat:

„Femeilor drum liber dau,
Și pot să ducă'n spate
Tot ce mai scump la casă au.
Bărbații din cetate
Vor fi zdrobiți: Cum nu? Când ei
Așa's de giavoli și mișei!”

Dar iată! În zori se deslipesc
Porți largi, și'n căeta mare
Femei pe poartă se ivesc —
Zeu! Iese fiecare
Cu scumpul ei bărbat în sac:
Cum naiba nu-i femeia drac!

Curtenii toți de poară-au stat
„Aceasta-i comedie!”
Dar Conrad strigă: „Eu mi-ăm dat
Cuvântul; las' să fie.
Hei! Bravo!” veselos striga,
„De-ar face ș'ale noastre-așa!”

Ei dă pardon și dă banchet
 Frumoaselor neveste
 A fost un joc încât eu cred
 C'a mers în lume veste.
 Jucat-au domni și domnișori
 Sărind mai până'n căpriori.

Ați fost la Weinsberg, dragii mei?
 Aici trebe să fie
 De sigur harnice femei
 Și fete de omenie!
 — Hai hura! Io's încă fecior
 Și'n Weinsberg am să mă însor!

(Bürger)

George Coșbuc.

*

Notă. Dela Dl învățător pensionar Iuliu Bugnariu, actual șef de birou la administrația pădurilor grănicerești în Bistrița, am primit spre publicare aceste „Amintiri” cărora bucuros le dăm loc. Deoarece ele conțin însă date și poezii — cum însuși dl Bugnariu zice — „bazate numai pe memorie”, așa autenticitatea lor rămâne în sarcina D-sale.

George Coșbuc s'a născut la 26 Septemvrie 1866 în comuna Hordou (astăzi Coșbuc) din fostul district al Năsăudului. A avut doi frați: Leon fost preot în Leșu, și Aurel fost cassier com. în Hordou; și trei surori: Raveca căs. Bugnar, Elisaveta căs. Ioan Catone fost preot în Salva, și Angelina căs. Constantin Pop fost preot în Feldru. După tată (Sebastian) își trăge originea dintr'o vechie familie preoțească din care au urmat dup'olaltă, din tată'n fiu, 14 preoți; și dintr'aceștia trăiesc astăzi doi: Vasile preot în Leșu și George preot administrator în satul Coșbuc. După mamă (Maria) își trage obârșia din familia preoțească Avacom din co-

muna Telciu. Popa Avacom a avut trei fete: Maria mama poetului, Fironica căs. Teodor Pupăză, și Tavifta căs. Grigore Pop fost paroh în Telciu. Dupăcum am aflat într'un urbar (conscriptie a moșiilor) vechiu compus la 1775, pronumele familiei înainte de militarizare a fost Casian, iar pronumele Coșbuc l-a primit familia după un Rus care adoptase pe un preot din familia Casian.*) Urbarul din chestie se află astăzi la preotul Iacob Pop din Telciu.**)

Talentul de poet l-a eredit George dela mamă-sa, o preoteasă model, inimă bună, iubitoare de Dumnezeu și Româncă 'nflăcărată, care în momente de bucurie ori întristare, era în stare să improvizeze doine, horii și satire de o rară frumusețe și adevărată valoare artistică, deși avea la bază numai școala primară de fete din Năsăud, unde o dusesse unchiul ei, vicarul de pie memorie Ion Marian.

Primele începuturi de învățătură le-a făcut „Georgica popii” — cum îi ziceau oamenii — la școala primară din Salva unde tatăl său era aplicat ca preot administrator. După un an, murind bunicul său preotul Anton Coșbuc din Hordou, tata lui George a fost numit preot în locul aceluia. Cu începere dela acest an George urmă școala primară din locul natal, unde ca băiat de 7 ani se deprinse foarte bine în cetit și scris, căci cât era ziulica de mare, avea tot cartea și pana în mână. Seara apoi venea la el dascălul Tănăsuca Mocodean, fost caporal pe vremea graniței militare, un om mic de statură, supt la trup și față ca o prună uscată, sărac ca vai de el dar om cinstit și procopsit, dupăcum era lumea pe vremea aceea. Bietul Tănăsuca îi spunea lui George povești despre Smei și Bălauri, Zine și Feți-Frumoși, Sugnă-Murgă și Tata florilor ș. a. pe cari George le asculta cu deosebită plăcere. Tot ce auzia dela dascălul său Tănăsuca, primea repede'n minte și nu mai uita, așa încât capul său era o adevărată colecție de basme și anecdote.

În anul 1873 fu dus la școala „trivială” (cu trei cursuri) din Telciu, în care limba germană se propunea paralel cu limba ro-

*) Vezi în Nr. 5 al revistei „Arhiva Someșană” obârșia și numele familiei Coșbuc, constatate în baza documentelor istorice.

**) D-l preot Iacob Pop din Telciu afirmă că nu are cunoștință despre acel urbar,

mână. Aici sub îngrijirea învățătorului Ioan Ionașc la care era în cvartir, tânărul George se deprinse foarte bine în limba germană, așa că era'n stare să traducă din română în germană bucăți de ceteire din *Legendarul* lui Visarion Roman.

Imi aduc bine aminte cum între ore, când copii ieșiam afară, îi plăcea să sară, să alerge, să facă gimnastică, iar iarna să facă oameni de zăpadă, cu cari vorbea nemțește și le da ordin să păzească curtea.

La sărbători mari, la Crăciun îi plăcea să umble a colinda, iar la Botezul Domnului să umble cu steaua dela o casă la alta. Pare că și acum îi văd cum se'ntorcea de prin sat cu buzunarele pline de nuci, alune și mere căpătate dela baba Nătoaică și dela Ana Ursului. Babele îl aveau drag, căci era băiat istet, glumeț și drăgălaș.

Dupăce termină clasa III la școala din Telciu, trecu în clasa IV a școlii primare superioare din Năsăud. În cvartir era la învățătorul Teodor Rotar, om strict dar bun pedagog. Dind când în când mergeam și eu la George, — că mi era rudă de aproape, frate cu fie iertata mama mea Raveca, moartă în colera din anul 1873, — și totdeauna îl aflam cetind „Amicul Școlii“, — foae pedagogică redactată de Visarion Roman — unde afla poezii scrise de „Eremitul din Carpați“ (Andrei Mureșianu), de Iustin Popfii supranumit „Gură de aur“ pentru că era mare orator bisericesc, de Haralambiu Granda, Iosif Vulcan, ș. a. Și dacă cetea o poezie care-i plăcea, nu se lăsa până ce n'o învăța de-a rostul.

Ca băiat de 12 ani începu a compune poezioare de-o rară frumuseță, mai ales satire. Imi aduc aminte de o poezie dedicată unui copil din Hordou, cu care îi plăcea să se joace și din ea citez aici următoarele versuri:

C. Pe orizontul nostru apare un bărbat
 În știință și arte foarte învățat,
 Că ști fără eroare cât e doi cu patru;
 Se miră-al său părinte, se miră chiar și sotu.

Ca elev de clasa IV liceală a scris 160 poezioare lirice de câte două strofe, fiecare strofă de câte patru versuri. Ce s'a întâmplat cu acel manuscris, nu știu; dar îmi reamintesc dintre versuri pe următoarele până acum nepublicate:

I

Am întrebat copacii'n codru :
 Spuneți-mi, frați, de-o fi a mea.
 De-ți zice „da“, plecați coroana ;
 Și-o scuturați, de-ți zice „ba“ .
 Atunci prin brazi aud mișcare,
 Al serii vânt îi legăna,
 Și ei cu multă întristare
 Mi-au răspuns cu vuiet „ba“ !

II

(Fragment)

Și eu scriu, dar nu măntreabă nime, cu ce hucurie,
 Dar destul, că n'aș vrea'n lume nime astfel ca să scrie.

III

Leșule râu ca gioara
 Treci-mă la Mărioara,
 Dar mă treci
 Să nu mă'neci ;
 Că dacă mi ianeca
 Mândra mea te-a blestema,
 Apa'ți tine va seca,
 Și-or rămâne pietrile,
 Și și-or plânge zilele.

Odată mergând la el să văd ce mai face, se adresă către mine cu vorbele : „Iufius, să-ți spun ceva, am compus o poezie războinică. Ascultă să ți-o declamez“, și începui :

Românaș copil de brav,
 Lasă casă, lasă munte
 Vină luptă, sari în frunte,
 Și fi liber, nu tot sclav.

Lasă car și lasă plug,
 Lasă toate și te bate
 Cu hienele spurcate,
 Că te țin în crudul jug.

„
 ție

la în mână pușca ta
 Și-o descarcă'n tirănie,
 Scapă scumpa ta moșie
 De sclăvié neagră, grea!

Pelângă acestea a scris mai multe poezii, pe cari le-a citit în ședințele societății de lectură „Virtus Romana Rediviva” a studenților dela liceul din Năsăud; poezii publicate de cunoscutul nostru filolog Dr. Nicolae Drăganu.

Ca student în clasa VII liceală a publicat o poezie în foaia pedagogică „Școala practică” redactată de pedagogul Vasile Petri; iar în „Cărțile Săteanului Român” foaie pentru popor, redactată de folcloristul Ioan Pop-Reteganul, a publicat poezia „Stâncile strigă Amin”, traducere din germană după Kosegarten.

Tot în acel timp a scris o poezie foarte puternică, intitulată „Baladă infernală” pe care, ca student de clasa VIII, a trimis-o lui Slavici spre publicare în „Tribuna,” dar acesta n'a publicat-o din pricina ideilor pesimiste ce conținea. Am citit și eu de mai multe ori acea baladă și, dupăcum îmi aduc aminte, avea foarte multă asemănare cu „Tragedia Omului” scrisă de poetul maghiar Madách Imre, deși Coșbuc nu avea cunoștință de scrierea aceluia. Dacă ar trăi Slavici, ar putea să spună ce s'a întâmplat cu „Balada infernală” scrisă chiar în timpul când curentul eminescian era în culminație.

După terminarea liceului, Coșbuc s'a înscris la Universitatea din Cluj, la secția filosofică.

Ca student la Universitate, a publicat în „Familia” lui Iosif Vulcan două poezii: „Știi voi” și „Unde sbor?” sub pseudonimul C. Boșcu. Mai târziu, la sfatul profesorului universitar Dr. Grigore Silași, a tradus din germană poezia „Zlatna” de Martin Opitz, și a publicat-o în 27 numere ale „Tribunei.” Tot acolo și tot în anul acela a publicat sub pseudonimul C. Boșcu o snoavă în versuri: „Filosofii și plugarii” despre care Ioan Slavici, pe atunci director la „Tribuna” din Sibiu, îi scrisese că e cea mai bună snoavă scrisă în versuri, dintre câte au apărut până atunci în literatura română.

Dela acest timp activitatea sa a început să fie mai fecundă, publicând în „Tribuna” poeziile „Nunta Zamfirei”, „Atque nos”, odă la mormântul marelui filolog Timoteiu-Cipariu, „Fata Craiului din Cetini”, „Pe pământul Turcului”. Aceste din urmă publicate și în broșuri separate în editura „Tribunei” unde Coșbuc era aplicat ca colaborator intern.

În anul 1888 fiind chemat de Titu Maiorescu, trecu în vechiul Regat și se stabili în București. Dela această dată a publicat mai multe poezii în: „Convorbiri literare”, „Lumea ilustrată” și „Vatra” pe care o redactă el în asociație cu novelistul Slavici și dramaturgul I. L. Caragiale.

Multe din poeziile sale scrise la vârsta de 14--20 ani s'au pierdut, ba au fost chiar și nimicite de el însuși. Avea obiceiul să scrie pe bucăți de hârtie, și dacă nu-i convenea ceva, le rupea. Țin minte un caz când a scris vr'o 10 poezii lirice, pe cari cettindu-le și neconveniindu-i, le aruncă'n foc.

La acest loc, ca completare a celor predate mai sus, las să urmeze, după cât țin minte, un fragment dintr'o poezie intitulată „David și Goliat”, o versificare după o istorioară biblică. Poezia aceasta a compus-o la vârstă de 13 ani ca elev în clasa III liceală.

Păstorul tânăr David la Saul se arată
 Și astfel îi vorbește cu vocea înălțată:
 — „Mă lasă cu Gigantul, o Rege, a-mă lupta
 Rușine și defaimă nicipând nu aștepta.
 Rebda-voi niciodată de răs el să ne poarte
 Mai bine'n tot momentul voios eu sufer moarte.
 Mai bine'n chinuri grele, în mii de supărări,
 Decât s'aud, o Doamne, blesteme, înjurări.
 Mă lasă deci, o Rege, ca să-l înfruntez
 Sunt gata de plecare și'n Domnul eu sperez.
 Că el batjocorește poporul nost iubit
 Hulește fără seamă pe Iehova mărit.”
 — „Ce vrei, o tu copile, de ce astfel vorbești,
 De ce nu cauți la tine să vezi cât de slab ești?
 Că el e om puternic, Gigante înarmat,
 Iar tu un fecior tânăr în lume neumblat.”

— „Mă lasă totuș lasă, o Rege, în războiu
 Că urși și lei trântit-am când păstoriaș la oi.
 Și-acum pe cel ce 'njură pe bunul Dumnezeu,
 Hulește pe-a lui gintă, să nu-l înving doar eu?\"
 — „Mergi dar cu Iehova, o tu orb copilaș,
 Te du și fă-te pradă la groaznicul uriaș.
 Vezi tu n'ai de loc armă, n'ai scut și lance tare
 Pe cari acel Gigante la trupul său le are.\"
 David își ia petășca frumoasă și de piele
 Și-o umple de pe cale cu mice petricele,
 Și ia o svârlitoare în mâna-i puternică
 Și-atunci a lui drept cuget la Domnul și-l ridică. —

Incheierea acestei poezii nu o mai știu, pentru că sunt vr'o
 45 ani de când o învățasem dela Coșbuc.

Aici mai reproduc din memorie două strofe din altă poezie,
 care până acum nu fusese cunoscută:

Și-ascult fluerașul, ascult în tăcere
 Cum cântă ciobanul în el de duios,
 Și cuget că dânsul își cânt'o durere
 Și lacrimi de jale eu vărs dureros.
 Și plâng cu 'ntristare, suspin greu cu jele
 Și nu am nicăiri răpausul meu lin,
 Și unde aș paște privirile mele,
 Văd numai durere, oftări și suspin.

Strofele aceste le-am învățat dela Coșbuc în 1880, și le re-
 produc așa dupăcum le-am auzit dela el.

Tot în anul 1880 a mai compus o poezie intitulată: „Crudă
 noapte“, din care îmi reamintesc următoarele strofe:

Crudă noapte 'ngrozitoare
 Ca un vâl întunecat,
 De lodată s'a lăsat
 Cu-a ei umbre-adormitoare,
 Și cu aripa-i tăcută
 Neagră ca și un mormânt,
 A întins peste pământ
 O tăcere crudă, mută.

(Strofa care urmează după aceasta n'o știu).

Numai eu nu mai dorm încă,
Nu mai dorm și sunt deștept;
Numai bietul meu de piept
Geme încă'n jale-adâncă.

Numai eu mai caut la stele
Și privesc neconținut,
Ca al meu inger iubit
Să îl aflu între ele.

De încheiere mai amintesc la acest loc, că Coșbuc, ca elev de clasa VIII lic., a scris două romane: „Miron și Sorin” și „Ionel și Fîruca”, pe cari le-a trimis lui Nicolae Fekete-Negruțiu ca să le publice în „Amicul Familiei” din Gherla. Novelele aceste, despre cari Negruțiu îi scrisese lui Coșbuc că le va publica în broșuri separate, n'au fost publicate. Ori poate că, după moartea lui Negruțiu, noul proprietar al tipografiei „Aurora”, Andreiu Todoran, ajungând și în posesiunea manuscriselor, a publicat novelele de sus sub alt titlu.

Tot în acel an a scris Coșbuc o piesă teatrală de conținut comic, intitulată „Barba lui Leib Mandelsohn”. ~~Ca să~~ întâmpiat cu manuscrisul nu știu.

Pe lângă poezie și istorie, Coșbuc a mai scris și cărți didactice, în asociație cu Dumitru Laurian, Speranță, arhiereul Calistrat Orleanu ș. a., ba a tradus și două volume de ale celebrului filosof englez Locke.

*

Când am scris datele de mai sus, eu n'am avut intenția de-a scrie un studiu amănunțit asupra vieții și operelor lui Coșbuc, pentru că la așa ceva nu sunt competent; ci am voit a servi numai cu puține date până acum necunoscute. Observ că neavând la dispoziție manuscrise de-ale lui Coșbuc, tot ce am comunicat mai sus se bazează numai pe memorie.

Iuliu Bugnariu.

COMUNICĂRI

Ioan Crișan: Amintiri despre Axentie Severu.

Referitor la un articol publicat în „*Transilvania*“ din Sibiu, dl Ioan Crișan, funcționar la administrația financiară din Aiud, trimite directorului revistei noastre „*Art. Som.*“ următoarele reflexiuni:

În revista „*Transilvania*“ Nr. 4 luna Aprilie 1926 la p. 159 sub titlul: *Taica Axentie*, am citit amintirile scrise de Dv., și cu durere afirm și eu cele spuse acolo. Se vorbește prea puțin de eroul legendar; și nu numai atât, dar noi cei ce am rămas după moartea eroului nu-i împlinim dorința.

Anume pe crucea frumoasă de marmură neagră dela mormântul fericitului Taică Axentie în Blaj, se poate citi gravat cu litere de aur: Ioan Axente Sever, și de aceste inscripții se pot citi încă multe, așa d. e. Școala primară din Aiud „Axente Sever“, apoi strada „Axente Sever“ s. a.

Dupăcum bine știți, când Dv. v'ați dus din Brașov ca profesor la Năsăud, eu am mai rămas la redacția „*Gazetei Transilvaniei*“ până la 1 Nov. 1901, și în timpul acesta fericitul erou și-a scos la tipar răspunsul la „*Cartea neagră*“.

Intr'o zi făcând eu corecturi și fiind el față în redacție i-am scris numele: Axente Sever. Atunci taica Axen'e înfuriat s'a răstii cătră mine și indignat îmi zise: „Voi prăpădiților nici numele nu mi-l știți? Eu nu sunt Axente-e Se-e-ve-er, eu sunt Axentie Se-veru. Să știi tu și să știe toți aceia cari vă numiți Români. Așa mă cinstiți voi, încât dupăce v'am făcut domni, nici numele nu mi-l știți scrie?”

Aceste cuvinte ca un testament sfânt mi s'au întipărit în suflet, și decâteori îi cetesc numele oriunde, par'că-i aud cuvintele zise și-i văd fața indignată.

După întreruperea corecturii și dupăce iubitul octogenar s'a mai liniștit, i-am amintit că pe Valea Mureșului între țărani a rămas un cântec din 1848, anume:

Nu te teme măi Axente,
Vine Iancu dela Munte
Cu trei mii și nouă sute...

La acestea Taica Axentie și mai înfuriat a crișnit una și-mi zise: „Eu nici când nu m'am temut, dovadă este „Dealul mare” ș. a. Totdeauna am fost acolo unde a trebuit curățit aerul“.

Am ținut să Vi-le comunic acestea ca lucruri adevărate; și din pietate față cu iubitul Taică Axentie ar fi bine și de dorit, ca toți cari îi folosesc numele la numiri de institute, strade ș. a. să-i scrie numele așa dupăcum iubitul erou a dorit. Căci cum și Dv. a-ți scris și știe lumea, a murit sărac fiindcă așa a voit, dar a fost bogat în idealism și în cinste, și a ținut cu sfințenie la neam și lege; iar noi urmașii datori suntem să-i împlinim dorința.

* * *

Aurel Mureșianu : Două scrisori ale vicarului Macedon Pop către Iacob Mureșianu

Di Aurel Mureșianu, publicist în Brașov, a binevoit să ne trimită aceste interesante scrisori rămase delă bunicul său Iacob Mureșianu, care întreținea vii legături cu intelectualii din ținutul năsăudean, unde își are obârșia familia sa.

I.

Năsăud, 1 Ianuarie 1852 (20 Dec. 1851).

Amice! În urma circulariului episcopesc am mai provocat pe toți inteligenții și ceilalți spre a contribui cât de puțin la fondul întemeiat pentru educațiunea fetițelor orfeline*) și am mai căpătat o mică sumă de 37 f. 2 cr. c. m., precum din aci acclusa listă însemnată cu numele fiecărui contribuente vei vedea. Care ție ca unui amic cu acea rugare ți-o trimit, ca să o administrezi stimului comitei, cu acea despre partea mea încredințare, cumcă și în viitor îmi voi da toată strădania aceasta nobilă întreprindere a o sprijini. Cel puțin ce eu am promis în rubrică, negreșit până când voi fi la viață oi (îm)plini; și de cumva voi fi așa de felice cât să capăt salariul vicarial, după cum acuma în anul trecut necurmat m'am rugat, voi contribui și mai mult.

Apoi mai închid 5 f. arg. ca preț de abonație la Gazeta pro 1-o Semestri anului început, în suma de 42 f. 6 cr.; cu 4 cr. mai mult, căci de aramă nu pot, fiind aceștia așa de grei, cât mai că te-ar afunda în apă.

Nu mi-ai putea câștiga o pravilă? M'am fost rugat încă odată și nici de răspuns nu m'am învrednicit, mi tare de trebuință, și aş plăti-o bine.

*) „Reuniunea femeilor române spre ajutorul creșterii fetițelor orfane” este cea mai veche asociație feminină din România-Mare, întemeiată în anul 1850 cu concursul lui Iacob Mureșianu de soacra acestuia Maria Păuna Nicolau născ. Cepescul, care fu totdeodată și prima prezidență a ei.

Articolul trimis pentru dissensiunile între uniți și neuniți nu l-ai publicat, — gândeam eu, și încă tocmai când li scriam, că așa voi umbla — ci bine ai făcut. Am apăsat peana, ci tu mă provocaseși. De l-ai fi publicat, poate pătimeam.

Vei aștepta ceva noutăți de aici? Da ce noutăți? Iarnă avem puțină; mălai și mai puțin, apoi de grâu nu-i vorbă, de am avea ovăs destul ar fi bine.

În urmă să ști, că a mea casă și cărți încă le-au cercat jurisdicțiunea politică*) ci *justum et aequum virum nihil quatit*.

Poftinduți sănătate am onoare a mă însemna: Al Tău sincer amic Macedon, vicariu.

II.

Năsăud 23 Faur (7 Mart.) 1851.

Mult stimat Patriote! Acclusul articol binevoiește a-l publica prin organul Gazetei. De-i vedea a fi ceva de emendat, se poate, căci nu-i sânta scriptură. Unul nu le-au aflat toate ci mai mulți.

Trimit și banii adunați pentru fetele sermane însă numai 50 f. arg. 5 rămân pentru plățirea post-portului. Adevărat nu știu cât va trage poșta în Bistrița, ci mai bine să fie de prisos, decât să nu ajungă. Aibi fatigiu a-i administra comitetului cu acea însă asigurare, cumcă în viitor, dupăce odată ne vom pune în ordine, ne vom strădui a (im)plini acele care se poftesc dela fiecare român, cum și acelea, cari mi-le comanzi în stimata scrisoare din 23 Ianuarie.

Desființarea regimentelor au sosit. Despre partea noastră s'au compus o supplică subșternândă Majestății prin deputațiunea națiunei în Viena aflătoare. Punctele țile voi comunica' altădată, dupăce odată se va puriza**) și supscrie de bătrâni, cari din fiecare comunitate pentru desbaterea întrebăciunei: ce voesc a face cu banii monturului? vor veni aici. Nu numai a noastră ci a tuturor românilor inteligenți dorință este, ca fondul acestu de 28,000

*) E vorba aici de o perchiziție domiciliară.

**) Scrie în curat.

f. arg. să se întrebuițeze pe sama școalelor mai înalte, căci guberniul nu se pare a fi în stare a rădica școale, de care avem neapărată trebuință.

Ca să fie cu toții în coințelegere am lăsat în zilele trecute un circular către preoți spre a-le da consiliu să se lipească de cei inteligenți.

Ci hic labor, hoc opus!!! Am speranță, că unii se vor învoi, ci pattea mai mare nu, căci tocma în ora asta îmi aduce un făt înștiințare, cumcă bătrânii, dupăce preotul locului le-au dat consiliu, s'au respicat, ce le poruncește lor vicariu și popii? sunt a lor, or face și dispune după voia lor!!!

Guberniul în ordinaciunea din 18 Faur încă se exprimă tot cam în favorul școalelor, ci zice, că de nu se vor învoi, se va împărți în cassele satelor a proportione.

Doamne sucită-i prostimea — dânsa are înaintea ochilor săi numai interesele sale materiale private!!! — ci precum zici, nu-i de a despera.

S'au mai subșternut o altă suplică guberniului, ca casele lignee (de lemn) de pe ulița Stabula, în băgarea de samă că grădinile au fost a Năsăudenilor, lemnul grănițerii l-au adus, și reparațiile le-au purtat gratis, să se îndure a le dona Năsăudenilor arși, de cumva erariul nu le va întrebuița. Vom vedea rezultatul.

În tot modul ne străduim a aduce satele, ca de cumva cvartirurile erariale se vor vinde, să le cumpere dânsile în concreto din banii satului, sau de n'or avea de ajuns, să se împrumute pe contul unui munte, pentru școale și case parohiale; ci anevoe se mișcă. De le vor cumpăra jidovii, apoi îi vor iobăgi pe vecie și trupește și sufletește.

Punctul acesta s'au pus și în Supplica către Majestate, ca într'un preț aproximativ să ni-le lase nouă fără licitație.

Numele celora, cari au contribuit pentru fetele sărace nu se pot din aceea cauză descrie, căci au dat cu crucerul, groșița; mulți au dat bucate care s'au vândut. Singură doamna locotenențului Russu, Ioana au dat 5 f. arg., Popa Lazar 1 f., L. Anton așisderea — cât au dat ea nu numește — deci să se pună: „dela femeile grănițere regimentului al doilea s'au cules 50 f.“

După ce odată ne vom pune în ordine, se vor plini doară cele ce mi binevoit a scrie.

Toate arhivele Regimentului, și și a Vicariatului, batăr că îl posesem în biserică, gândind că sântenia locului îl va scuti, s'au pusit și ars, deci compunerea Istoriei acestui regiment e împreună cu dificultăți mari, toluși din poemation-ul latin, cum și din alte fragmente socot că pe înceturi se va compune.

Măica*) cât și ceilalți sunt sănătoși.

Nu mi-ai putea din România sau Moldovia acvira o pravită? Ți-aș mulțumi. Imi aduc aminte, că publicându-se odată prin Gazete tipărirea a unei nouă edițiuni în Mănăstirea Neamțului, am fost rugat pe D. Barițiu a-mi cumpăra una, ci evenimentele au împiedecat.

Pe D. Barițiu salutându-l, rămân cu singulară reverință: Al Tău stimător patriot Macedon, vicariu for(aneu).

* * *

I. Corbu: Cetățele

Rămășițele de cetăți poartă în gura poporului numirile ce le-au dat cei ce le-au zidit. Așa avem numiri ungurești, germane, slavone, ca Vărarea (Váralja), Orhei (Várhely), Burg etc.

În urmare e natural, că numirile latine de *Cetate*, *Cetățele*, derivă de pe vremea stăpânirii Romanilor și sunt deci cele mai vechi. Ar fi interesant să se adună date despre toate aceste rămășițe, cari poartă numiri latine.

Pe teritoriul județului nostru se află pe hotarul Salvei o parte cu numirea de *Cetățele*, la care se spune că conduce și un drum vechiu.

*) Preoteasa văduvă *Anastasia*, muma lui Iacob Mureșianu.

Pe holarul comunei Zagra se află deasemenea un dâmb cu numele de *Cetățele* sau *Dâmbul Cetățelelor*, situat sub pădurea Corobana deasupra trecătoarei spre valea Burduului (către Salva). Dâmbul e lungăreț, capătul dinspre sat e despărțit de rest prin un șanț semicercual cam de 6 metri lățime și 6 m. adâncime, care se vede la prima privire că e opera omului și nu a forțelor naturii. Din presupusa Cetățea n'a rămas nimic, dar șanțul e mărturie că trebuie să fi existat. Are și o legendă.

Cuvântul *cetățele* e altcum dispărut din graiul de toate zilele și se păstrează numai ca numire a dâmbului. Cuvântul *cetate* însă s'a păstrat până azi în graiul poporului. Așa d. e. fiind cineva răcit și punându-se la căldură după cuptor, se zice în glumă că „s'a pus după cetate“. E o frază caracteristică pentru trecutul poporului nostru: a-se pune la adăpostul Cetăților și Cetățelelor zidite de Romani pentru vremuri de invasii barbare.

Facem apel la toți intelectualii noștri să ne comunice unde se păstrează astfel de numiri.

* * *

Pamfil Grapini: Zimbrul în munții rodneni

Ca dovadă întregitoare la cele scrise despre *Zimbru* de cătră meritosul nostru folclorist I. Corbu, în Nr. 4 al revistei „Arhiva Someșană“, mai adaug și eu din cele spuse mie cu graiu viu din partea bunicului meu, — care era mare și pasionat vânător și de capre negre și de orice sălbătăcii, — următoarele:

Ca băiat mic mă uitam curios la grindă casa bunicului meu, unde vedeam că stă un corn, și întrebându-l de unde îl are, l-am rugat să mi-l dea să mă joc cu cornul acela dela grindă. Bunicul meu — imi aduc bine aminte, — a zis: „Dragul meu nu-i slobod să ți-l dau, că te-a împunge, că-i de bou sălbatic.“ Ce mirare, eu nu știam de boi sălbatici, numai de boii noștri cei blânzi din

grajd, și am avut mare respect de acel corn, și nu l-am mai pofțit.

Știu atâta că, întreat de tata, el a spus că pe muntele *Zimbroala* care e în legătură cu munții și pădurile Moldovei, a dat preste un bou sălbatic, schiop de un picior, și având cu el pușca, dar purtând și respect de o mamniță așa mare, care sforăia pre nări, poate și de durere, l-a culcat la pământ pe un noroc, și apoi cu alți însoțitori l-au lovit în cap până a pierit, și i-au luat numai pielea, și capul l-au adus în triumf acasă. Tot atunci ar fi auzit *mugete* în depărtare, fiind avizați alți boi prin sbieratul celui ucis. La acel loc îi zic și azi „Zimbroaia“.

BIBLIOGRAFIE

Biblioteca „Semănătorul“ Arad:

- Nr. 111—113 Ștefan Meteș: *Păstori ardeleni în principatele române*.
 „ 123—124 S. Teleajen și A. Pascu: *Craiul-Vânt* poem dram. 3 acte.
 „ 128—129 Savin Constant: *Autentice*, schițe umoristice.
 „ 130—131 Ion Dongorozi: *Signor Berthelotty*, schițe.
 „ 134—135 Lucian Blaga: *Fetele unui veac*.
 „ 136—137 Al. Iacobescu: *Icoane și privesți*.
 „ 138 N. Ghiulea: *Ocotirea clasei de mijloc*.
 „ 139 Gh. Maior: *Mănăstirea Argeșului* (5 acte).
 „ 140-140/a N. I. Hérescu: *Insemnări literare*.
 „ 144—145 Volbură Poiană: *Fata din Ardeal*, poem național.
 „ 146—147 O. Ghibu: *Cu gândul la Basarabia*.
 „ 150 Dr. S. Stanca: *Greva și alte povestiri*.
 „ 153—154 Lucian Blaga: *Ferestre colorate*, însemnări și fragm.
 „ 157—159 Gh. Cordoș: *Cântece poporane moldovenești*.
 „ 160—163 Ion M. Sadoveanu: *Dramă și teatru, studii și cronici*.
 „ 164—167 Aristofan: *Păsările*, comedie tradusă de Șt. Bezdechi.

Editura reuniunii pentru Misiuni din dieceza Lugojului:

- Nr. 10—11 Gavril Bichigean: *Sărbătorile băbești*.
 „ 12—15 Gavril Bichigean: *Cărți acre*.

ARHIVA SOMEȘANĂ

REVISTĂ ISTORICĂ CULTURALĂ

TABLA CUPRINSULUI

Vol. I. — Nr. 1—6

1924—1926

(Cifrele latine indică broșura, iar cele arabe, pagina).

<i>Bichigean Vasile</i> : Trei călători străini despre Valea Someșului	I	41
Poëmation de secunda legione valahica	II 13, III 39, IV	51 ✓
Prinos (Coșbuc)	V	3
Un capitol din lupta Românilor someșeni cu Sașii din Bistrița	VI	31
<i>Bugnar I. și Demian A.</i> : Contribuții la viața și activitatea lui George Coșbuc	VI	74
<i>Ciplea Alexandru</i> : O delimitare de graniță între Maramureș și districtul Năsăudului	I	49
<i>Corbu Ioan</i> : Zimbrul în ținutul Năsăudului	IV	89
Cetățele	VI	90
<i>Coșbuc George</i> , preot: Din scrisorile unchiului meu	V	38
<i>Crișan Ioan</i> : Amintiri despre Axentie Severu	VI	85
<i>Drăganu Nicolae</i> : Din cele dintâiu încercări poetice ale lui G. Coșbuc	V	11
<i>Filipiuc Vasile</i> : Ioan Mihali 1844—1914	III	66
<i>Grapini Pamfil</i> : Zimbrul în munții rodneni	VI	91
<i>Macovei Vladimir</i> : În munții rodneni	II	51
<i>Manoliu Sandu</i> : Frânturi (Coșbuc)	V	28
<i>Marțian Iulian</i> : Contribuții la istoricul Rodnei	I	14
Fata, tradiție și istorie	IV	12
Castrul Rodna	IV	45
Contribuție la istoria descălecării	IV	85 ✓
O scrisoare din 1849	IV	90
Acte și documente	VI	58
<i>Meruțiu Vasile</i> : În anii din urmă (Coșbuc)	V	54 ✓
<i>Moisil Grigore</i> : Autobiografie	IV	24 ✓
<i>Moisil Iuțu</i> : Două poezii	IV	87
O poezie și ghicitori (Coșbuc)	V	44

<i>Mureșianu Aurel</i> : Două scrisori ale vicarului Macedon Pop către Iacob Mureșianu	VI	87 ✓
<i>Mureșianu Sabin</i> : Origina familiei Mureșenilor	IV	81
<i>Scridon Ștefan</i> : Comentarii la un document	III	21
<i>Șotropa Virgil</i> : Districtul Năsăudului	I	5
Răboaie din trecut	I, 61, III 73, IV	94
Regimentul grăniceresc năsăudean	II	1 ✓
Voci străine despre Români	II	55
Pagini memorabile din 1848	III	1 ✓
Lupta Românilor bistrițeni pentru biserică	III	31 ✓
Impăratul Ioșif II în districtul Năsăudului	IV	1 ✓
Amintiri (Coșbuc)	V	48
Obârșia familiei Coșbuc	V	58
Din zilele de sbucium ale anilor 1848—1849	VI	1 ✓
<i>Șotropa V. și Ciplea Al.</i> : Documente bisericești	I 21, II	20 ✓
<i>Ulrich Francisc</i> : O excursiune la minele de aur din munții metaliferi ai Ardealului	VI	16
Cătră cetitori	I	1
Bibliografie	IV 100, VI	93 ✓

